

SZOCIOGRÁFIA

MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE

IMPRESSZUM

Folyóirat címe: Szociográfia

2025. Első Szám

Megjelenés típusa: Online folyóirat

Témája: A szociográfia múltja, jelene és jövője – kutatás, leírás, értelmezés

Megjelenés gyakorisága: Megjelenik évente kétszer

Kiadja: Magyarország Felfedezése Alapítvány

Székhely: 1093 Budapest, Fővám tér 8.

Felelős kiadó: A Magyarország Felfedezése Alapítvány elnöke:

Dr. Tóth Pál Péter

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Lányi Gusztáv

Főszerkesztő: Dr. Friesz-Kovács Kamilla

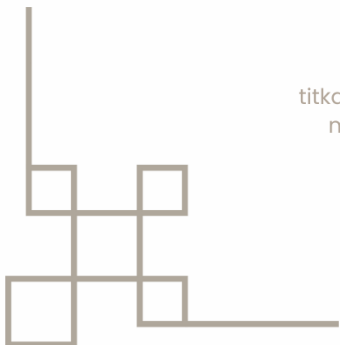
A címlap grafikáját Decsi Ilona Luca és Kéri Imre tervezték

Kapcsolatfelvétel:

titkar.magyarorszagfelfedezese@gmail.com

magyarorszagfelfedezese@gmail.com

www.magyarorszagfelfedezese.hu

**FŐSZERKESZTŐI
KÖSZÖNTŐ****6-7**

Friesz-Kovács Kamilla

**MI A SZOCIOGRÁFIA
TÓTH PÁL PÉTER ROVATA****8-31**

Tóth Pál Péter: Beköszöntő	9-10
Szále László: Bánk is csak hümmögni tud	11-19
Cseke Péter: Szűkszavú vallomás a szociográfiáról	20-22
Pastyik László: Mi a szociográfia?	23-25
Czibak Ilona: Mit értek szociográfián	26-31

**SZOCIÁLPSZICHOGRÁFIA AVAGY
TÁRSADALMI LÉLEKRAJZ****32-73**

Lányi Gusztáv: Szociográfia és társadalmi lélekrajz	33-49
Lányi Gusztáv: Balatoni élet/képek	50-73

**FIATAL SZOCIOGRÁFUSOK FÓRUMA
SZTÁRAY KÉZDY ÉVA ROVATA****74-105**

Sztáray Kézdy Éva: Fiatal szociográfusok fóruma	75-79
Béki Enikő: Otthon	80-89
Szabó Katinka: A Patkó Presszó története	90-105

SZOCIOGRÁFIÁK**106-153**

Czibak Ilona: Éhesszájúak

107-111

Kondorosy Csenge: „Nem csak az, hogy énekeltünk”

112-153

INTERJÚK ÉS BESZÉLGETÉSEK**154-169**

Kamarás István: A nyolcvan éves Bokor mozgalom

155-169

KRITIKA ÉS RECENZÍÓ**170-176**Nemes Márk: Kamarás István OJD –
Egyházam lábnyomában

171-176

SZOCIOFOTÓ**177-189**

Friesz-Kovács Kamilla: Interjú Horváth Péterrel

178-179

Horváth Péter: Újpalota 1974 és 2010

180-189

**KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS VIZUÁLIS
KULTÚRA****190-197****DECSI ILONA LUCA ÉS
KÉRY IMRE ROVATA**

Decsi Ilona Luca: gondolatok a művészi feldolgozásról

191-197

KÖNYVRÉSZLET

198-209

Falusi Márton: A kikényszerített álom.
Tamási Áron szülőföldjén (részlet)

199-209

Főszerkesztői köszöntő

Kedves Olvasó!

A Szociográfia folyóiratot életre hívó ötlet egy álmatlan januári éjszakán született. Letenyei László, aki nem kisebb feladatot vállalt magára, mint hogy az alapítvány titkáráként szendergéséből felrázza és újjászervezze a Magyarország Felfedezése sorozatot, ugyanezen az éjszakán valahol Budapest másik végében hosszú ideje tervezett, egy évre szóló argentinai útját szervezte.

A Volt egyszer egy Orion című könyvem megjelenése után négy évvel így találkozott utam a Magyarország Felfedezése Alapítvánnyal. Ekkor ért az a – számomra valóban kitüntető – felkérés, hogy László távollétében vállaljam el az Alapítvány körüli titkári feladatokat.

Mindez új kihívások sorát tartogatta. Alapos mérlegelés után arra jutottam, hogy a sorozat egykori és jelenlegi nagyjaival szemben érzett mély tiszteletem okán nem mondhatok nemet a felkérésre.

Kihasználva az időt, törekedtem megragadni minden ötletet a fejlődés lehetőségére. Ez történt azon a januári éjszakán is, amikor a Szociográfia folyóirat gondolata megszületett. Lassan egy évvel később, már-már leírhatatlanul sok élmény és tapasztalás után, szinte felfoghatatlan, hogy az álomszerű ötletből valóság válik, és útjára indulhat első számával ez a lap. Úgy hiszem, hogy ez mérföldkő lehet a Magyarország Felfedezése életében, hiszen a folyóirat a szociográfiák új kifejezésformájának ad teret.

Első lapszámunkban külön rovatban keressük arra a kérdésre a választ, hogy mi is a szociográfia, és miért fontos, hogy újra és újra elmeséljük a valóság történeteit. Emellett olyan témák is megjelennek, amelyek a

társadalom sokszínű valóságát igyekeznek megragadni hol viccesen, hol könnyfakasztóan. A Magyarország Felfedezése Alapítvány célkitűzéseéhez hűen a folyóiratnak is célja teret adni a valóságábrázolás két további módjának: a szociofotónak és a későbbi számokban a szociofilmnek is.

Most, kedves olvasó, egy olyan folyóiratba lapoz bele, amit az őszinte tenni akarás hívott életre. Az oldalakon teret kapó szerzők nem az anyagi nagyratörés reményében vagy a tudományos pályán való előlépéshez elvárt kötelező publikációs megfeleléseknek eleget téve írták meg írásaikat. Mindannyian az őszinte és hiteles valóságmegragadás szenvedélyétől tüzelve szerettek volna adni valami tisztát és igazat.

Köszönetet érdemelnek munkájukért a szerzők, akik a valóságról tudósító szövegeikben mindennapjainkat, egyszerű és bonyolult érzéseinket ragadják meg. Időt, pénzt és energiát nem sajnálva teszik ezt, pusztán az olvasó örömére. Köszönet illeti továbbá mindazon segítőköt, jószándékú támogatókat – nagy számuk miatt a felsorolás itt lehetetlen –, akik a közös ügy iránti elhivatottságból hozzájárultak a folyóirat elindításához. Ki kell emelnem Tóth-Pál Pétert, a Magyarország Felfedezése Alapítvány elnökét, akinek egy pillanatra sem csökkenő lelkesedése és világos víziója nélkül ez a szám nem létezne.

Jó olvasást kívánok!

Friesz-Kovács Kamilla

Mi a szociográfia?

TÓTH PÁL PÉTER ROVATA

TÓTH PÁL PÉTER: BEKÖSZÖNTŐ

SZÁLE LÁSZLÓ: BÁNK IS CSAK HÜMMÖGNI TUD

CSEKE PÉTER: SZÚKSZAVÚ VALLOMÁS A SZOCIOGRÁFIÁRÓL

PASTYIK LÁSZLÓ: MI A SZOCIOGRÁFIA?

CZIBAK ILONA: MIT ÉRTEK SZOCIOGRÁFIÁN

Beköszöntő

Dr. Tóth Pál Péter

Nem tudom eldönteni, hogy a Magyarország Felfedezése Alapítvány most induló online folyóiratát a szükségszerűség vagy a véletlen hívta-e életre. Egy biztos ahhoz, hogy valóra váljon kellett egy olyan személy – ez esetben a folyóirat főszerkesztője –, aki ezt a hiányt érzékelte és felvetette a kiadvány létrehozását.

Szükségszerűség vagy a véletlen fogalmaztam a fentiekben – nem tudom, azt viszont igen, hogy a gondolatot a javaslat megfogalmazása után mindenki igenelte, szükségesnek tartotta, és nem akadt senki, aki ne támogatta volna az online folyóirat létrehozásának ötletét.

E rovat vezetőjeként nem ígérhetem, hogy a *Mi a szociográfia* címet viselő rovat egyidős lesz a most napvilágot látott online folyóirattal. Elképzelésem szerint ugyanis ez a rovat csak addig fog lapszámonként megjelenni, „létezni”, ameddig különösebb szervezés nélkül lesznek olyanok, akik önként, felkérés nélkül „jelentkeznek”, hogy szeretnék röviden megírni, hogy mit is értenek *szociográfián*.

A most napvilágot látott folyóirat első számban négy kollégánk gondolatait közöljük anélkül, hogy azokhoz bármiféle megjegyzést, észrevételt, javaslatot fűznénk. S ezt fogjuk tenni mindaddig, amíg a rovat a folyóirat „része” lesz.

A mesterséges intelligencia adta lehetőséget sem azért hívom itt és most segítségül, hogy amit „ő” tud, az legyen meghatározó a szociográfia fogalmával kapcsolatban, hanem csak azért, hogy köztegyük azt a felhalmozott tudást, amit ez az „eszköz” számunkra biztosítani tud. „A szociográfia – fogalmaz a

segítségül hívott program – a társadalomkutatás egy sajátos műfaja, amely a szociológia és az irodalom határán helyezkedik el. Célja, hogy egy közösség, társadalmi csoport vagy térség életét valóságghűen, részletesen és sokszor irodalmi eszközökkel mutassa be.

A szociográfia fő jellemzői

- Terepmunkán alapul: interjúk, megfigyelések, helyszíni tapasztalatok.
- Empirikus és leíró: konkrét jelenségeket, élethelyzeteket mutat be.
- Irodalmi igényű: gyakran él élményszerű, narratív stílussal, hogy a társadalmi valóság érzelmi-emberi oldalát is közvetítse.
- Közösségközpontú: a mindennapi élet, a társadalmi problémák és összefüggések bemutatása áll a középpontban.
- Célja nem csak a leírás, hanem sokszor a társadalmi figyelem felkeltése, a problémák tudatosítása is.

Magyar kontextusban

A szociográfia különösen erős hagyománnyal bír a magyar irodalomban és társadalomtudományban (például: Illyés Gyula, Veres Péter, Féja Géza, később az 1960–70-es évek falukutatói)."

Lásd: <https://chatgpt.com/c/691baef9-cbb0-8327-b73c-7fe2aac365bb>

Mindezek után nincs más hátra, mint hogy olvassuk és gondolkozzunk el azon, amit Száde László, Cseke Péter, Pastyik László és Czibak Ilona a szociográfiával kapcsolatban megfogalmazott. És mi sem természetesebb, mint az, hogy mindazokat, akik a fentiek írásait elolvasták és írásra készítették, ne habozzanak, hanem ragadjanak tollat és küldjék el ők is a szociográfiával kapcsolatos gondolataikat!

Bánk is csak hümmögni tud

A szociográfiáról

Szále László

Engem tituláltak már szociográfusnak is, írónak is – ünnepélyes alkalmakkor. A szédelgő feldicsérést mindig helyesbítettem: a legtöbb, ami elmondható rólam az, hogy újságíró, ma már inkább *volt* újságíró. De hát kovácmester marad a kovács akkor is, ha már nem kalapál. Nem mondom, írtam olyan könyveket, amelyeknek köze van a szociográfiához (olyat nem, amelynek köze van az irodalomhoz), de attól még nem lettem szociográfus. A valóságismerets annak terjesztése azonban valóban szívügyem, ami – a hatalmi és ellenzéki – hazugságok világában minden nemzet támasza és talpköve kellene hogy legyen.

Valaha – Nagy Lajostól Kovács Imréig, Illyés Gyulától Moldova Györgyig – nagy társadalmi presztízse volt ennek a műfajnak. Társadalmi, nem hatalmi. A hatalmat sosem érdekelte, legfeljebb néha úgy tett, mintha érdekelné. Pedig a hatalmakat legitimáló – s általuk sokat hangoztatott – fejlődés önmagában semmi. (A rák is fejlődés.) Akkor nevezhetjük igazi haladásnak, ha van iránya. Irányt pedig csak a valóság valóságos ismerete adhat – nem pedig kampányvízió vagy piár-recept. Igazi, demokráciára és szubszidiaritásra épülő társadalomszerveződés csak társadalmi önismeretre épülhet, amiben a szociográfiának pótolhatatlan a szerepe. Vannak „helyette” szép számmal közvéleménykutató intézetek, de egyfelől: a közvélemény nem kemény tény, csupán a valóságismeret „szoftverje”, másfelől eredményeiket csak a hatalmi körök használják, a nagyközönség nem. Nekik szólna igazán a szociográfia. Sajnos, a nagyközönség azt sem olvassa. Attól még kell, hogy legyen.

Amerika sem érdekelt senkit mifelénk évezredek óta, de ha nem lett volna ott, Kolumbusz nem tudta volna felfedezni. A Magyarország felfedezése is ilyesféle könyvsorozat, lassan száz éves, s vár arra – mi mást tehetne –, hogy az olvasó nép fölfedezze. Pardon, hogy olvasó nép sincs? Vagy tévedek?

Ez a különös műnem két világ határán áll: valahol a szépirodalom, a dokumentumirodalom – és persze a tudomány – közös mezsgyéjén. De minthogy a szociográfia már nemcsak a Gutenberg-galaxisban él, mondhatnám, hogy a játékfilm és dokumentumfilm; a művészfotó és a dokumentumfotó határvidékén. Ez egyfelől termékeny vidék, hiszen legnagyobb eredményeit jó ideje a tudomány is az interdiszciplinaritás térségében éri el, másfelől ingoványos senki földje: – esetünkben – sem az irodalom, sem a tudomány nem fogadja be; nem ismeri el igazán a sajátjának. (Talán mert nem is az.) Úgy jár, mint az 1957-ben megindult Élet és Irodalom, amely a Németh Lászlónak tulajdonított gunyoros meghatározásban: se nem élet, se nem irodalom, csak és. Ám az és egyáltalán nem olyan jelentéktelen szó. Az élet szent dolog, az irodalom is szent dolog, de az és is az. Összeköt, gazdagít, új minőségeket hoz létre: és nélkül nincs világ (ég és föld), nincs levegő (oxigén és nitrogén), nincs szerelem (Rómeó és Júlia), nincs fröccs (bor és szóda) –, hogy csak a legfontosabb és-eket említsem.

Belátom, ez eléggé parttalan, de hát a szociográfia maga is parttalan – nemcsak műfajilag, hanem abban az értelemben is, hogy nem tud révbe érni; nincs vagy kevés az igazi befogadó kikötője. Ez utóbbi parttalanság az elindulást is kétségessé teszi. Kevés Kolumbusz Kristófván, aki útnak indul akkor is, ha nem tudja, hol lesz – lesz-e egyáltalán – kikötője.

Sokan vélik úgy, a szociográfiának szépirodalmi erényeket kell csillogtatnia, hogy hasson. Hogy képes legyen meggyőzni az olvasóközönséget, és meggyőzni az „illetékes” hivatalt (hatalmat), hogy a

helyzet tarthatatlan – Tardon, a Viharsarokban, Penészleken, az Örségben, a puszták népe körében, a világváros határában. Vagyis a hivatal ismerje meg és javítson a helyzeten, vagy a közvélemény kényszerítse rá, hogy tegye a kötelességét. Ez gyönyörű program, bár eddig még sohasem vált be. Vagy csak nagyon ritkán. Egy siker biztosan volt: a gyermekgondozási segély (GYES) bevezetését egy író-szociográfus, Fekete Gyula javasolta. Mondhatjuk: ez a mai családpolitika alapja.

Leszögezhetjük: az irodalmilag legművesebb munkák sem tudtak soha semmiféle közvetlenül érzékelhető társadalmi változást generálni sem a Horthy-korban, sem a szocializmusban. Nem érvként mondom, csak képletes példázatnak: Tiborc panasza a legmagasabb irodalom, a legmélyebb igazság, mégsem ér el vele semmit: az „illetékes” Bánk is csak hümmögni tud.

A szociográfia olyan, mint az ezermester vagy a polihisztor: a mindenhez ért, a részletekhez kevésbé. Ezért a tudomány nem szereti. Nem tiszta műfaj. Akárcsak az élet. Erről szól a szakbarbár szó. Tulajdonosa a szakmájához ért, az élethez nem. Az életről szóló emberi megnyilvánulások először szakosodtak – hogy mélyebbre áshassanak –, de aztán jött a keveredés, a sokoldalú látás szükségessége. Ez a tudományban – a ma is tartó – interdiszciplinaritás kora. A szépirodalom is erre halad. Tele van tudományos, esszéisztikus, útleíró, anekdotikus – és igen, szociografikus – betétekkel. Néhány név csupán – ide indoklás se kell –: Thomas Mann-tól, Németh Lászlóig, Krasznahorkaitól, Závada Pál-ig vagy Láng Zsolt-ig. S csak a példa kedvéért – anélkül, hogy a gyékényükre akarnék tolni –, ha én szociográfiát írok, lopok mindenhol. Történelemtől, szociológiától, helytörténettől, néprajztól, irodalomtól, hogy saját, gyarló látó, láttató és kifejező képességeimet kiegészítsem, s témámhoz méltóvá közelítsem. Hozzáteszem, ha írok valamit, sohasem műfajban gondolkodom, csakis témában: a cigány-magyar együttélés esélyeiben, a

magyarországi németek sorsában. Hogy par excellence szociográfiát írtam-e vagy sem, a legkevesbé sem érdekel. Ha a szociográfia nem fogadja be, akkor befogadja a riport, az interjú, a helytörténet, a publicisztika, az esszé. Ha egyik sem, akkor a feledés. Bár ez utóbbi akkor is ölelő karokkal várja, ha az összes többi befogadta.

Vígasztalom is magam: nem kell feltétlenül írónak lennie annak, aki jó szociográfiát akar írni. Elég, ha bolond, és íráskészsége megüti legalább egy jó újságíróét vagy irodalomtanárét. Hatást nemcsak a briliáns irodalmi ábrázolóerő képes kiváltani. Képes erre az őszinteség, a pontosság és a láttató erő is. Ami nem azonos a teremtő írói ábrázolással, új regényvilág teremtésével, amelyben az író által életre keltett figurák élnek szinte önálló világukat. A művészet tényleg szent dolog, bár – ahogy a Biblia mondja – sokan vannak az elhívottak, kevesen a kiválasztottak. Az irodalomra lefordítva: sokan érznek elhivatottságot az írói pálya iránt, de kevesek „meghívója” érvényes a Parnasszusra. Ha csak „igazi író” írhatna szociográfiát, még a jelenleginél is kevesebb mű születne.

Más kérdés az, mi a szociográfia célja: hogy képes-e mondanivalóját a felelős hatalomhoz eljuttatni, vagy felrázni a közvéleményt, ha a hatalom közömbös marad. Csak ez utóbbira építhetünk: a szociográfiára ritkán figyelt fel a hatalom. Manapság például a füle botját sem mozditja. De két példát biztosan találunk, s mindkettő a szociográfia egy-egy aranykorára esik. Az egyik Gömbös Gyula és a népi írók közeledése az Új Szellemi Frontban, a másik: a hithű kommunista írószövetségi elnök, Darvas József esete a Magyarország felfedezése sorozattal.

Az első esetben a nagy közigazgatási és szociális reformtervekkel fellépő friss miniszterelnök igyekezett az írókat maga mellé állítani, hiszen közös a cél, nemdebar. A liaison nem sokáig tartott. A kezdetben lelkes írók hamar

ráébredtek, hogy mégse olyan közös a cél, és Gömbös is rájött: az írók túl komolyan gondolják a dolgokat ahhoz, hogy lelkesítő propaganda-játshmák engedelmes részesei lehessenek. A kölcsönös rádöbbenés epizódja több szempontból is érdekes. Gömbös és az írók első találkozására 1935 áprilisában Zilahy Lajos villájában került sor, ahol az írók rögtön láthatták, hogy a hangzatos tervek nem is állnak olyan szilárd lábakon. Gömbös pedig Móricz Zsigmond performansa után megtapasztalhatta, nem sokra megy az írók „valóságglátásával”. Móricz nem mondott semmit, csak elővette a Ritz Szálló díszes menükártyáját, és fölolvasta róla egy Szatmár megyei napszámos heti étrendjét: hétfőn reggel krumplileves, délben semmi, este krumplileves. Aztán kedden, szerdán végig szinte ugyanaz – újabb semmikkel, bab- és ciberelevessel variálva. Szándékosan nem idézek egy visszaemlékezést sem, mert ahányan jelen voltak – mind kiváló írók – annyi féleképpen interpretálták a híres jelenetet. Valamennyi kis gyöngyszem, de kiderül belőlük, hogy nem is olyan könnyű leírni: valami pontosan hogy is van, hogyan is történt. Vagyis leírni az igazat, ami valódi is. Ez volna a szociográfia!

Ami – fölfogásom szerint – nem tud irodalom lenni, és nem is szabad, hogy teljesen az legyen. Minden eszközét felhasználhatja, de nem emelkedhet a fikció világába, nem szárnyalhat a szent és tiszta igazsággal. A szociográfia anteuszi karakter: ha elszakad a földtől, elveszti valóságerejét. Szárnyaló irodalom persze lehet, de szociográfia már nem.

De még ebben sem lennék ilyen szigorú: szociográfia szinte bármilyen valóságfelmutatás lehet: a szöveget nemcsak kalapáccsal, hanem baltával, sőt egy darab kővel is be lehet verni a falba. Csak pontosan kell odavágni.

Márpedig az írók hajlamosak a művészi hatás kedvéért – mondjuk finoman – áthangszerelni a valóságot. Vagyis a sűrítés, az elrajzolás, a felnagyítás eszközeivel élni. A konkrét valóságtól távolodva haladnak az általános igazság

felé. Az én szememben a szociográfia ezt az utat nem teszi meg. Pontosabban: hű marad a konkrét valósághoz, s meghagyja az olvasónak az általános következtetések levonását – a saját élményeinek bekapcsolásával.

A Viharsarok jól megírt, fölkaparó remekmű (lett is botrány belőle), de nem tenném tűzbe a kezem Féja minden megállapításának pontosságáért. Ezért inkább „átengedném” az irodalomnak. Szemben az ugyancsak „börtönt érő” A néma forradalommal, amely nem szépíró műve, de még ma is megborzongok, ha eszembe jut rám tett hatása a hatvanas években. (Nem melleleg szombathelyi tanárom, a kultúratörténetet előadó dr. Kiss Gyula nyomta a kezembe titokban – hivatalosan akkor nem is létező, de erkölcsileg kötelező olvasmányként.)

Büszkén emlegetjük, hajdanán olyan fontos volt a szociográfia, hogy az elnyomó hatalom a szerzőket leleplező szavaikért olykor börtönbüntetésre ítélte. Nem tudok szabadulni a gondolattól: biztos, hogy azok a szavak mindig az igazat és csakis az igazat közvetítették? Nem túloztak, nem dramatizáltak, nem volt benne a Pestről érkező polgár látványos – hatást kereső – szörnyülködése, ami „idegesítette” a hatalmat, amely abban a tudatban volt: de hiszen ő is javítani akar, reformokat tervez. A nagyszerű angol, Egán Ede – Darányi Ignác biztatására – már a 19. század végén óriási feltáró munkát végzett, s programjaival szép eredményeket ért el Kárpátalján; felemás módon, de a Nagyatádi féle földreform is elindult, a kiszélesedő társadalombiztosítás is mutat föl eredményeket stb. És akkor jön ez a Braun Róbert, ez a Féja Géza, ez a Kovács Imre lázító, mindenben csak a rosszat kereső szövegeivel. Nem akarom mentegetni a korabeli hatalmat, de a perekbe belejátszhatott, hogy az írók – egyébként teljesen jogos indulattal – mégiscsak irodalmat akartak valóságként „eladni”.

Amivel a hatalom – az illetékes – nem igen tudott mit kezdeni. Egy kis magyarázat az „illetékesről”: Szabó Zoltán A tardi helyzet című remekművének címlapján egy paksaméta látható, melyen az áll, hogy: AZ ILLETÉKESNEK. S alatta piros betűkkel: sürgősen elintézendő. Ez igazán beszédes grafikai jelzés arra, mit akar a könyv. Hogy az író mintegy „beadványt” készít a nyomorúságos tardi helyzetről, s kéri, felszólítja az illetékeseket, hogy cselekedjenek a problémák – a magyar falu problémáinak – megoldása érdekében. Ez a címlap csak a Cserépfalvi Kiadónál megjelent első kiadáson van, a tucatnyi újabb kiadáson már nincs. Talán azt fölismerve, hogy egy könyv még képletesen sem tekinthető hivatalos iratnak, s reménytelen dolog közvetlen eredményre számítani, olyasmire, hogy ezt az „illetékes” majd beiktatja, elolvassa, s kiadja intézkedésre. Még hozzá sürgősen. Az illetékes nem olvassa el, nem intézkedik, talán ilyen illetékes nem is létezik. S ha ezt gondolták az új kiadások címlaptervezői, azt hiszem, jól gondolták. A szociográfia nem felirat. Szerényebb célokkal kell beérni.

Nyugodtan levehetjük tehát a szociográfia válláról is ezt az „elintéző” terhet – mert nem képes rá. Maradjon az ami: valóságról tudósító szöveg az olvasó befogadásöröme, okulására. Így egy kicsivel könnyebb lesz szociográfiát nem írni, ha mégis megírtuk, elviselni a kiadónak a kis példányszám miatti fanyalgását, a honoráriumhiányt, a kritika hallgatását, az illetékes olvasó érdektelenségét.

Azt mondhatjuk, a két háború közti időkben a hatalom talán még igényelte is a szociográfiát, de nem használta, sőt olykor idegesítette az orra alá dörgölt problémák sokasága. A háború utáni évtizedben viszont az vált nagyon hamar világossá, hogy egyáltalán nincs szükség rá. Minek problémákat keresni ott, ahol nincs. Minek hírt hozni a pártnak, amelyik minden tud, a jövő országát pontos terv szerint építi, s ha valami mégsem a terv szerint menne, azt nem is

akarja tudni. Vagy ha igen, azért, hogy lecsapjon a bajt előidéző szabotőrökre, árulókra. A hatvanas évektől változott a helyzet. A hatalom számára nyilvánvalóvá vált – ötvenhat is bizonyította – nem hallgatható el minden, egy országot nem lehet teljes némaságra kárhóztatni. Darvas Józsefnek tehát nagyobb „szerencséje” volt a hatalommal, mint Móriczéknek: a puhábbik szakaszban a párt kifejezetten szerette a részleges leleplezéseket, a helyi hibákat, anomáliákat. Börtön sem fenyegette az írókat, hiszen a cenzúra „védte” őket: minek a börtön, ha a könyv meg sem jelenik.

Ez volt a „vannak még hibák, elvtársak” korszaka. A nép föllélegzett kissé, mert – ha korlátozottan is – visszakapta a *ius murmurandi* jogát, a demokratikusnak látszani akaró hatalom pedig örült, mert a kimondás levezette a feszültségeket. Nem mellesleg: a helyi bajokat föltáró szociográfia nem kérdőjelezte meg nyíltan a király ruházatát. Maradhatott az alaptétel: a marxizmus-leninizmus eszméje kőszikla, a szocializmus jó dolog, a pártnak egy az útja a néppel, de a végeken, a végrehajtásban bizony előfordulhatnak hibák. A szociográfia arra való, hogy ezeket feltárja, s a párt majd segít a helyi, még nem elég fejlett elvtársaknak. Meg persze arra is való, hogy közvetve bizonyítsa: ezek nem rendszerszintű hibák. Természetesen az írók – és persze egyes politikai-gazdasági reformerek is – tudták, hogy a föltárt anomáliák éppen hogy rendszerszintű problémák következményei, de ha ezt direktben nem írták le, föltárt igazságaik zöld utat kaphattak. Mindenesetre a legjobbak elmentek a falig, vagy legalábbis megpróbálták...

Mi következik mindebből? Illyés szerint: „A legnagyobb bátorság a remény.” A hiteles szociográfiáknak el kell készülniük. Egy fecske nem, de mindig a kisebbség csinál nyarat. A kevés olvasó is olvasó, s akkor még nem is gondoltunk a jövődő „régészeire”, akik kiássák majd könyvtárak mélyéről

életünk lenyomatait, és csodálkozva nézik, hogy gyürkőztek, rohantak a 21. századi magyarok nyomorúságuk elől, boldogságuk felé.

Szűkszavú vallomás a szociográfiáról

Cseke Péter

Alighanem pályám legboldogabb periódusa volt az a másfél esztendő, amikor a Falvak Népénél töltött huszonkét év után a Korunk szerkesztőségébe kerültem. Mindössze az volt a dolgom, hogy egy-egy szociográfiai riportot írjak – „életanyagként” – a folyóirat (többnyire) elméleti velleitású „súlypontjaiba”. Hogy miként győztem ezt idővel? ’90 májusában például már tudtam, hogy a szeptemberi lapszám az anyanyelvű oktatás kérdéseit taglalja, s én már július elején „leadtam” *A csombordi aranycsapat* kéziratát. Hogy készülhessek az „építő püspököket” bemutató októberire, melynek fókuszpontjába történelmi egyházaink újrakezdése került. Az 1990 derekán kezdődött bányászhadjáratokról 2025-ben két dokumentumkötet is napvilágot látott, ám nekem azt a „pillanatot” kellett megörökítenem, amikor a folyamat elkezdődött. Hogy ez miként sikerült? Írásom címéből kiderül: *Zsilvölgyi bányászok közt – Kibéden*. Ezek az írások és a sorban egymást követők 1994-ben *Korfordulós újesztendő* címen kerültek kötetbe. Három évtized múltán pedig – minthogy az „idők teherbírásáról” tanúskodtak cikluscímmel kaptak válogatott szociográfiai riportokat tartalmazó kötetemet is. Azt a felismerést igazolva, hogy a szociográfia szeizmikus hullámú mélységlátással jelzi a történelem és a társadalom mozgásirányát. Miközben az aktuálisra összpontosít, a szeme előtt zajló eseményekben a maradandót, az állandót fedezi fel és örökíti meg. Miként Balázs Ferenc, Bözödi György, Tamási Áron is azt a helyet, azt a világot írják le, amelyik létezésének értelmet adnak, amelynek jövőjéért felelősséget éreznek. Mindhárman azokat a szálakat keresik, amelyek összekötik a létüknek értelmet adó világot a történelemmel, a nemzeti léttel, az emberiséggel.

Tőlük tanultam meg, hogy a felismert igazságok kimondásának kényszere szüli voltaképpen a szociográfiát. Munka közben azonban a szociográfusnak nemcsak a megismert világ törvényeit kell tiszteletben tartania, hanem az írásművészetét is. Hogy adekvát formát alakítson ki mondanivalója számára, az ábrázoló/megjelenítő műformák világában is otthonosnak kell lennie. A megismerésben a tudományos igényszint a mérce, a megírásban pedig az értékszemponatok érvényesítése. Nem mellékesek az erkölcsi szempontok sem: a szavak és tettek azonossága. Amiképpen fontos a dokumentáltság és a vallomásosság megfelelő aránya. Amikor a helyzet úgy kívánja, az írói fantázia is segítségül hívható – mint Tamásinál láttuk – a valóságértelmezés folyamatában.

A tudományos igényszint jelenléte a dokumentált tényekre utal, a hitelesség fokmérőjét jelenti. (Tamásinál az írás volt a „hőmérő” a lázas faluban.) Szerepe más, mint a szociológiában használt eljárásoké, amelyek empirikus kutatásokkal vizsgálják a társadalom szerkezetét, működését és törvényszerűségeit (hogyan épül fel a társadalom; milyen szabályok, struktúrák, értékek tartják össze; hogyan hatnak egymásra az egyének és a közösségek). Ennek megfelelően statisztikai felmérések, interjúk, kérdőívek segítik elő az adatfeldolgozást és a modellalkotást. Aminek következtében nyelvezete szikár, tárgyilagos, sokszor elvont. A szociográfia viszont helyszíni megfigyelésen alapuló műfaj, amelyik egy-egy közösség, falu, régió vagy társadalmi csoport életét mutatja be; vagyis: élővé teszi mindazt, amit a szociológia számszerűsít.

Pályakezdő műfajom volt a szociográfia. A *Víznyugattól vízkeletig* (1976), a *Látóhegyi töprengések* (1979), a *Hazatérő szavak* (1985) mind alkalmat adtak az otthoniaknak, hogy rákérdessenek: a Nagy-Homoród mentéről miért nem írok könyvet? Nos, azóta gyűjtöttem az adatokat ahhoz, hogy napi érzékletességűvé váljanak a múlt század eleji kivándorlások, a galíciai hadszíntér

és a szibériai fogság megpróbáltatásai, az első világháború alatti és a két világháború közötti homoródmenti pusztítások, a második világháborút követő szovjet hadifogság túlélésének emberfeletti küzdelmei, az embert megalázó kulákkorszak, a tragikus '56-os történések, a Ceaușescu-féle vészorszak tudathasadásos állapotai, a '89-es fordulat kínálta újrakezdés reményei és megcsalásai. De attól kezdve vált „formálhatóvá” számomra ez az anyag, hogy a Bécsi Hadtörténeti Levéltár (2017), majd a szovjet hadifogoly-táborok magyar foglyainak adatbázisa (2020) lehetővé tette a kötet szerkezetének a kialakítását.

A 14 fejezetre és 42 alfejezetre tagozódó *Pegazus a háztetőn* mintegy 130 évet ível át – 1905-től az egész huszadik századot és a huszonegyediknek is csaknem egyharmadát. Életvitelt és magatartást megszabó gyermekkori világlátás, otthonias bensőségesség, családfakutatás, történeti mélyfúrás, dokumentumközlés, jeles személyiségek és neves névtelenek portrérajza, vallomásosság, álom és valóság, metaforikus látásmód szervesül – hitem szerint – szétbonthatatlanul a kötet lapjain.

Történeti kutatásaim és a műfaj „gyakorlásában” szerzett tapasztalataim arról győznek meg, hogy a szociográfia voltaképpen a *közösségi önismeret* eszköze – kisebbségi és többségi helyzetben egyaránt. Számomra a szociográfia ott kezdődik, ahol a szociológia végződik; vagyis: amikor a száraz adatok életre kelnek; amikor a számok mögött feltűnnek az emberi sorsok, helyükre kerülnek az emberi viszonylatok, a helyzet-érzékeltető idők és történetek, a bennünk élő – írásunk révén túlélő – arcok.

A fényre derülő igazságok.

Mi a szociográfia?

Pastyik László

A szociográfia mint műfajában és történetiségében is összetett irodalom- és művelődéstörténeti jelensége a magyar esszéirodalomnak XX. századi terméke. Hogy mi volt a szociográfia egykor, mi napjainkban, s mi lehet a jövőben? Erre nehéz megfelelni. A magam ismereteit vázolom a szociográfiáról. A XX. század felezőjén, a 60-as években a szociográfia kezdeti produktumait diákként ismerhettem meg. A korai nagy szociográfusok, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Féja Géza, Erdei Ferenc, Veres Péter, Bözödi György műveit antikváriumokból tudtam beszerezni. A *Magyarország felfedezése* c. sorozatot a szabadkai városi könyvtár gyűjteményéből olvastam. A 60-as években néhány jelesebb mű újra kiadásban is olvasható volt. Ezeket is megszereztem, és szinte ópiumként szívtam magamba. Az írások indulati töltete ragadott meg, s elmerültem a plasztikus értekező nyelv szépségében. Az is lenyűgözött, hogy a magyarságról így is lehetett, sőt kellett írniuk a szerzőknek. A gazdag szociográfiai paletta szinte leképezte a nemzet Trianon utáni életét. A Felvidéken és Erdélyben is több szociográfiai iskola és műhely alakult ki. A csonka Magyarországon Féja Géza a feudális csökevényekkel vívott kemény harcot, az agrár proletariátus életének megváltoztatására akart kiutat mutatni. Nálunk, a Délvidéken az ő művét és pályáját tekintették zsinórmértéknek. A *Híd* című folyóirat köré csoportosult szociográfusok a délvidéki magyar kisebbség kisemmizettségét írták le. A királyi Jugoszláviában a 20-as években olyan földreformot hoztak, amely a magyar mezei népességnek nem nyújtott távlatos élettere. A magyar parasztoknak kiútként a kivándorlás és Dél-Amerika meglakása kínálkozott. A *Hídban* publikáló tanulmányírók a diktatúra

kegyetlensége miatt politikai víziót nem fogalmazhattak meg. A kommunista elképzelés mégis ott lappangott ezekben az írásokban. Ezeknek a vajdasági szerzőknek nagy volt az olvasótáboruk. Ők készítették fel az életre a délvidéki értelmiségieket. Kemények voltak a mindennapok, de a jövő is csak harcot ígért. A 60-as években a *Híd* egykori olvasótáborához tartozó entellektüelek, Vajda József, Dobó Antal, Szeli István stb. könyvtárakkal, a kezembe adott szociográfiákkal és folyóiratokkal bővítették magyarság-, kisebbség- és társadalmi ismereteimet.

A *Híd* mellett a polgári *Kalangyában* publikáló szerzők is művelték a társadalomleírást. Ebben a folyóiratban Herceg János több alkalommal programcikkeket is közölt. A legjelentősebb ezek közül a *Cél és vallomás* c. írás volt. Sok mozzanatban ma is időszerűnek minősíthető program, pl. hogy a létünkről felelősséggel kell szólni. Herceg János a 30-as évek második felében kisebb szociográfiákban készített látteleket a délvidéki magyar kisebbség valóságáról. Herceg János élete során folyamatosan művelte a szociográfiát. Legjelentősebbnek mondható *Az embersors* c. kötete. Diákként és egyetemi hallgatóként ezeket a műveket tanulmányoztam. Innen kaptam az indítást arra, hogy figyeljem és olvassam a 60-as évek végén újraéledő magyarországi szociográfiai irodalmat is. A nagy könyvsorozat, az új *Magyarország felfedezése* reveláló erejű volt számomra. Ezek a kivételes könyvek megmutatták a szociográfia újabb lehetőségeit. Fekete Gyula, Albert Gábor, Varga Domokos opusai követendő és serkentő példák lehetnek a mai és a jövő írói számára. A XXI. századi nemzedékeknek van mit követniük. Adva van a kérdés, hogy mi is a szociográfia. A szociográfia a magyar esszéirodalom változata, olyan irodalmi produktum, amely indulat és látomás pólusai között születik meg. Az értelmező szótár meghatározása téves nézetet rögzít, miszerint a szociográfia a szociológia segédtudománya. A szociográfia a társadalmi valóság minden

jelenségét górcső alá veszi, foglalkozik a szociális rétegekkel, csoportokkal, sőt egész nemzeti kisebbségek életével, leírja, bemutatja helyzetüket, problémáikat. Taglalja pl. a nemzeti kisebbségeknek mint entitásnak a történelmi létét, eklatáns példa erre Bözödi György *Székely bánja* és Albert Gábor *Emelt fővel* c. könyve. Ezek a művek modellként szolgálhatnak a XXI. századi nemzeti kisebbségek, népcsoportok látteleetének elkészítéséhez.

Újvidék

Mit értek szociográfián

Nem lehet élet nélkül és nem lehet élet nélküle!

Czibak Ilona

Amikor Dr. Tóth Pál Péter megkért, hogy írjam le pár oldalon, hogy mit értek szociográfián, bevallom, meglepődtem. Nem tanultam sem szociográfiát, sem néprajzot, sem kulturális antropológiát és sorolhatnám, tehát tudományosan még csak közelíteni sem tudom a kérdést, hogy ezen tudások birtokában mi is lehet a szociográfia. Egész életemben a gyógyszerkutatás területén dolgoztam. A barátaimmal beszélgettünk és vitatkoztunk az elolvasott, vagy látott alkotásokról, de nem azok műfajáról, vagy műfaji meghatározásáról elmélkedtünk. Hogyan is tudhatnék írni a szociográfia szerelmeseinek, értőinek és legfőképpen művelőinek és „tudósainak” erről a témakörrel? Megjelent két könyvem, a *Megcsókolt élet* és a *Mézeskalács szív tükörrel*, de ezért még nem lettem sem szociográfus, sem író. A felkérés nagyon megtisztelő, tehát próbálkozom, talán épp a fentiek miatt kíváncsi elnök úr a véleményemre.

Először segítségül hívtam a google-t. A meghatározásokban, sok rokon vonást fedeztem fel a társtudományoknál azzal a különbséggel, hogy náluk nincs műfaji meghatározás, de a szociográfiát már az első „lélegzetvételnél” epikai műfajnak, prózának titulálják, és tudománynak sem minősítik. Nem idézem a wikipédia értelmezését, hisz az nem az én értelmezésem. Nem azért mondom ezt, mert azt nem fogadom el, vagy tudnék jobbat, hanem azért, mert: szerintem a szociográfiát nem lehet felcímkézni, kis papírdarabon jelezni a tartalmat, műfajt és rendeltetést. Sokan definiálták már kompozíciónak is, melyben összefut a történelem, a társadalmi földrajz, néprajz, szociológia,

statisztika stb. többen tanulmányokat, köteteket, írtak erről, konferenciákat rendeztek, de annyira sokszínű, annyi tudomány és művészeti ág egyesítője, hogy nincs olyan címke és olyan apró betű, hogy ráírható legyen a meghatározás. Nékem minden szociográfia, ami a valós életünket mutatja meg: nem csak az irodalom (számtalan műfajával) de a szintén széles skálájú film és a fotó, de még az építészet is (tanulva Tamáska Mátétól). A valós életünket, a történelmünket minden nyűgével, bajával, fájdalmas szenvedéseivel, gyarlóságainkkal és tisztaságainkkal: a hétköznapi életünk szépségével – mert az élet szép, szeretünk és szeretnénk élni. A fent említett műfajok bármelyike meg tudja mutatni ezt tárgyilagosan és hűvösen is, de ha a tárgyilagosság és hűvösség alatt nem izzik a szenvedély parazsa, ha nincsenek meg a méltánytalanság viselhetetlenségének felkiáltójelei, vagy a kényszerű elfogadás megadásra feltartott kezei, akkor az, nékem nem szociográfia – tanulmány, tényleírás, vagy valami más. Illyés Puszták népe tényfeltáró, igazán nem szenvedélyes hangvételő, de az olvasó vére felforr, problémamegoldásért kiált. A legtárgyilagosabb írások a legszenvedélyesebbek, ha a felszín alatt ott van a fent említett izzó parázs. Az objektivitás, az őszinteség és a valóságábrázolás elengedhetetlen kritérium. A szociográfia több a tanulmánynál, a statisztikánál, a „tudománynál”, mert mélységeket láttat és magával visz, a jó szociográfia belénk bújik. Hogy ilyen hatás kialakuljon, kell az olvasó érzékenysége, fogadókészsége, s nem utolsó sorban az író Isten adta képessége a láttatásra. Egyszerre kapunk társadalmi valóságot, kritikát, változást sürgető reflektorfényt és igényünknek megfelelő irodalmi, művészeti élményt (legyen az irodalmi szociográfia, szociográfiai ihletésű vers, vagy dokumentumfilm).

Nem utolsó sorban: formálják a világlátásunkat, „nevelnek”, összekötnek, érzékenyítenek és gazdagítanak.

Minden ember sorsa egyéni sors, de magán hordozza bizonyos csoportok életmódját, életfelfogását, viselkedését – alkalmas tehát egyetlen ember életszakasza is tükröt tartani egy társadalmi réteg, tovább megyek, társadalmi körülmények hiteles ábrázolásához. Balázs József Koportos regénye, mely Gyarmati Livia azonos című filmjének inspirálója, vagy Schiffer Pál és Kemény István Cséplő Gyurija (amelyek már közelebb vannak a játékfilmhez). Számtalan példát említhetnék, de engem többnyire e két alkotás vezetett el a szociográfiai alkotások tudatos kereséséhez. Így jutottam el a Magyarország felfedezése sorozat könyveihez, melyeket „faltam”. Micsoda szerzők és művek: Illyés Gyula, Kodolányi János, Szabó Zoltán, Féja Géza, Erdei Ferenc, Őrszigethy Erzsébet, Diósi Ágnes, és akik nem a sorozatban jelentek meg: Veres Péter, Csalog Zsolt! Ezeken a műveken keresztül fertőződtem meg a nemzetünkért való aggodással, a népünk féltésével és a sorsunk alakulása iránt érzett egyfajta felelősséggel.

A hozzám eljutott olvasnivalók, melyeket utólag szociográfiai jelzővel illetek *, túlnyomórészt, vagy teljes egészében falu-szociográfia volt, a falu és az ott lakók sorsát, a politika indukálta változások bonyodalmaival fiatalok és öregek vonatkozásában örökítve meg. Talán nem tévedek: manapság sem városi-szociográfia a megjelenő alkotások többsége, de szükségszerűen változik ez is, hisz meg kellett ismernünk új fogalmakat: privatizálás, munkanélküliség, hajléktalanság, depresszió, szegregáció, elidegenedés, drog, stb. Falun születtem, falusi is maradtam annak ellenére, hogy több mint fél évszázada élek Budapesten. Nekünk még gyümölcsfánk sem volt, nem még gazdaságunk, vagy állatállományunk. A mezőgazdasági munkát, a paraszti életet kívülről láttam, a többi a kerítések és a falak titka volt előttem. A sok neves, szociográfiát írónak köszönhetően: szántottam, szekeret pakoltam, szénát villáztam és kazlaltam, tehenet fejtem és mindezekhez a szagokat és illatokat

is éreztem! Valódi könnyel sirattam a kifosztott ólakat, a letakarított padlásokat, a kivágott teheneket, a berozsdásodott szekereket és megszánt műhelyeket, a pusztuló magyar falvakat és közösségeit, a parasztok proletárrá változtatását, az urbanizálódó falu születését... tényleg sírtam. De megsirattam és meggyászoltam az idegen földön elesett katonáinkat, az elcsatolt területeinket, az ott maradt testvéreinket – mert a szociográfia olyan, akárcsak az élet: sokszínű. Rengeteg szenvedés, csalódás és remény, feláldozott élet, megfélemlítés, izzadságos munka, bűn és szempillalesütött erény. S igazuk van a szociográfiát költészetnek vallóknak, hisz a felsoroltakat a legnagyobb műgonddal lehet és csak azzal szabad feltárni – bármilyen nehéz is, valóságghűen, őszintén és előítélet mentesen! Ilyen megjelenítésnél az alkotó elkötelezi magát, nem maradhat kívül, jelen van a műben, szinte önmagáról beszél, a maga érzéseinek ernyője alá húz bennünket, s mi vele tartunk egész valónkkal: a szívünkkel és az értelmünkkel is. Nem csak a leírt betűkre vonatkozik ez, nem! A jó szociofotóban is ott van a fotós és az ő munkáját sem kívülállóként nézzük. Erdős Kamill fotóiból nagyszabású kiállítást tekinthettünk meg a Néprajzi Múzeumban. A fekete-fehér, nem a mai technikai lehetőségekkel készült történelem pillanatai, 1956-61 között születtek. Hordozzák az eltelt 70 év sápasztó nyomait, mégis: ott ültem a kunyhók előtt, éreztem a bogrács alatti tűz és a férfiszájakból lógó pipák füstjét, a készülő étel illatát, csillogni láttam az asszonyok és a lovak ékszereit, hallottam a zivajt, a lovak horkantását és nevetését, az emberek beszédét – beköltöztem a fotóba, együtt lélegeztem velük. Révész Tamásról is hasonló méltatással beszél Szuhay Péter. Így élem meg a filmeket is. A jó szociográfiai dokumentumfilm némán gyakran hangosabb, mintha párbeszéddel és zenével rontanák! Egy tekintet, egy arc, egy kéz, egy mozdulatsor... vagy a kommentár nélkül bemutatott környezet – nekem ezt jelenti a szociográfia: nem lehet élet nélkül és nem lehet élet nélküle!

Persze, nem csak a takargatás nélküli megmutatás, nem csak dokumentálás szívvvel, de szolgálat is. A döntést hozók tekintetének irányítása, presszionálás a jobbításra. Kérdés, eljutnak hozzájuk ezek a művek, s ha igen, megvalósulnak az esetlegesen hozott jónak ítélt döntések? A legnehezebb kérdések ezek, mert a válasz nem lehet igen, vagy nem! Ennél lényegesen bonyolultabb minden... mint az életünk: rendkívül sokarcú, sokvetületű, de ez nem baj, hisz ettől gazdag! Tehát: újra és újra próbálkozni kell még akkor is, ha az újabb próbálkozások sem, vagy csak picinykét járnak sikerrel.

*Az igazság az, hogy gyermekként és még tízévesen is úgy olvastam, hogy az író nevét nem mindig jegyeztem meg. Úgy vélem, nem egyedüli olvasóként mondhatom ezt el. Sokáig válogatás nélkül olvasunk, s csak azt olvassuk el, ami tetszik, ami magával ragad, kivéve a kötelező olvasmányokat. Nem tanítottak meg bennünket „olvasni”, illetve én csak később válogattam szerzők szerint, még később kerestem, vagy kerültem tudatosan a műfajokat. A szociográfia tizenéves korom óta meghatározó eleme az olvasmányaimnak. Szerettem Galgóczi Erzsébetet, Csalog Zsoltot, Szabó Zoltánt, de nem a „szociográfia” miatt, hanem mert én voltam a könyvekben, mert minden porcikámmal és zsigeremmel éreztem a világot, amelyről írtak. Amikor olvastam Csoóri Sándort, Sütő Andrást, Tamási Áront és öccsének, Gáspárnak a *Vadon nőtt gyöngyvirág-*át, ugyanezt éreztem, s nem kellett odautaznom, hogy lássam a tájat és ott női fel közöttük, hogy megértsem a szavak nélküli közléseket – rólam írtak. Hogy az ő műveiket ki hogyan címkézi, vagy milyen tanulmányt ír arról, hogy milyen műfajban íródtak, bizonyára sokaknak fontos, de nekem, olvasónak, nem. Csak köszönni tudom, hogy megírták, hogy eljutottak hozzám, s legalább ilyen nagy öröm, hogy olvashattam és olvashatom a Magyarország felfedezése sorozat könyveit. Sok alkotást sorolhatnék, sok-sok író, fotós, filmeseket – elnézést, hogy nem teszem.

Gondolom, akik tanulták, értik, tanítják a szociográfiát és műveik is reprezentálják elkötelezettségüket, bosszankodnak az írásomon – ha az olvasást nem fejezték be az első pár sor után. Köszönöm szépen, ha még mindig itt vannak! A Chinoi (Sanofi) kutatása kapuit bezárták, s ugyan nyugdíjba tudtam menni, de még szerettem volna dolgozni. Meghirdetett állásokra jelentkeztem és volt szerencsém állásinterjúkra is eljutni, ahol mindig kértem, hogy megtekinthessem a laboratóriumot, a vélhetően új munkahelyemet. Amikor beléptem a helyiségbe, azonnal láttam, hogy milyen minőségű munka folyik ott: az alpműszerek megléte vagy hiánya, az asztalokon lévő rend, vagy „kupi”, a mérlegek állapota és használatára valló jelek, sorolhatnám, de biztos vagyok benne, hogy ennyi is elég. Egy szociográfust éppúgy felháboríthat a helytelen „műfaji besorolás”, vagy az értelmezésem, mint mikor én meglátok egy laboratóriumban az asztalon mérleget nullázás nélkül, nyitott ajtóval, anyagmaradékkal... bicskanyitogató! Na, de én nem haragszom a nem szakmabélire, ha együtt látogatunk meg egy laboratóriumot és ő nem látja az elemi hibákat, sőt, elkápráztatják az ott látottak, úgy véli, meseországban jár (pedig filmekről ismerősek lehetnek a berendezések). Tehát: mérlegeljék irányomban az indulatukat.

Meglehet, mára sem tanultam meg olvasni, eligazodni sem, mert olyan sokszínű a paletta – mint az élet. Vajon más nemzeteknek is ilyen nagyon fontos a szociográfia? Nékünk, magyaroknak, igen!

Szociálpszichográfia avagy társadalmi lélekrajz

LÁNYI GUSZTÁV: SZOCIOGRÁFIA ÉS TÁRSADALMI LÉLEKRAJZ
LÁNYI GUSZTÁV: BALATONI ÉLET/KÉPEK

Szociográfia és társadalmi lélekrajz

Vázlatok és javaslatok

Lányi Gusztáv

„a szociográfia (...) nyers burgonyaillattal átítatott fogalom ez a szó”¹

A szociográfia mibenlétének meghatározása nem skolasztikus feladvány, ám mégis bonyodalmas. Ebben az írásban a bonyodalmakat még azzal is tetézem, hogy a szociográfia és a pszichológia lehetséges kapcsolatát fogom firtatni. Azzal az előfeltevéssel élek, hogy a társadalmi lélekrajz egyfelől benne van (implicit módon) a hagyományos szociográfiákban is, másfelől a szociográfia-írás során a pszichológia tudatos alkalmazása (explicit módon) a társadalmi emberismeret szubjektív életvilága feltárásával és diagnosztizálásával a társadalmi/politikai cselekvés terápia esélyeit is növelheti.

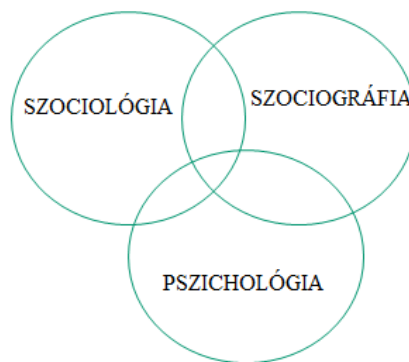
Először tehát azt kérdezem:

VAN-E, LEHETSÉGES-E OLYAN SZOCIOGRÁFIA,

AMI TÁRSADALMI LÉLEKRAJZ IS?

¹ Csoóri Sándor: Haza a magasban? *Magyar Nemzet*, 2009. 10. 02. – <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2009/10/haza-a-magasban>

Formális-logikai alapon:

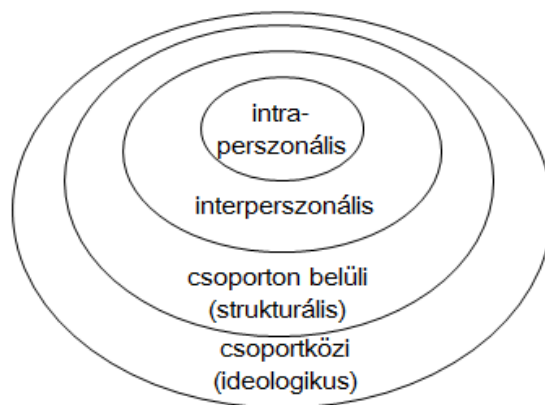

LEHETSÉGES!

Az egymást metsző körök „logikája” alapján a megnevezés lehetőségei:

- pszicho-szociográfia
- személyes társadalompszichológia
- szociálpszichográfia = társadalmi lélekrajz

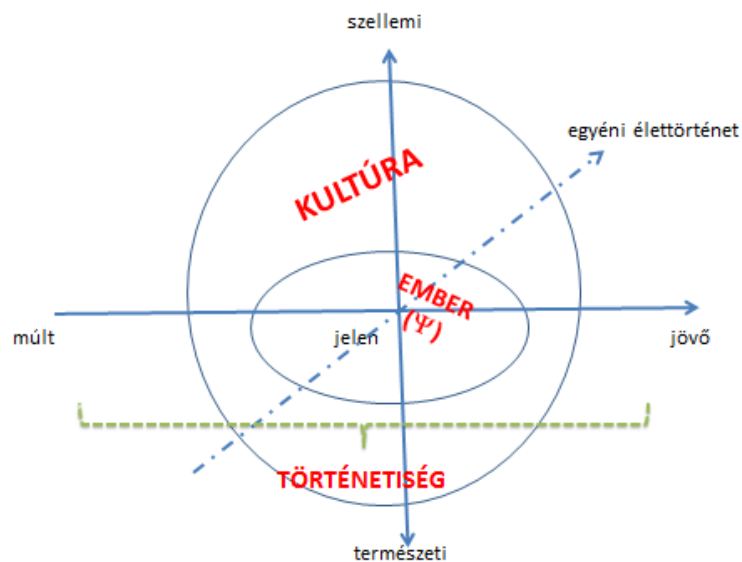
A pszichológia felől adódó elemzési területek:

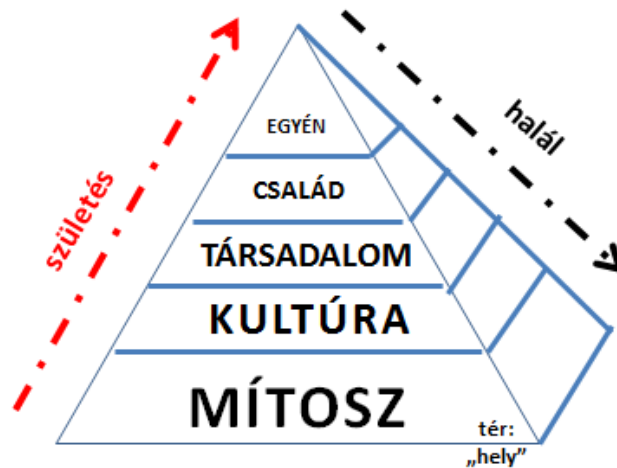
Történetiség – átalakulás, fejlődés, bomlás, változás

Ha értelmezni szeretnénk az egyéni, társas és társadalmi problémákat, akkor egyszerre kell(ene) az elemzés fókuszába helyoznunk a tér–idő reláció mikro-, mezo- és makro-dimenzióit. Ezek összefüggéseit két ábrával illusztrálom:

Kultúra – Ember – Történetiség:

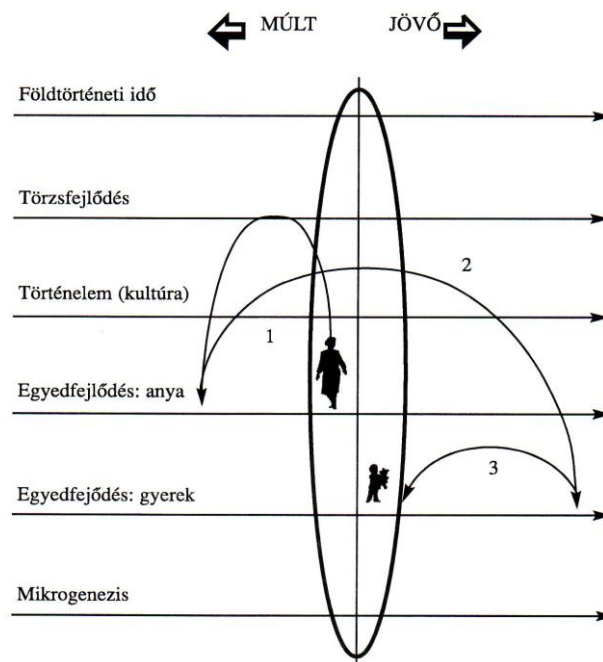
Történeti tér-idő viszonyok:

Ezekkel az ábrákkal nem kifejtő módon, csak szemléletesen jelezve azt igyekeztem illusztrálni, hogy az egyéni és a kollektív/társadalmi történeteink kontextusai szocializációs mintázatok mentén – a személyes élettörténetek organikus és a kulturális/szellemi erőterek interaktív hatásaiban – alakulnak.

A következő ábrával viszont azt illusztrálom, hogy a kulturális/történeti és az egyéni élettörténetben miként strukturálódik az idő – amelyben „elrendeződnek” az egyéni, a csoportos és a társadalmi/kollektív történeteink is:

Időstrukturálás: vissza- és előretekintés

A vízszintes vonalak a fizikai világ történetének idejét mutatják, a földön töltött élet történetét (törzsfelföldés), az ember földi életének történetét (kultúrtörténelmi idő), az egyén életét (egyedfelföldés) és a pillanatról pillanatra megélt tapasztalat történetét (mikrogeneresis). A függőleges ellipszis a gyerek születését reprezentálja. A gondolkodás idői elrendeződése fokozatosan halad (1) az anya emlékei, az anyának a gyereke jövőjével kapcsolatos elképzelései (2) és az anya ebből következő viselkedése (3) felé. Ebben a folyamatban a kultúra gondolati/ideális aspektusa anyagi/materiális formává alakul át, hiszen az anya és a többi felnőtt is a gyerek jövőbeni identitásával kapcsolatos elképzelései szerint strukturálja a gyerek tapasztalatát.²

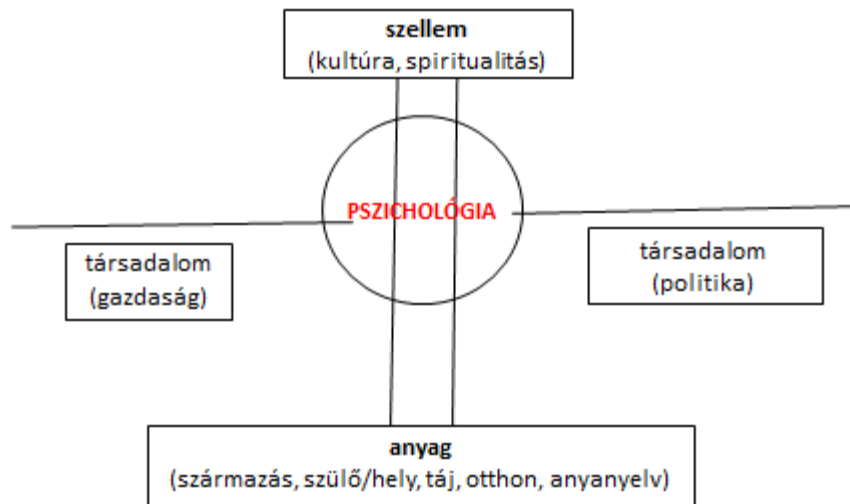
Reduktív értelmezés. – Ezek után nyilvánvaló, hogy az értelmezés csak *reduktív* lehet: a tér–idő relációk komplexitását egyfelől a pszichogenezis *törzsfelföldésére* és *evolúciós* hatására, másfelől az *egyedfelföldés* élettörténelmi dinamikus fejleményeire fókuszálva leszünk képesek értelmezni, vagyis az

² Michael Cole: Kulturális pszichológia, Gondolat Kiadó, Bp. 2005: 177.

egyéni, a csoportos és a kollektív/társadalmi történések kor- és körtörténezeit is diagnosztizálni. Például így:

Horizontális és vertikális dimenzió

Világtengely és pszichológia

- A Világtengely határozza meg az ember számára a világ centrumát: a világba lépését és a benne való tájékozódást. – Ez a függőleges (vertikális) tengely adhatja az energiát az élet valódi megéléséhez: a születés organikus világát és a szellemi fölemelkedés végtelen gazdagságát/kiterjedését/kiteljesedését: a kultúra és a spiritualitás világát.
- Az élet: a tér-idő adott keretei közötti vízszintes és függőleges mozgás – ezek mentális reprezentációi alkotják a lélek „belső” világát és dinamikáját.
- A vízszintes (a horizontális) tengely az ember materiális (szomatikus) létezésének feltételeire és társas/társadalmi együttélés módjaira vonatkozik (gazdaság és politika).
- A vertikális és a horizontális mozgást szimbolizáló két tengely találkozása alkotja a KERESZTET. (Matematikában a plusz [+] jelet.) A találkozás

szimbolikus sűrítője: a PONT („CSILLAG”), ennek kiterjesztése a KÖR, illetve minden MANDALA-szerű szimbolikus tartalom: a *harmóniára, a tökéletességre, a teljességre, a rendre való törekvés*, illetve ennek jelei, jelzései, szimbólumai.³

KÉRDÉSEM:

MINDEZEKBŐL HOGYAN LESZ SZOCIOGRÁFIA –

ÉS TÁRSADALMI LÉKERAJZ?

Népi és tudományos pszichológia⁴

Népi pszichológia: nem a folklorisztikus vonatkozásokról van szó, hanem azon képességünkről, hajlandóságunkról, hogy mások viselkedését állandóan úgy magyarázzuk, hogy különböző *vágyakat* és *vélekedéseket* tulajdonítunk nekik.

Ez tehát a MINDENNNAPI EMBERISMERET: a természetes háttérismeret.

A szociológia és a pszichológia felől adódó elemzési területek:

Terület	okok	hatások
Szociológia	Szociális struktúra, csoport	Csoportok
Szociálpszichológia	Csoportok, egyének	Egyének
Klinikai pszichológia	Egyéni problémák, lelki betegség	Egyéni lelki egészség
Kognitív pszichológia	Mentális struktúra	Egyének gondolkodása

³ A bővebb kifejtést lásd ebben a könyvemben: *Magyar sorsproblémák. Társadalomlélektani kor- és kórképek*. Gondolat Kiadó, Bp. 2024: 36., 46., 141., 160.

⁴ Lásd ehhez Pléh Csaba: *A tanulás és a gondolkodás keretei. A népi pszichológiától a gépi pszichológiáig*. Typotex, Bp. 2015: 142-143. old.

SZOCIOLOGIAI/PSZICHOLÓGIAI TUDOMÁNYOS EMBERISMERET

- *Adataalapú*: amikor a pszichológus/szociológus vizsgálatot végez, akkor igyekszik *objektív* adatokra támaszkodni.
- *Tudományos módszerekkel dolgozik*: egy pszichológiai/szociológiai kutatás módszertani logikája: hipotézis, keresünk hozzá egy tudományos (pl. méréseken alapuló) módszert, stb.

SZOCIOGRÁFIAI ÉS NÉPI EMBERISMERET

- *Élményalapú*: nem tudományos jellegű adatgyűjtés.
- *Szubjektív*: azok az emberek, akikkel találkozunk, mennyire befolyásolnak minket, hagyjuk, hogy az érzelmeink befolyásoljanak.
- *Önigazoló jellegű*: hajlamosak vagyunk az adott kérdésről az első benyomás alapján ítélni.
- *Oksági láncolat*: egyszerű, ha-akkor, van az ok és az okozat.
- *Burkolt személyiség-elmélet*: embertársainkat különböző kategóriákba soroljuk, lehetnek szigorú kategóriák, változtathatatlanok, pozitív, negatív stb. Kialakítunk valamilyen személyiség-elméletet és ehhez mérten próbálunk hozzá viszonyítani. Megkönnyíti az eligazodást a világban.

Ezért mindenképpen föl kell tennem ezt a kérdést:

A SZOCIOGRÁFIA NEM LENNE TUDOMÁNYOS?

A kérdésben rejlő állítás alapján azt gondolhatnánk, hogy a szociográfia nem tudományos módszerekkel dolgozik – ami csak részben igaz.

Kétségtelenül a szociográfia: nem szociológia. És az egyik nagy eltérés valóban a módszertani különbségből adódik. A szociográfus személyes jelenléte az általa alkotott = megírt szövegben: *explicit*. Szépirodalmi szövegnek is tekinthetnénk – mégsem az. Még akkor sem, ha szépíró (sőt: költő) a szerző. A szociográfiai szövegek sajátosságáról ezért azt mondhatjuk: *túl a szépirodalmon és innen a szociológián van*. Ám éppen ez a sajátossága teszi alkalmasabbá a közvetlen emberi és társadalmi valóság megismerésére/leírására, mint a fiktív szépirodalmi szövegek és a szigorúan tudományos ember- és társadalomismeretek. Sőt! A szociográfus szabadon felhasználhatja/idézheti egyfelől a szépirodalmi szövegeket, másfelől a szaktudományos módszerekkel feltárt és publikált adatokat, tényeket, összefüggéseket. A módszertanilag kötött, aszketikusan fegyelmezett szaktudományos szerzők azt a „lazaságot” nem igazán engedhetik meg, hogy szépirodalmi („költői”) idézetekkel „színesítsék” szárazon kopogó (hogy ne mondjam: olvashatatlan) szövegeiket.

Az eddigi vázlatos gondolatmenet alapján azt biztosan állíthatom: *a szociográfia a személyes és kollektív társadalmi életvilág leírására, diagnosztizálására és terápiájára hivatott alkotói tevékenység*. A szociográfia – ellentétben a diszciplinárisan kötött szociológiával és pszichológiával – *kihívóan nyitott* alkotói jelenlétet és kreativitást igényel. Ez persze ugyanakkor a kockázata is. A szociográfus nem annyira a tudományos publikációk terén keresi alkotói erőfeszítéseinek eredményét, mert a társadalmi, politikai – általában az emberi – viszonyok közvetlen alakítására (többnyire átalakítására/reformjára) tesz javaslatot. A magyar szociográfia történetében azt láthatjuk, hogy a szociográfus gyakran politikai cselekvővé is vált szociográfiai felismerései, eredményei következetes végig gondolásából eredően (például Darvas József,

Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter – Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Haraszti Miklós stb.).

A szociográfia kihívó nyitottsága ezért kockázatos is lehet: azt az illúziót is keltheti (az alkotóban és olvasóiban), hogy mozgalmi aktivitással a szubjektív (jó)szándék társas és társadalmi akaratképző erő is lehet. Lehet – de az már politika. A szubjektív (jó)szándék pedig átalakul(hat) és ezzel bele is veszhet a politikai érdekharok szövevényes világába.

A SZOCIOGRÁFIA KIHÍVÓ NYITOTTSÁGA VALAMIFÉLE

MÓDSZERTANI „SZABADSÁGBÓL” ADÓDNA?

A szociológia és a pszichológia értékmentes empirikus kutatási módszertanaik „kötöttségei” védőburkában mintegy kívül- és felüláll a zavaros valóságon – azzal a nem indokolatlan előfeltevéssel élve, hogy a „zavaros valóság” tudományos megismerésével netán javítani is lehet a borús világ kusza zavarosságain.

A szociográfia ehhez képest viszont olyan valóság-közeli leíró/feltáró tevékenység, ami ugyan empirikus („valóságleíró”), de nem értékmentes, mert közvetlen cselekvésorientált: például politikai/társadalmi reformok, netán forradalmi változások, vagy csak szolid, de mégis határozott intézkedések szükségessége mellett érvel. Érvei nem feltétlenül tudományosan cizellált, hidegen racionális okoskodások, gyakran inkább érzelmileg motivált, közvetlenül személyes tapasztalatok mentén megfogalmazott és így indokolt reakciók a feltárt/megismert problémákkal szemben.

Pszichológiai/módszertani megfontolásaim, amelyek lehetővé teszik a szociográfia – mint társadalmi lélekrajz – művelését is

A modern, azaz a XIX. század közepén/végén kialakuló pszichológia a személyesség, a szubjektivitás, a lélek tagadásából született

lélek(telen)tudomány. Az ortodox tudományosságnak ezt a korlátot jellegzetességét mára ugyan a pszichológia meghaladta, ám valójában ma is ugyanazzal a belső ellentmondással küzd, mint a társadalomtudományok többsége: a tudományos és módszertani keretek szigorúsága, pontossága, a valóságot leíró módszertani értékmentessége versus a szubjektív életvilág szövevényes burjánzása, ami a tudományos elemzés ketrecéből mindig ki szeretne szabadulni. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a pszichológia, mint ilyen, jószerivel értelmezhetetlen: a pszichológia elméletek, szemléletek és módszerek paradigmaharcával megragadható és leírható diszciplína. Az egyik legismertebb példát idézem: a behaviorista pszichológia csak az ember *viselkedését* tekintette tudományosan vizsgálhatónak, a *személyiség belső, mentális, sőt tudattalan lelki működését nem tartotta tudományosan megismerhetőnek*. A pszichoanalitikus pszichológia viszont éppen ennek a belső, mentális/lelki világnak a feltételezéséből indult ki. Empirikus bizonyítéka azonban jobbra csak a klinikai gyakorlat, az egészség-betegség tapasztalati valósága, nem pedig a kísérleti laboratóriumok preparált, s így mérhetővé tett „valósága”; nem az ilyen-olyan (attitűd) skálákkal megszondázott véleményeket méri és tipizálja; nem a matematikai-statisztikai számításokkal kimutatható, funkcionális, az adatok közötti korrelációk ok-okozati összefüggései szolgáltatták a „valóság” bizonyítékait és igazságát. Nem véletlen tehát, hogy a pszichológiában is a „puha” módszerekkel dolgozó felfogások képviselői jobban kötődtek/kötődnek, például, a szépirodalmi alkotásokhoz, általában azokhoz a szellemi objektívációkhoz, amelyekben az élet szubjektív valósága és egyénileg is élményszerű/átélhető, egzisztenciális mélysége/magassága van jelen.

A szubjektív valóság

A szubjektív valóság is valóság: létezik. Az egyéni életvilág partikularitásai, esetlegességei, a mindennapi élet, a folyamatos és éppen ezért szinte észrevétlenül zajló, megszokottá váló jelen idő hordalékai, a spontán beszélgetések, az egyéni és családi élettörténetek, a kisebb-nagyobb lokalitások lim-lom dokumentumai, padlásokon porosodó háztartási eszközök, újságkötegek, szekrények és íróasztalok fiókjaiban felejtett, dossziékban olvashatatlanra kopott, kézírásos, elhalványodott régi levelek, naplók, fényképek (= emlékek) adják azt az empiriát, amit értelmezni lehet – az adott pszichológiai elmélet paradigmatis keretei között. A „lágymódszerekkel dolgozó pszichológiák a mentalista, fenomenológiai, pszichoanalitikus/mélylélektani és szellemtudományos paradigmákban értelmezik az általuk elemzett jelenségeket.⁵ A „kemény” módszertani eljárásokkal vizsgálódó természettudományos pszichológiák viszont nem tartják tudományosan elfogadhatónak sem a „lágymódszertanokat, sem az általuk bemutatott eredményeket.⁶

Én viszont most nem paradigmaharcot vívok, nem osztok igazságot. Ám egy nem mellékes hazai tudománytörténeti fejleményre mégis utalok: a *szociokulturális képzelőerő a pszichológiában – a kvalitatív pszichoszociográfia lehetőségeire, Tomori Viola munkásságára.*⁷

5 Lásd ehhez ezeket az írásaimat: Élettörténet és történelmi szociálpszichológia. Magyar Pszichológiai Szemle, 1985, 1: 60-70. Megjelent még Bögre Zsuzsanna (szerk.), Élettörténet a társadalomtudományokban. Budapest – Piliscsaba, 2007: 11-24.– Az elbeszélte élettörténetek szociálpszichológiájáról. Vázlatos gondolatok az oral historyról. Replika, 2007. 58. (szeptember) 46-49

<https://real.mtak.hu/110783/1/L%C3%A1ny%20Guszt%C3%A1v.pdf>

6 Lásd ehhez tanulmányomat: Az ego dokumentumok jelentősége. Pszichológiai megfontolások – személyes példák. Kultúra és Közösség, 2024. 2. sz. –

https://www.kulturaeskozseg.hu/pdf/2024/02/04_L%C3%A1ny_2024_02.pdf

7 Lásd ehhez Szokoloszy Ágnes kiváló tanulmányát: A „szociokulturális képzelőerő” helye a pszichológiában, a pszichológia helye a falukutatásban. In: Lencsés Gyula és Felek György (szerk.): Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Dudaron 1937-2012. Belvedere, Szeged, 2013: 13-23.

Erre a képzelőerőre is hagyatkozva, azt a jelenségvilágot írom körül, nevezem nevén, amit a szociográfia és a pszichológia kölcsönhatásában találhatunk – azt, ami *szubjektív, társas és intézményes*.

Szubjektív – társas és intézményes – világ:

SZOCIOGRÁFIA, AMI TÁRSADALMI LÉLEKRAJZ IS

Az elméleti(eskedő) okoskodás folytatása helyett az alábbiakban egy sajátos bibliográfiai felsorolásba kezdek – azt fogom jelezni, hogy *a magyar szociográfia implicit és/vagy explicit módon társadalmi lélekrajz is*.

Szociográfiák

Szerző	Mű	Társadalmi lélekrajz
Bakonyi Péter	Téboly, terápia, stigma. Szépirodalmi Kiadó, 1983 (Magyarország felfedezése)	elme, agy, lélek – magyar terápiás viszonyok
Bálint B. András	Szabadulás a félelemtől. Vallásszociográfia. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1992 (Magyarország felfedezése)	Látlet a magyar vallásosság/hit gyakorlásának tapasztalatairól a szocializmus kor- és korszakában.
Berkovits György	Egy modern amodern. Jószöveg Műhely Kiadó, Bp. 2003	személyes élettörténet, kor- és kórrajz, magyar és zsidó
Braun Róbert	A falu lélektana. Különlenyomat a Huszadik Század-ból, 1913	kérdőíves attitűd-vizsgálat
Csaplár Vilmos	Pénzt, de sokat! Karriertörténet. Magvető Kiadó, 1987	létezik-e magyar self-made man az 1980-as években? kor- és kórrajz, a pénz boldogít-e?
Csoóri Sándor	Tudósítás a toronyból. Magvető Kiadó, Bp. 1963	Magyarország az 1950-es évek vége, az 1960-as évek eleje: a falvak életének drámai átalakulása. A szerző mindezt kétségbeesetten érzékeli.
Czibak Ilona	Mézeskalács szív tükörrel. lat kiadó - Apor Vilmos Kat. Főisk. 2024 (Magyarország felfedezése)	Személyes, társas, családi élettörténet, életmód és körülmények, cigányság és magyarság.
Darvas József	Egy parasztcsalád története. Atheneum, 1939	egy parasztcsalád személyes és történeti sorsa

Erdei Ferenc	Magyar falu. Athenaeum, Bp. 1940	település és környezet: „a tájba beépült kis település, a környezethez igazodó utcákkal, házakkal, s benne mezőgazdák élnek színes és küzdelmes életet távol vagy legalább is elkülönülve a városok életétől”
Farkas Judit	Leválni a köldökszinórról. Ökofalvak Magyarországon. L'Harmattan, Bp. 2018	Kísérlet, diagnózis és terápia-javaslat a magyar ökofalvak-mozgalommal összefüggésben.
Fekete Gyula	Éljünk magunknak? Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1972 (Magyarország felfedezése)	Magyarország demográfiai helyzetének – a népességfogyásnak – kritikai leírása, bemutatása.
Fekete Gyula	Európa öngyilkossága. Trikolor, Bp. 2007	A vénülő Európa kulturális és civilizációs hanyatlása.
Gondos Ernő és Sebes Katalin (szerk.)	Félmúlt. Társadalomrajzok. Szépirodalmi Kiadó, 1990 (Magyarország felfedezése)	Régió, lokalitás, életmód, lehetőségek és korlátok.
Hajnóczky Tamás és Szálé László (szerk.)	„Ne félj, a tél meg fog gyötörni”. Válogatott írások szegénységről, cigányságról, kirekesztettségről, Gondolat Kiadó, Bp. 2017 (Magyarország felfedezése)	etnikai konfliktus, élettörténetek, életmód, sodródás és/vagy tanulás, akadémikusnő története, angyal földi etüdök
Haraszti Miklós	Darabbér. Egy munkás a munkásállamban. – 1973-1989 között szamizdatként terjedt. Első hazai megjelenése: Budapest: 1989. Téka	A szerző saját tapasztalatai alapján (egy évet dolgozott munkásként a kispesti Vörös Csillag Traktorgyárban) ír a korabeli magyar munka valódi munkásvilágáról és a politikai hatalomról.
Illyés Gyula	Pusztulás. Úti jegyzetek. Észak-Baranya, 1933. július, Nyugat, 1933, 17-18. szám	demográfiai helyzet, az egykézés
Illyés Gyula	Puszták népe, Nyugat, Bp. 1936	Illyés Gyula családtörténete, gyerekkora – néplélektan is.
Illyés Gyula és Kozmutza Flóra	Lélek és kenyér, Nyugat, Bp. 1939	A földnélküli parasztok, napszámosok, kubikusok életmódjának vizsgálata, leírása. – Kozmutza Flóra a Szondi-tesztet is alkalmazta.
Jásdi István	Szerenád a szőlőben. Csopak, 2010	Személyes és családi történet: életmódváltás a kényelmes, megszokott városi életből a bizonytalan, de autonóm szőlősgazda, borászat és vendéglátás világába.
Karácsony Sándor	Magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja, Exodus, Bp. 1939 (2. kiadás: Magvető, 1985. – 3. kiadás: Széphalom Könyvműhely, 2009)	átfogó társadalom- és társaslélektani pedagógiai leírás és kritikai elemzés (elemi iskola, középiskola, egyetem)
Kassák Lajos	Egy ember élete. Budapest: Dante kiadás. 1932, — új teljes kiadás, Magvető, 1974	„a tiszta és felfelé törekvő szegénység hőskölteménye” (Komlós Aladár) – és ettől és ezért: társadalmi lélekrajz is

Kovács Imre	A néma forradalom. Cserépfalvi, Bp. 1937	A korabeli magyar paraszttársadalom ön-destruktív késztetése, megnyilvánulásai, történeti/politikai konfliktusos folyamatait tárja fel.
László-Bencsik Sándor	Történelem alulnézetből. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1973 (Magyarország felfedezése)	A magyarországi szocializmus „csúcán” a szürke mindennapok és munkásélet stb.
Márai Sándor	Egy polgár vallomásai. Helikon, Bp. 2023. (Eredeti megjelenés: 1934)	személyes élettörténetben elbeszélte magyar (felvidéki, kassai) és európai polgári világ
Moldova György	A Balaton elrablása. Dunakanyar 2000 kiadása, 1996	A Balaton és vidéke rendszerváltás utáni állapota: a „rablás” változatlan/változatos eredményeinek kíméletlen bemutatása.
Nagy Lajos	Kiskunhalom, Nyugat-Pantheon kiadás, 1934	Kiskunhalom huszonnégy órájának történetét rögzíti „napirend” formában, tárgyilagos hangon – a mindennapi élet nyomasztó valósága
Németh László	A Medve-utcai polgári. Kecskemét, Első kecskeméti Hírlap. 1937	Az iskolaorvos vallomása „lelketlen” és bürokratikus munkájáról, ami azonban az iskola diákjainak testi/lelki állapotának felmérését és diagnózisát is eredményezte.
Ortutay Gyula	A szerelem Ajak-on a házasságig. A magyar parasztság szerelmi élete. (Kritikai és módszertani vizsgálat) Szeged, 1935	A szexuális és szerelmi élet szokásai a korabeli magyar parasztság életében.
Pasquelette Ilona	Balogvilág. Riportregény. Gondolat Kiadó, Bp. 2017 (Magyarország felfedezése)	A marginális élethelyzetben élő emberek életvitel, túlélési stratégiái.
Pünkösti Árpád	Rákosi a hatalomért: 1945-1948. Európa Könyvkiadó, Bp. 1992 (Magyarország felfedezése)	RM élettörténete, középpontban a magyarországi kommunista hatalomátvétellel. RM politikai személyiségének leírásakor/értelmezésekor felhasználja Illyésné Kozmutza Flóra RM-ről 1947-ben fölvetett Ro-tesztjét is stb.
Sinka István	Fekete bojtár vallomásai, 1-2. Magyar Élet, Budapest, 1942–1944	Önéletrajzi vallomás, amely társadalomrajz is: szociográfiai lélekrajz a bihari és a békési társadalom felépítéséről és működéséről.
Sípos Mihály	Fenntartható visszafejlődés. Magánkiadás, 2018	Saját tapasztalaton alapuló tanyasi életmód-kísérlet az önellátásról.
Szabó Zoltán	Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe. Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 1938 (Magyarország felfedezése)	„Olyan ez a föld, mint a parasztlak, akik rajta élnek: cifra és nyomorúságos egyszerre. A ruhája ennek a tájnak szép és pompás, antik ékszerei a várak, színei a sokféle erdő zöldje, a földszalagok sokárnyalattú barnája. ... Ezt a szegény földet úgy rejti a táj, mint sovány testet a sok cifra szoknya.”
Szabó Zoltán	Szerelmes földrajz, Nyugat, 1942	a szülőföld szeretete, lírai és személyes vallomások formájában

Szilágyi Gyula	Tiszántúli Emanuelle. Budapest: Magyar Könyvklub (Magyarország felfedezése)	tiszántúli aprófalvak szexuális szokásai, az intim élet, a párkapcsolati élmények világa/története, egyéni érzelmek és közösségi kontroll
Tomori Viola	A parasztcselekvés lelki dinamikája, MPSz, 1935, 3-4. sz.	pszichológiai vizsgálat és falukutatás
Tomori Viola	Néplélektani kutatás beregi falvakban. Társadalomtudomány, 1936/1-3.	néplélektani vizsgálat és falukutatás
Tomori Viola	Hollókő: Egy palóc falu lélekrajza. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.	szociográfia, ami társadalmi lélekrajz is
Varga Domokos	Vizek könyve. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1975 (Magyarország felfedezése)	Átfogó képet rajzol az utolsó két évszázad változásairól – a mocsárlecsapolás, folyószabályozás, csatornázási munkákról, víztározók, duzzasztók építéséről –, s e változások természeti, társadalmi, gazdasági következményeiről.
Vekerdy Tamás	Álmok és lidércek. Iskolaalapítás Magyarországon. T_Twins Kiadó, Bp. 1992 (Magyarország felfedezése)	A Waldorf-pedagógia hazai adaptációja, szubjektív, éppen ezért nagyon tanulságos történet.
Zonda Tamás	Öngyilkos nép-e a magyar? Végeken Alapítvány, 1995	A magyar néplélek sajátossága lenne a depresszió, az önpusztítás?

JAVASLATOK

A fenti bibliográfiai felsorolás természetesen nem teljes, noha kellően bőséges. Egy célom volt: szinte didaktikusan szándékoztam jelezni, hogy ígéretes vállalkozás lenne a magyar szociográfiai műveket társadalmi lélekrajzokként is (újra) olvasni. Nem valamiféle öncélú szociográfiai „olvasómozgalom” mellett érvelek. Sokkal inkább a jelen és a jövő (föltehetően kemény) kihívásainak megismerése – és az erre történő felkészülés – a tét. Tervezett folyóiratunk – a *Szociográfia* – feladatát és küldetését is ezekben az összefüggésekben találhatja meg: *felkészülés jóra és rosszra – a jó optimalizálására és a rossz minimalizálására*. Javaslataim is ezeken a megfontolásokon alapulnak:

1. A múltban, a közelmúltban, az éppen most megjelent szociográfiák szövegeiben, a kontinuitás és a diszkontinuitás feszültsége erőterében, a folytatás alternatíváival szembenézve, mérlegeljük esélyeinket és lehetőségeinket.

2. Kollegáinkat, szakmai barátainkat, hallgatóinkat („tanítványainkat”) – és persze a széles tudományos és szépirodalmi nyilvánosságot is – ösztönözzük szociográfia-írásra. Vannak biztató kezdeményeink, talán majd eredmények is lesznek.⁸

3. Vállalkozásunk (terveink, vízióink stb.) pénzügyi megalapozottságáról, problémáiról is szólnom kell. Eddigi előkészítő beszélgetéseinkben is kellő mértékben emlegettük ezt az igencsak jelentős kérdést. Helyzetünk, finoman szólva, nem biztató, kevésbé finomkodva – sivár. A nyers valóság: reménytelen. Némi iróniával azonban mégis azt mondom: erről is lehetne írni egy ütős szociográfiát.

4. Természetesen saját magunk járhatnánk elől jó példával: írjunk mi is szociográfiákat – Magyarország újra felfedezéséről!

5. Én ezt tettem. Írtam egy (rövid) társadalmi lélekrajzot a Balatonról: *Balatoni élet/képek* a címe.

6. „a szociográfia (...) nyers burgonyaillattal átítatott fogalom ez a szó, de az az érték, amely az adottságain belül megszületett, huszadik századunk egyik legizgalmasabb szellemi és politikai újdonsága lett.”⁹

7. A mi feladatunk az (lehetne), hogy ezt a munkát – másokkal együtt, így például és mindenekelőtt a „Magyarország felfedezése” szerkesztőivel, íróival is

⁸ Felhívás publikálási lehetőségre az újonnan megalapított *Szociográfia* folyóiratban – <https://magyarorszagfelfedezese.hu/>

⁹ Csoóri Sándor, i.m.

karöltve – a huszonegyedik század még előttünk lévő éveiben/évtizedeiben is folytassuk...

2025. augusztus

Balatoni élet/képek

Társadalmi lélekrajz

Lányi Gusztáv

Ha itt lubickol fénye még, hát hova lett a tó?¹⁰

Előszó

Ez az írásom: *kísérlet*. Azzal próbálkozom, hogy a szociográfia/szociológia és a pszichológia interdiszciplináris kapcsolata lehet-e valóságos, élő és termékeny együttműködés? Egyfelől ez a kapcsolat nem kérdés: a szociálpszichológia valóságos tudomány. Ám másfelől az az érintkezési felület, amit én keresek, az nem pusztán szociálpszichológia – talán *szociálpszichográfiának* is mondhatnám. Még kimondani/leírni is bonyodalmas! Ettől persze még létezhetne, esetleg afféle üres logikai „keretként” empirikus relevanciája talán nem is lenne.

Tegyük fel, hogy a *szociálpszichográfia* = *társadalmi lélekrajz*.

Nem valamiféle magyaráztós szóbüvészkedéssel varázslók így elő a „semmiből” egy amúgy életképtelen élőlényt?

Az itt következő írással amellettt érvelek, hogy *a társadalmi lélekrajz a szociográfia és a pszichológia termékeny kapcsolatának életképes gyümölcse lehet.*¹¹

¹⁰ Czigány György: Úton. *Műhely* – 42. évf. 5-6. sz. (2019.)

https://epa.oszk.hu/02900/02978/00074/pdf/EPA02978_muhely_2019_5-6_203.pdf – Lásd még:

Czigány György: *Itt lubickol fénye. Összegyűjtött versek*. Magyar Napló Kiadó, Bp. 2024

¹¹ A „gyümölcs” ebben az írásban nem puszta metafora, hanem élő valóság, organikus termés. Lásd az utószóban.

Balaton – az én szerelmes földrajzom¹²

Az én Balatonom a gyerekkori, vakációs, spontán örömök családi és társas táj- és vízélményeiből a problematikus ökológiai változásokat diagnosztizáló felnőtt (tudományosan is képzett) pszichológus és szociológus megfigyelő és ön-reflexív pozíciójába váltott.

Itt most ezért arra teszek kísérletet, hogy ennek a folyamatnak néhány állomását/fokozatát rekonstruáljam és dokumentáljam jegyzeteim, fényképeim és korábban már megjelent publikációim részleteivel.¹³ A „részekből” egy új egész – az én *Balatonom társadalmi lélekrajzát* – próbálom meg felvázolni.

A víz/ a tó organikus hatása és élménye

*Balatoni plein air*¹⁴

A távolban Fűzfő, Almádi:

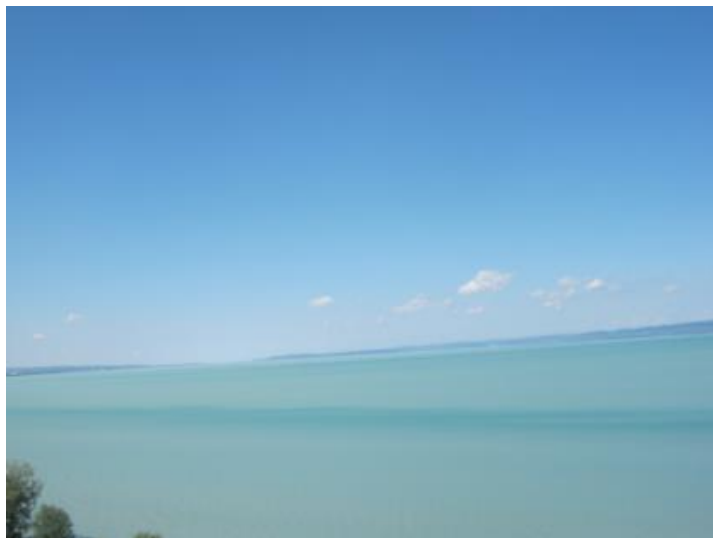

¹² Utalás Szabó Zoltán: *Szerelmes földrajz* (Osiris Kiadó, Bp. 1999) című könyvére. Eredeti megjelenés éve: 1942, Nyugat kiadásában.

¹³ Lásd különösen ezt a két könyvemet: *Fenntartható? Fejlődés? Pszichológiai elemzés a Balatonról*. Széphalom Könyvműhely, Bp. 2019. – *Magyar sorsproblémák. Társadalomlélektani kor- és kórképek*. Gondolat Kiadó, Bp. 2024.

¹⁴ 2017. Május 26. Péntek

és Tihany:

Tekerek a bicajommal a Balaton partján – valóságos látomás

Nézem a vizet: már a látvány is valamifélejótékony *thalassális regressziót*¹⁵ vált ki bennem. Ez a Balatonban történő úszás során szokott jelentkezni, de persze a látvány is lehet ilyen hatással rám – ma ez történt: a sekély parti vízben emberek és hattyúk együtt „lépegetnek”. Az égen viszont sötét fellegek gyülekeznek: a szikrázó napfény a viharfelhővel ütközik, s mindez duplán látszik: égen és vízen. Az aranyzuhatagként szétterülő napfényben még Tihany is felszívódik, eltűnik, talán a Mennysországba repült föl – Füred és Csopak viszont az égből leszakadó fekete örvénylésben száll alá – a Pokolba?

Menny és Pokol együtt?

Tavasza a siófoki Aranyparton

Nagyon szépen süt a nap, szinte nyári meleg van.¹⁶ A napfény, a kert fáinak bokrai, a virágok mind-mind az újra serkenő élet jelei. A takarítás befejezése után késő délutáni Balaton parti bicajozásom is a tó tavaszi fény- és

¹⁵ Utalás Ferenczi Sándor pszichoanalitikus fogalmára. Itt most azt jelenti (nekem): *a természettel való szimbiózis*.

¹⁶ 2020. Május 10. Hétfő

színpompájával nyűgöz le: nem tudok betelni a látványával – pedig már néhány évtizede kiismerhettem volna, de mindig valamilyen „apróság” újból és újból meglep.

Még a hattyúk is tetszenek – pedig tudom: károsak a Balaton eredeti ökoszisztémájára. Milyen kecsesen lebegnek a víz színén.

Ha a vízen lebegő kecses, ámde *Balaton-idegen* hattyúk látványától elfordulok, akkor a hátam mögött ezt látom:

Ezek az üvegmonstrumok nem egyszerűen Balaton-idegenek, hanem *a Balaton-életvilág civilizációs és humánökológiai pusztításának „csúcsteljesítményei”*.

A hattyúk látványa legalább szép – ezek az üvegmonstrumok viszont még a látványukkal is taszítanak. Nem ezek miatt szeretem még mindig a Balatont!

Isten szeme

A „belső tó” tihanyi/földrajzi/geológiai valóságában: Belső tó – és metaforaként/szimbólumként: a lélek, sőt a szakrális lélek végtelen belső tereit is megnyit(hat)ja:

Ez a táj még halkán beszél – nomád és természetes? A Belső tó *Isten szeme* (is) lehet/ne (talán)?¹⁷

Személyes környezetem

Ha leszállunk a magasból – közelről: mit látunk és mit hallunk? Reggel, Sóstón.¹⁸ Kilépek a teraszra, s a tavaszi kert ezzel a látvánnyal köszönt:

Érik a cseresznye

¹⁷ Lásd Deme Tamás: *Belső Tó*, 2014: 6., 10. – A tihanyi Belső tóról készült fotó Korzenszky Richárd OSB műve, Deme Tamás itt idézett verseskötetének címlapfotója is. Megtekinthető: https://www.antikvarium.hu/konyv/deme-tamas-belso-to-755420-0?utm_source=chatgpt.com

¹⁸ 2020. március 21. Csütörtök

Harsogva zöldül minden növény, és csend, madárcsicsergés...

– ez lenne az idill?

Nyilvánvalóan nem, csak saját komfortzónám „kellemes” érzetének valamiféle tompított hedonizmusa: átkapcsolás a túlpörgetett, zajos és nyüzsgő urbanitásról egy szolidabb, vidékiesebb urbanitásra.

A Balaton már csak a múlt idők káprázata?

[A Balaton] „Vidéke oly káprázatos részletekben bővelkedik, melyek nemcsak hazánkban, de földrészünkön is páratlanok.

E tündöklő tó kimeríthetetlen kincses tárháza a költők és festők örökbecsű alkotásainak, kedves talaja a népdalnak, a víg, majd bánatos nótának, a romantikus zenének.

Jókai szerint itt a 'magasabb szellemek dalolni tanítják a költőt, a nem költőket pedig érezni azt, amit a költő énekelt.'

E vidékre a mindenható jó kedvvel, pazar bőséggel hinté áldásait. Nincs oly fásult lélek, a mely midőn rátekint a Balaton napsugártól ragyogó sima felületére, messze nyúló hullámbarázdáira, a drágaköveknek mesés

színpompájában játszó óriási víztükrére és holdaranyozta redőire, szíve hangosabban ne dobogna a gyönyör érzésétől.

Ez a vidék csupa változatosság, édes mosolygás, örök élet. Ennek a tónak a tájéka egyesíti Sweicz hegységeinek költői szépségét, az olasz tavak báját, a miramarei öblök fenségét, Nápoly vidékének csudáltosságát, a lagunák vizének édes titokzatosságát. (...) A tónak sok tekintetben tenger jellege van. Szeretjük is bizonyos büszkeséggel 'Magyar tenger' -nek nevezni.¹⁹

A Balaton már csak látomás?

A Balaton sokszor látomás; olyan látomás, amelyben látszat és valóság csillámló fénytörésben olvad egybe – olyan látomás, amelyben a végtelen tér meghitt varázslata otthonos tájélményt képes adni:

„Mindent teljes egészében láttat. Embert, állatot, zavartalan tiszta jelenségeként érzékelhetünk a nagy vízparton. Ezáltal szinte szimbólummá nőnek az egyébként köznapi dolgok (...).

Két ellentétes erő, a két elem, a levegő és a víz találkozása, érintkezése a végtelent idézi. Vonalát horizontnak nevezzük – de valójában nincs. Ezért a fizikai jelenségek fokozott érzékelése mellett a lelki, szellemi állapotokra is nagy hatása van”.²⁰

A valóság

A Balaton valósága viszont talán ebbe az ijesztő (túlzó? rémlátomásos?) kérdésbe sűríthető: *kiszárad(hat) a Balaton?*

¹⁹ Sági János: A BALATON írásban és képben. A Magyar Tengernek és vidékének leírása – a balatoni fürdő- és nyaralóhelyek elfogulatlan és kimerítő ismertetése. Keszthely, 1902. – Ezeket a szípkázóan „elfogulatlan” és lenyűgöző sorokat a Tihanyi Kalendáriumból idéztem. Lásd: Tihanyi Kalendárium 2019. Tihanyi Bencés Apátság, 9. old.

²⁰ Borsos Miklós: Víz és ég. *Jelenkor*, 1964. 7. sz.

Siófok, Aranypart²¹

A kérdés – és az általa sugallt, szinte apokaliptikus látomás – a hatalom akarása ördögi körében fuldokoló ember rossz lelkiismeretének jele. A kérdésben rejlő „végállapot” vizionálása ugyanis csak akkor érthető, ha nem feledkezünk meg a természetátalakító hatalmi akarat és a nyaraló, turista ember életteret *ki-* és *el-*használó (mondhatni: „rabló”) magatartásáról sem. A haladó/modernizáló és pihenő/üdülő/turistáskodó ember a Balaton természetes életterébe olyan nagy hatalmi akarattal nyúlt bele – különösen a déli oldalon (s mintegy koncentráltan, a Balaton fővárosában, Siófokon) –, hogy mint *organikus létező* már valóban alig-alig él.

Balaton-hadművelet

Tegnap óta a meteorológiai tavasz beköszöntött,²² a nap is szépen süt, bőromon érzem a tavaszi levegő életserkentő melegét: panteizmusom örvend. Ez az *organikus életvilág* vajon túlélő lesz?

²¹ 2012. Szeptember 18. 13:25

²² 2017. Március 22. Szerda

Az én Balatonom esetében is azonban azt vagyok kénytelenek megállapítani: az ökoszisztémája haldoklik – ám a buzgó haladárok „önálló jogalanyi státuszáért” forgolódnak, mert azt hiszik:

„(...) a jogalanyi státusz elismerése szimbolikus üzenet lenne, az élő ökoszisztéma megbecsülését és hatékonyabb védelmét jelentené. A státusz elnyerése egyebek mellett azt jelentené, hogy a Balaton ellen elkövetett 'agresszió', például a szennyezés, szigorúbb megítélés alá eshet, és súlyosabb büntetést vonhat maga után. A tó érdekeit pedig a 'gyámja', egy grémium képviselné.”²³

No, itt bújt ki a szög a zsákból: *a gyámkodó grémium*. Nem más ez, mint a régi nóta: „fejlesztés” – csak most a „balatoni emberek” (vélt) lobbi-érdekei mentén, némileg *bezöldítve* a már meggyötört Balatont, így akarják lenyelni, központosítva, egészen – egészen:

A pusztító globális technika egybeér a balatoni lokalitással – észre sem veszi, hogy ez az ökoszisztéma már haldoklik. Ez lenne/lesz a Balaton-hadművelet utolsó háborús tette?

A Balaton-hadművelet nem más, mint a Balaton egységes ökológiai rendszerének 150 éve folyó szisztematikus pusztítása.

*A Balaton, mint önállóan működő ökológiai, élő szervezet elleni hadműveletek, azaz csonkítások menete*²⁴

Első csonkítás 1818-1837: a Sió csatornaszerű kibővítése és a Kis-Balaton levágása. Ennek következtében a Balaton vízszintje közel egy métert apadt. Ez

23

http://balaton.mandiner.hu/cikk/20161128_jogalanyi_statuszt_szeretne_a_balatonnak_a_balatoni_kor

²⁴ Az elemzés forrása Márkus Ferenc: A megcsonkított Balaton. *Országépítő* 2006. nyári számának melléklete, 3-4. old.

bizony olyan jellegű csonkítás, mint amikor egy ember lábát többől levágják. A seb beheged, egy lábbal is lehet ugyan élni, de csak bicegve.

Második csonkítás, 1863 után: a siófoki zsilip megépítése és a déli vasút kiépítése. Következmény: a Nagy-Berek lemetszése. Ez már a karok elvesztése, amit véglegessé tett a tapolcai, a keszthelyi és a tihanyi lápok levágása. Végtagok nélkül is lehet még élni, de már csak tehetetlenül. Az életfunkciók működnek, némi anyagcsere is van, de már nagyon korlátozottak az ilyen test lehetőségei. Például már nem tud gyarapodni, duzzadni, vizeit kifuttatni sem képes, mert időközben kiépültek partjára az üdülőtelepek.

Harmadik csonkítás: a nádasok megritkítása, folyamatos pusztítása. Ez a skalpolás a már kezétől és lábától megfosztott, ám még mindig élni próbáló szervezeten.

Negyedik csonkítás: a tó termékenysége is elveszik. Nem onthatja magából a rovarok milliárdjait, kirepítve tó testének tonnányi anyagát a mindenségbe, mert az árva- és csípőszúnyogok zavarják embertársait. Az embertárs undorodik még a hínártól, sástól és a termékeny iszaptól, ahol pedig a tó halai élelem után kutathatnának. Olyan a tó embertársa, hogy a hasát csiklandozza a süllőhínár, lábát pedig megvágja a sás és a kagyló. Az ember erre kényes – és tudjuk, hogy ez a *kény* mily nagy úr. Lóczy Lajosékat ez a *kényeskedő kény* motiválta a Balaton nagyszabású tudományos megismerésére.²⁵ Ám Lóczy Lajosékat is bizonyára elborzasztaná, hogy az emberi önkényeskedés arra már nem kényes, hogy naponta tonnányi napolajat vigyen a tóba.

Ötödik csonkítás: a tó gyomra háborog, alig kap levegőt a „finom” olajrétegtől.

²⁵ A harminckét kötetet kitevő, hatalmas munkára utalok: *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei*. Kiadja a M. Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága. Bp., 1911–1920. – https://library.hungaricana.hu/hu/collection/muze_szak_bako_balatontudtaneredm/

Hatodik csonkítás: az idegen halak. A tó „természetbarát” barátai sem kímélik a tó természet adta testét. Magukat a „tó szerelmesének” tartó horgászok igénye miatt is a tó testébe „kész” és számára idegen halak tonnáit nyomkodják be, majd émelyítő csalik és ragacsok alkalmazásával nyomban ki is rángatják azokat onnan. A szelíd horgászok tehát szinte valóságos gyilkos agresszorok, mert egyébként a tó – ha békén hagynák – ontaná Ő a gardát, süllőt, keszeget és kövér pontyot úgy, mint régen; mint amikor még senki nem tett halat a tóba, csak okosan kivett a tó termékeny áldásából.

Ilyen a tó. Jószíval már halott. Így szeretjük. Szerethetjük így?

Hol és mikor vettük el a m/értéket?

Nem más ez, mint a Balaton civilizációs átrendezése: „haladás” – a Balaton elpusztításával. Ennek egy sajátos, rémlátomásos bizonyítéka:

A Balaton = a világ legnagyobb Donald Trump-szobra!²⁶

Az egyik komment:

*Make Balaton Great Again!*²⁷

Szerintem: az ostobaság (is) határtalan! Ez már menthetetlenül a „kiszáradt” balatoni/magyar rémlátomás!

Infokrácia és az agy devolúciója

Ám a helyzet, sajnos, ennél sokkal összetettebb! Nem pusztán ostobaságról van szó, mert az (többek között) neveléssel módosítható/javítható lehetne. A globális összefüggések miatt azonban a mi „(kis) magyar tengerünk” humánökológiai helyzete, lehetőségei és jövője is a egész földi ökoszisztéma

²⁶ http://mandiner.hu/cikk/20180519_balaton_a_vilag_legnagyobb_donald_trump_szobra

²⁷ Tegyük a Balatont Újra Naggyá! – Trump választási szlogenje volt: Make America Great Again = Tegyük Amerikát Újra Naggyá!

részeként él(het) és hal(hat)²⁸ – az infokrácia erőterében és az agy devolúciós projekcióiban.²⁹

Az anorganikus, techno-evolúciós „fejlődés” balatoni (rém)látomásában.³⁰

Mi és hogyan és miért történt?

Sió-fok: ember/természet viszony pszichoarcheológiája. – A Balaton/ember viszony nem volt mindig ennyire egyoldalú: az emberi hatalmi akarat által uralt, átformált, mondhatni megerőszakolt. A „fok” ugyanis olyan vízszabályozásra utal, amely a természetes vízmagasság-változásra tekintettel egyfelől engedte a tóban felduzzadt vizet szétterülni a lápos, nádasos, mocsaras ártérben, másfelől a visszafolyásnak is ez volt a természetes útja/rendje. A balatoni ember a tavaszi áradással – a fokokon keresztül – nem mellesleg a halakat is ide, a tágas ívóhelyekre, gazdag „hal-legelőkre” eresztette, hogy ott szaporodjanak, sokasodjanak, fejlődjenek. Az ár levonulása után aztán a halak visszaúsztak a tóba.

A Balaton egykor nem volt olyan zárt, körülhatárolható – sőt, különösen a déli parton: partvédelmi célzattal végig lebetonozott –, mint most. A víz felülete együtt változott az évszakokkal. A tavaszi áradáskor kifolyt, mondhatni *kiáramlott* a lapályos rétekre; nyáron, a melegben, a szárazabb időszakokban pedig visszahúzódott. Ez a természetes mozgás azonban mégsem teljesen az embertől, az ő akaratától függetlenül zajlott, mert éppen a „fokok” segítségével

²⁸ Lásd ehhez Jordán Ferenc: *Az ember vége, a természet esélye. Helyünk a földi ökoszisztémában.* Open Books, 2023.

²⁹ Az infokrációról lásd Byung-Chul Han: *Infokrácia - A digitalizáció és a demokrácia válsága.* Typotex kiadó, 2024. – Az agy devolúciójáról lásd Jan Stránský: *The Rise and Fall of the Human Mind.* 2024.

³⁰ <http://www.balatoninapok.hu/teljes-vodafone-4g-lefedettseg-a-balatonon-3250>

ezt szabályozta, azaz inkább *terelte – nem a természet rendje ellen, hanem éppenséggel azzal együtt.*³¹

A Nagy-Berek lecsapolásával, a víz-szabályozással, a vasútépítéssel a „haladó” ember elvágta a kiterjedt lápok, mocsarakat a nyílt víztől. A természetes ritmusában látszólag szeszélyesen mozgó vízből „engedelmes” tavat próbált formálni. A hatalom akarata/átadása *pszichoarcheológiai egyensúlya* is felborult: a hatalmi akarat igyekezett szolgálatába törni a vizet, földet, de még az eget is: ezt teszik például az (z)űrfelvételekkel is stb.

A természetalakító hatalmi buzgalom szorosan összefügg(ött) az egyre jobban ki-terjedő fürdőélettel, turizmussal, ennek föllendülő piaci folyamataival is – a *Balaton-kultusszal*. Ezek a „haladó” és föllendülő – mondhatni: felpörgő/felpörgetett – folyamatok azonban olyan (időleges) sikerek, amelyek életidegenek, miközben és látszólag éppen az „életöröm” rafinált és találékony szolgálatában teszik a dolgukat. Az ön-hatalom akarata által motivált siker nem győzelem, mert – végső soron – pusztító, de még ön-destruktív is.

Gyógyítás/gyógyulás: re-form – lelki re-form is

Ezért a gyógyulás/gyógyítás sem lehet más, mint reform: *re-form – vissza* az eredeti, a helyes, azaz a működő alapokhoz. Félreértés ne legyen: ez nem az „idő kerekének” visszaforgatását jelenti, hanem a valóságos és az éppen itt és most adott tér/idő/környezet viszonylataiban a szunnyadó életerőket föltámasztva, azok *visszahelyezéséről* szól saját természetes életterükbe. Ebbe az irányba mutató gondolatnak tartom (de egyelőre inkább talán csak „ötlet”), hogy felejtjük el a Siót: „a Balaton vizét ezután nem engedjük a Dunába, a déli

³¹ Vö. Hosszú Csaba: Adalékok a határhasználat és tájatalakulás történetéhez a somogyi Nagy-Berek területén. In: Andrásfalvy Bertalan és Vargyas Gábor (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében*. PTE Néprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék, L'Harmattan, Bp. 2009: 185-212. – Andrásfalvy Bertalan: A víz a magyar történelemben. *Magyar Tudomány*, 2013. 11. 1313-1321.

parton a vasút és a sztráda alatt átereszeket kell kialakítani. Ezzel a fonyódi Nagy-Berek és a többi láp, mocsár visszakapcsolódna a Balatonhoz.”³²

A gyógyítás/gyógyulás persze nem pusztán valamiféle technikai/műszaki feladvány megoldása. Legalább ennyire – mi több: mindenekelőtt – *lélek és szellem* dolga is. Továbbá bármennyire is az a látszat, hogy „környezeti” problémáról van szó (*kiszárad a Balaton?*), a tipikus környezetvédelmi attitűd, bár dicséretes (lenne ez is) – nem elég. A komplex társadalomlélektani program ugyanis az *ember és környezet(e)* horizontális viszonyulásait kiegészíti a vertikális dimenzióval: (1) *ember* – (2) *szakralitás* (= organikus közösség és még megmenthető, illetve visszaállítható hagyományok) – (3) az *ember környezete* erőterében gondolkodik az egyéni és társadalmi terapiák, azaz *re-formok* vonatkozásában is.

Ember/föld (an)organikus viszonyai

A kiszáradó Balaton (rémlátomása) mellett egy látszólag kisebb horderejű, ám valójában vele is összefüggő példa: a Balaton melletti, elsősorban üdülőövezeti *kert-kultúra*. Miként a Balaton vizében jószerivel nincs *ott*-honos hal – az angolna ráadásul az őshonos fogast erősen pusztítja is –, akképpen a parkosított-jellegű utcák, kertek is: bár a „zöldbe vágyó” városi ember komfort-érzetét lennének hivatottak szolgálni, valójában azonban ezekkel a „zöldfelületekkel” mintegy elfedi – vagy még inkább pusztán letarolja – az eredeti organikus burjánzást a saját passzív élvezete érdekében.

A *parkosítás* eredendően persze valóban valami ilyesmi: a természeti burjánzás formába rendezése; olyan formába, ami lakhatóvá és otthonossá, sőt kényelmessé is tette az adott helyet az ember (tegyük hozzá: módos, tehetős – legtöbbször: arisztokrata és gazdag nagypolgár) számára.

³² Dr. Rácz János: Víz nélküli Balaton. *Magyar Nemzet*, 2012, szeptember 28. 6. old.

A parkosított kert azonban *szimbólum* is volt: az elveszett Paradicsom, a bibliai Édenkert jelképe: *a szomatikus mikrokozmoszban a szakrális makrokozmosz*.³³ Az archetípusát vesztett park- és kertművelés ezért nem is lehet más: mechanikus kertészeti technika, pusztá sövény- és fűnyírás, színesen virító, szóval „jól mutató”, de minél kevesebb gondozást igénylő dísnövények tetszetős formába rendezése.

Az ember/föld viszonyban azonban nem csak a parkosítás, hanem és még inkább – és eredendően – a megélhetést is biztosító *földművelés* a döntő: a gazdálkodó ember életvilága szerves része volt a természeti világ. A kert: *élő világ* – nem pusztá esztétikai szempontok szerint rendezett tér; *megművelt élettér* – így és ettől vált kultúrtájja: *az otthon, a lakóhely, a lakóház életterévé is*. A *magyar kert*, például, nem annyira nyírott-nyesett park, hanem amellet, hogy virágos – különböző haszon-növények, gyümölcsfák és bokrok élettere is (volt). A lábas jószágok (csirke, kacsá, liba, pulyka), kisebb emlősállatok (sertés, birka, kecske, nyúl), az igazállatok (ló, marha), és persze a kutya, macska szintén ebben az élettérben éltek, dolgoztak a gazdájukkal és szolgálták a gazdálkodó ember megélhetését is.³⁴

A lakott élettér ugyanakkor nem vált el élesen a szabad természeti életvilágtól – ezért tehát igazából *üdülőterület* sem nagyon volt. Az üdülőterület viszont nem más, mint egy egyfunkciós, pusztán a „pihenés” (a „kikapcsolódás”) *kiszolgálása* érdekében az organikus élettérből mintegy *erőszakosan kiszakított* („felparcellázott”: parCELLÁZOTT) tér. Nem valóságos élettér, mert amikor az

³³Vö. Gergely Gellért OSB: A Tihanyi Bencés Apátság kertjei. In: *Heggyel az ég egybemosódik. Ünnepi kötet Korzenszky Richárd 70. születésnapjára*. Tihanyi Szent Gergely Alapítvány, Tihany, 2011: 734-743.

³⁴ Lásd ehhez Csapo József: *Új füves és virágos magyar kert...*, Pósonban, Landerer Mihály költséggével és betűivel, 1775. – Reprint: 1988. – A hagyományos háztartásokban az állatok szerepéről lásd Borsos Béla: Az állatok hasznáról és káráról. *Liget*, 1992, 06. 28. <https://ligetmuhely.com/liget/az-allatok-hasznarol-es-kararol/>

üdülő-szezonban *használják* az üdülők/pihenők/nyaralók, akkor csak a jobbára passzív „kikapcsolódás” élvezeti értéke mentén veszik birtokba – az üdülőszezon után viszont el- és otthagyják: az üdülő/turistáskodó/pihenő hadműveletek után néma és elhagyott (szó szerint: *kihalt*) lesz a korábban változatosan forgatagos és zajos csatatér.

Érték = mérték

A megművelt és a szabad természeti életvilágban az ember/természet viszonyra a hatalom akarása/átadása közötti feszültség és konfliktus kontrollálása (volt) jellemző: a szabad természeti életvilág „gyümölcseit” szintén nem el- vagy kirabolta, hanem – így mondanám – mértékkel/lélekkel *gyűjtötte* a gazdálkodó ember, mert ismerte alkalmazása lehetőségeit és korlátait. HAJOLJATOK LE A FÖLDIG ÉS EMELKEDJETEK AZ ÉGBE – talán ezzel a mondással tudom legjobban érzékeltetni a szomatikus és szakrális kontroll működését.³⁵

A kistérségek felértékelődnek

Azzal a sajátos szociológiai/szociográfiai körülménnyel, hogy manapság már a tipikus vidéki élettér sem ilyen, most nem foglalkozom. De hát nyilvánvalóan hosszú és kanyargós sora van annak, hogy a hagyományos *rustális* (falusi) élettér is jobbára *urbanizálódott/urbanizálódik*.³⁶ Ám tévedés lenne azt gondolni: az urbánus moloch mintegy felfalja az ártatlan és érintetlen *rustális* életvilágot. Inkább kölcsönhatásról van szó, s ami a makro-szociológiai pozitív eredménynek látszik: *a kistérségek felértékelődnek*.³⁷

³⁵ Az idézett mondanás eredetét lásd Oláh Andor: *A természet patikája* című könyvében, Kossuth Könyvkiadó, 1987: 12.

³⁶ Kováts Imre és Csurgó Bernadett, Kiss László, Nagy Kalamász Ildikó (szerk.): *Vidék- és falukép a változó időben*. Argumentum – MTA Politikai Tudományok Intézete, 2007

³⁷ Lásd ehhez Schleicher Vera: *Kultúrfürdő. Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821-1960 között*. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2018. – Tamáska Máté: *A vidéki tér emlékezete*. Martin Opitz Kiadó, Bp. 2011. – Lukovics Miklós: *Térségek versenyképességének mérése*. JatePress, Szeged, 2008

Ám azt nem állhatom meg, hogy mindezen (inkább pozitív) makro-szociológiai és történeti léptékű folyamatok társadalomlélektani viszonylataiban, azaz a személyesen is megélt/megélhető életvilágban is szinte szembeszökő (inkább negatív) jelenségekről ne szóljak. Ebből a nézőpontból ugyanis úgy árnyalhatjuk a rurális/urbánus kölcsönhatás (sötétén árnyékos/árnyas) jellegzetességeit, hogy a folyamatok láthatóvá válnak a személyes életvilág konfliktusos erőtereiben is: az elfogyasztott, elfogyó – azaz fölélt – materiális és lelki energiák *veszteségei* is megmutatkoznak. Ez pedig nem más, mint a siófoki üdülőkörnyezetben is diagnosztizálható ön-destruktív folyamatok egyik jellemző példája: *a rekreációs zöldfelület-kultusz az organikus élettér-nevelés/növelés helyett.*

Organikus élettér-vesztés

A személytelen okoskodások helyett most egy személyes, azaz családi példával próbálok érvelni. Szüleim generációja, ha itt (Siófokon) vett vagy épített magának/családjának nyaralót, akkor még a kertjében is inkább gyümölcsfákat ültetett (mint az én Apám), s nem tujákat. Sőt, ezt a jó szokását az előttünk járó generációk még az utcai fák esetében is előszeretettel gyakorolták: Siófokon sem volt ritka, hogy meggy-, cseresnye-, szilva-, sőt még diófák is álltak szépen az utcákban – természetesen nem a belvárosban, a Petőfi és a Batthyány sétányokon, de már ezektől sem messze, kifelé haladva, a nem csak szépen díszelgő platánfák, de hasznos gyümölcsfák sem voltak ritkák.

Ma már nincs így. Balatonszabadi-Sóstón azonban még helyenként ennek nyomai föllelhetők:

Például a festő/i Lotz Károly utcában még árválkodik ez a pompázatos tavaszi virágzásba borult meggyfa.³⁸

Mindez azonban az ökopszichológiai leépülés által keretezett folyamat.

Ökopszichológiai leépülés

Azon meditálok,³⁹ hogy két/három generáció távolságában milyen ökopszichológiai leépülés ment végbe társadalmunkban, például a mi családjunkban is. A szüleink, nagyszüleink generációja még „túrta a földet”: volt földje/kertje, ezernyi haszonnövénnel és persze „haszontalan”, de szép virágokkal, emellett még szőlője, gyümölcsöse.

Föld és lélek: élet és szabadság

A földdel testközelben lenni, úgy, mint Apám, illetve az ő családja (szülei, testvérei) voltak, nekem már nem adatott meg. A mentalitást azonban mintha érezném: „a földdel együtt élni annyi, mint lelki-szellemi kapcsolatban lenni a létezés lényegével.” Nem hiszem persze, hogy ilyen elvont-filozofikus módon élték meg a föld-közelséget (mert ez már éppen a „föld-távolságot” jelzi), mivel a megélhetés materiális gondjai voltak inkább a meghatározók. Ám az mégis valószínű: mindig is nagyon ragaszkodtak a saját autonómiájukhoz.

³⁸ 2017. április 12.-én, szerda

³⁹ 2022. Június 5. Szombat

„Akármennyit senyvedtek is, mongol kánok, török basák, kuruc és labanc uraságok, kolhozba bepofozó párttribékek, ha százszor legázolták is őket”, megmaradtak és százegyedszerre is fölegyenesedtek. „A duhaj évszázadok kínkeservei ellen kifelé vastag bivalybőrt növesztettek, de befelé, egymás közti kapcsolataikban érzékenyek, mint a mimóza.” A politikai szókufárok és ideológiai útonálló handabandázásain átlátó mentalitás ez – ami ezért ma is érvényes és tanulságos.⁴⁰ Nemcsak Kiskunmajsán, Kiskőrösön, Csengődön, hanem a Balatonnál is.⁴¹

Mi már nem túrjuk a földet

Az én generációm már vadul, azaz korlátolt módon, füvesített. Nem „túrja” a földet. Fűnyíró géppel szép egyenletesen alacsonyra nyírjuk a fűvet, parkosítunk: minél kevesebb munkával és fenntartási költséggel egy olyan „zöldfelületet” hozunk létre, amely pszichológiai értelemben a zaklatott urbánus lelkeket „megnyugtatja” – a zöld szín érzelemdinamikai természetéből adódóan. Afféle passzív élvezetet azonban még előállítunk: füvesítünk, lenyírjuk, locsoljuk, gondozzuk – még végzünk némi fizikai munkát. A mi gyermekeink viszont a „zöldfelületekkel” történő bíbelődést is „tök fölöslegesnek” tartják. Az organikus természettel való kapcsolatuk a minimálisra szorítkozik – leginkább a „vírusokkal” találkoznak. A vírusok is előbb és mintegy ismerősként „digitális” változatokban a virtuális/digitális tér veszélyes, ártalmas és rejtélyes lényei. Ám amikor az igazi vírusok jelennek meg (mint a közelmúltban, a pandémia esetében), nem a virtuális, hanem az organikus élet homályos mélységeiből, váratlan és érthetetlen pusztítással kezdik tarolni a kényelmes, civilizációs burkaikban élő, elpuhult embereket – ekkor viszont megdöbbennek,

⁴⁰ Molnár Miklós: Kiskunmajsán van egy utca. *Magyar Nemzet, Magazin*, 2007. augusztus 11. 37. old.

⁴¹ Lásd ehhez Jásdi István: *Szerenád a szőlőben*. Csopak, 2010

megijednek. A civilizációs burok addigi védelme semmivé foszlik, s a kollektív tudattalan mélyrétegeiből előgomolyognak a homályos és távoli múlt atavisztikus félelmei is, egyéb „téveszmékről” most nem is beszélve.⁴²

Organikus élettér-regenerál(ód)ás – esélyek és remény(telenség)ek

A kiszáradó Balaton, a zöld felületté nyesett, nyírt élettelen terek újra életre keltése valószínűleg a hatalom akarása/átadása dinamikus egyensúlya által teremtetett – *újrateremtett* – életterekben indulhat meg.

Ám álmodozni sem célszerű, mert még az „álmokat” is egy hamis Balaton-kultusz szolgálatába állító *marketinges vircsaft* rendületlenül teszi a dolgát: kizsigereli és szétszedi – mondhatni: *kiszárítja* – a Balatont. Nem magyar szavakkal („*marketinges vircsaft*”) tudom csak érzékeltetni, hogy milyen káros folyamatról van szó. Olyan káros folyamatról, mint az angolnák garázdálkodása a Balatonban. A marketing akciókkal túltáplált angolnák (szóval a csábítóan izgalmas Balaton-giccsek) fölfalják az igazi balatoni fogasokat. Miközben tudni lehet: a fogasoknak is helyük lenne a balatoni emberek (és az általuk *szeretettel vendégül fogadott látogatók*) asztalán – és persze mindenekelőtt a Balatonban.

A magyar észjárás szerinti vendéglátás

Félreértés ne legyen: a *szeretet-teljes* vendéglátás nem valami bukolikus örömködésre utal. Inkább arról van – lenne! – szó, amit Karácsony Sándor a *magyar észjárás* szerinti vendéglátás sajátosságairól ír(t):

„A magyar vendéglátás titokzatos, megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan, szinte transzcendens magja a mi egyetlen eladható idegenforgalmi portékánk. Az, hogy nálunk a vendég nem vendég, hanem családtag. (...) Te [a vendég] vagy az úr, sokkal inkább, mint akármelyik másik pontján a világnak, de

⁴² Pandémonológiának neveztem el ezt az egész társadalomlélektani kor- és kórképet a *Magyar sorsproblémák* című könyvemben (Gondolat Kiadó, 2024: 185-245.)

ugyanakkor nincsenek szolgálid. Még a gondolatodat is ellesik, de próbálj csak parancsolni, még a pénzedért se fogsz kapni semmit. A magyar pincérnek is ennyi a varázsa: nem kiszolgál, hanem megvendégel. (...) Nem ő a te szolgád, hanem te vagy az ő vendége. A magyar észjárás tétele ez: nem vagytok egymásnak sem alá-, sem fölrendeltjei, egymás mellé rendelték vagytok, két ember, egyik a másikhoz képest. Ez a megejtő, ennek van valami kimondhatatlan varázsa: ekkora úr nincs másutt a világon, aki mégis hajlandó volna kiszolgálni. Úr és mégis szolga. Szolga és mégis úr. Te is ugyanígy vagy, ő idegen vendég. Úr vagy egyfelől, míg nem akarsz úr lenni. Semmibe se igen vesznek, más oldalról mégis körülöttes forog a világ, érzed.”⁴³

*

A Balaton tehát olyan látomás, amelynek valósága az igazi, értékteremtő víziókat is veszélyeztetheti. *Reális látomásként* azonban bízunk a nyári aszály után a csapadékos őszben – és nyírjuk, nyessük, öntözzük, de inkább: *műveljük és gondozzuk* kertjeinket, benne gyümölcsfáinkat is (ha még vannak).

Utószó

Ökopszichológiai helyzet/kép: eső, füge és verebek –

Balatonszabadi-Sóstón

Ma⁴⁴ szerettem volna megtenni a szokásos „kis-balatoni” biciklis körutamat (Siófok – Világos – Aliga – Akarattya – Kenese – Fűzfő – Almádi – Csupak – Füred – Sajkod – Tihany – Tihanyrév...itt átkompolok Szántódrévbe...

⁴³ Karácsony Sándor: *Ocsudó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Bp. [1942] 2002: 276-277 – A félreértések elkerülése érdekében jegyzem meg: Karácsony Sándor nem holmi marketing-kommunikációs célzattal írta az itt idézett tanulmányát, hanem a hagyományok és a szükséges megújulások konfliktusos erőterében a társaslélektani összefüggéseket tárta fel. Lásd ehhez ezt a könyvemet: *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan. Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Osiris Kiadó, Bp. 2000

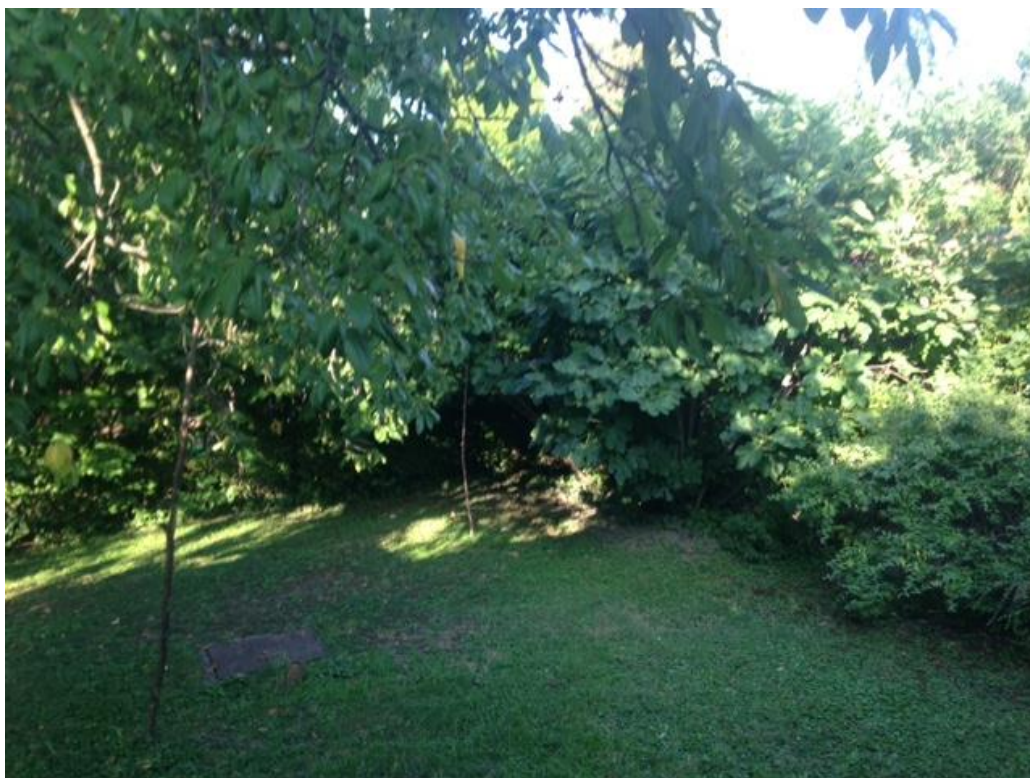
⁴⁴ 2022. szeptember 8. Csütörtök

– Szántód – Zamárdi – Siófok), de a meteorológiai előrejelzések miatt elhalasztom. Ugyan nagyon szeretek biciklizni, a Balatonnál kivált, de azért a zuhogó esőt (amit a meteorológiai előrejelzés mond) már nem annyira kedvelem, különösen, ha az én nyakamba zúdul, ezért a mai bicikli-túrát inkább kihagyom.

Délután három óra körül meg is jött az eső, egyelőre azonban csak afféle gyenge zápor formájában. (Pedig több kellene a pusztító nyári aszály után.) Az eső után viszont a párolgó föld/fű és az összes vegetáció lélegezni kezdett: illatos pára lengi be az egész környéket, a mi udvarunkat, kertünket is. A verebek is nagyon felélénkültek, s egy jókora csapat lecsapott a fügebokrunkra, éktelen zsvajjal hancúroztak, valószínűleg a már félig érett fügék is fokozták zsvajgó kedvüket. Ez viszont már nekem nem tetszett, hangosan „rájuk szóltam”, kezemet is jó néhányszor összezsáptam (ami korántsem a tapsban kifejezett helyeslésemet jelentette), a verebek először nagy riadalommal elszálltak, de aztán elég hamar visszaröppentek, talán még hangosabb üdv-csiripelésekkel, mintha engem akartak volna még jobban felbosszantani. Én persze nem bosszankodtam korábban sem, most pedig szinte élveztem az incselkedő jókedvüket, ám másfelől afféle „Szent Ferences” társalgásra sem voltam/vagyok kapható – a félig érett fügéket pedig nagyon is „önző” módon magamnak szeretném őszig megtartani. Ez persze meglehetősen reménytelen küzdelem, de abban bízom, hogy jut is, marad is.

Ezért most, mint egy torkos kisgyerek, a szemtelen verebek elől leszedek néhány, már érettnak látszó fügét, s kéjesen beleharapok, megízlelem – kiváló. „Kiváló” – mondanám verebeimnek is, persze nem „Szent Ferencesen” (csak sóstósan), de ők távolról figyelhetik, föltehetően irigykedve, hogy az „ő fügéből” én lopkodok. Elvégre csak nézőpont kérdése, hogy „kié a fügebokor és gyümölcse”. Én mindenesetre többet vélek tudni erről a fügebokorról, mint

szemtelenül csivitelő veréb-társaim, akik ugyan talán még *tandóáriázni*⁴⁵ is tudnának néhány szottyadt és erjedt füge elcsipegetése után, *szpériói*⁴⁶ magaslatokra is felröppenve – ám ez a fügebokor, akár hiszitek, akár nem kis *szpérókáim*, eredetileg Csepelről került ide. Anyám onnan telepített át gyökerestől egy hajtást Siófokra, s aztán ezt megismételte, amikor Balatonszabadi-Sóstóra jöttünk át: Siófokról hozta ide ennek a hatalmasra nőtt fügebokornak egy gyökérnyi hajtását.

Ennek a fügebokornak az elődei többször elfagytak, de az élet csírái megmaradtak a földben, a gyökerében. Ezért is szeretem ennyire ezt a fügebokrot – és a gyümölcsseit.

⁴⁵ Utalás Tandori Dezsőre, a nagyszerű íróra, költőre – és verébszakértőre...

⁴⁶ Utalás Tandori Dezső egyik híres verebére: *Szpérióra*. Lásd Tandori Dezső: *Madárzsoké*. Pesti Szalon. Bp. 1995. – Uő. A csillaghomlokú veréb. <https://dia.hu/node/4781770>

És amikor a fügébe harapok, mindig eszembe jut Babits Mihály: *Gyümölcsbe harapva...* című verse is. A „gyümölcs”: füge. Babits szanatóriumában van, beteg, s az ápolónő egy tál gyümölcsöt adott neki:

„Körte és barack között

hevert kékes magányban, satnyán, ráncosan

egy bús füge”.⁴⁷

A „bús füge” azonban a beteg költő költői fantáziáját *életerővel* tölti fel.

Hát ezért szeretem a mi fügebokrunkat és gyümölcsseit.

És persze *szpérókáimtól* sem sajnálom ezt a finom csemegét:

– különösen, ha már „megkezdték”...

⁴⁷ Lásd a verset itt: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/babits-mihaly-17F97/ujabb-versek-18905/gyumolcsbe-harapva-18940/>

Fiatal szociográfusok fóruma

SZTÁRAY KÉZDY ÉVA ROVATA

SZTÁRAY KÉZDY ÉVA: FIATAL SZOCIOGRÁFUSOK FÓRUMA

BÉKI ENIKŐ: OTTHON

SZABÓ KATINKA: A PATKÓ PRESSZÓ TÖRTÉNETE

Fiatalszociográfusok fóruma

Bevezető

Sztáray Kézdy Éva

*„Szociográfia írása: de jó, hogy kellett! Talál az ember igazi kincseket,
összefüggéseket...”*

– írta egy elsőéves szociológus hallgató a Szociográfia kurzust értékelő visszajelzésében. Több mint 15 éve tanítok szociográfiát, az utóbbi bő tíz évben a Károli Gáspár Református Egyetemen szociológia alapszakos hallgatóknak. Elsődleges célomként fogalmaztam meg, hogy a szociológus hallgatókkal szociográfiai művek olvastatásán keresztül ismertessem meg és szerettessem meg ezt a műfajt. Célom elérésének fő eszköze tehát a vonatkozó tárgyi tudás átadásán túl az elmúlt bő 100 év hazai és nemzetközi szociográfiáinak saját élményű megismertetése, azaz elolvastatása lenne. Bevallom, ezen a téren vegyes tapasztalatokat gyűjtöttem. A hallgatók visszajelzése alapján a feladott kötelező olvasmányokat alapvetően érdekesnek, de soknak, nehezen olvashatónak tartják. Finoman jelzik felém, hogy *„a parasztszociográfiákon kicsit nagy volt a hangsúly”,* többen valamilyen formában leírják, hogy *„a Puszták népe nagyon unalmas”* vagy *„monoton volt és megérteni is nehezen lehetett”.* Javasolják, hogy *„több frissebb szociográfiát tanulhatnánk”,* vagy hogy *„az olvasáson segítené az, ha közelebbi időkből való könyvek lennének, akárom mondani, hozzánk közelebb álló témák”.* Mások pedig épp úgy nyilatkoznak, *„hogy a feladott szociográfiák újból megszerettették velem az olvasást”.*

A visszajelzéseket igyekszem megfontolni és évről-évre ezek alapján javítani a tematikán.

A hallgatók olvasásra való rábírása tehát vegyes eredménnyel jár, van azonban egy olyan terület, ahol úgy érzem, sikerült megtalálnom a kulcsot, legalábbis néhány hallgató esetében. Oktatásszociológiai és pedagógiai kutatások is alátámasztják, hogy a magyar diákok nemcsak a közoktatásban, hanem a felsőoktatásban is – saját bevallásuk szerint – ritkán kapnak olyan feladatokat, ahol a tanultakat új helyzetben tudják alkalmazni. Pedig általános pedagógiai tapasztalat, hogy a diák saját hozzáadott értéke nagyban javítja az elköteleződést, növeli a motivációt és a tanulás hatékonyságát is.

Abból kiindulva, hogy a szociológus hallgatókat valamilyen szinten érdeklik a társadalmi jelenségek és problémák, nyitottak és érzékenyek ezekre, valamint a kurzus során eleget olvastak és tanultak, meggyőződésem, hogy mindezek alapján megpróbálkozhatnak egy saját szociográfia írásával. A témaválasztás területén teljesen szabad kezet adok a hallgatóknak, a lényeg az, hogy saját élményeiket, tapasztalataikat írják meg, ne fikciót és legyen valamilyen társadalmi relevanciája az írásnak. Arra buzdítom őket, hogy járjanak nyitott szemmel, hívják elő alkotóvágyukat és kreativitásukat.

Mikor az első órán ismertetem a követelményeket, közte a saját szociográfia írását, általában meg szoktak ijedni a feladattól. Miről írok, hogyan írok, egyáltalán mi az a szociográfia? Persze vannak olyanok, akik ezekre a kérdésekre a félév végén sem tudják megadni a választ, ezért írok azt, hogy *„egyedül a saját szociográfia írásával volt problémám, mert szerintem ez a kötetlen megoldás jó, ha van valakinek ötlete, de ha nincs, akkor sok problémát okoz a megírása.”* Mások szerint bár *„a saját szociográfia írása alapvetően jó ötlet, kicsit a végén fárasztó még ezzel is foglalkozni viszont”*. Az ilyen hallgatóktól származó írásokon érződik a kínlódás, megfelelő témát sem

találnak, íráskészségük is gyenge, az egész feladat elvégzésére a nyelvi és tartalmi hanyagság a jellemző.

A túlnyomó többség írásán azonban érződik és a saját bevallásukból is kiderül, hogy *„leginkább a beadandó dolgozatot élveztem, mert szabad kezet kaptunk, mindenki kiélhette a kreativitását.”* Szintén a félév végén kiadott kiscetlire írt vélemények, valamint az e-mailen elküldött saját szociográfiákhoz írt rövid kísérőlevelekből derül ki, hogy bár sokan valóban megijedtek a feladattól, de mikor a félév során megismerkedtek több szociográfiával és elkezdtek írni, akkor már rettentően élvezték. Motiváló kihívásnak érezték, hogy ők is képesek saját szociográfiát készíteni, és örömet találtak abban, hogy a társadalom olyan szeletéről írhatnak, amit mások nem ismernek.

Sok, társadalmi kérdésekre nyitott, a problémákra érzékeny (főleg idősebb, levelező tagozatos) hallgató már régóta keresi a megszólalási formát ezekről a kérdésekről, de tudományos kutatást még kellő felkészültség, infrastrukturális háttér és kapacitás hiányában az egyetemi évek alatt, főleg első évesként még nem tud elvégezni. Számukra nagy lehetőség egy műfaji kötöttségek nélküli írás, ahol nem kéri rajtuk számon a szaktudományos módszertani igazolhatóságot, de kellő nyitottsággal és kritikai szemlélettel láttathatják a közvetlen környezetükben létező társadalmi problémákat. Az egyik legjobb írást beadó hallgató írta a feladathoz csatolt kísérőlevelében, hogy *„nagyon »jól jött« az életembe ez a feladat.”* Van, akinek pedig éppen a tapasztalatai átgondolt leírása adta meg az utolsó lökést, hogy valamit megváltoztasson az életében: *„Hálás vagyok ezért a feladatért, mert ha nincs, lehet nem gondolok jobban bele, hogy mennyire boldogtalanná is tesz egy ideje a munka itt. Az esszé megírása közben elgondolkoztam ezzel kapcsolatban, és rájöttem, hogy a többi lány is képes volt változtatni, így én is meg tudom tenni.*

Újra egy olyan helyen dolgozhatok, amit szeretek, élvezek és ez már csak rajtam múlik."

A hallgatók által írt szociográfiák élményforrásukban és témáikban is nagyon változatosak, mégis kirajzolódnak jellegzetes fókuszok, társadalmi jelenségek, amelyek az írások tanúsága szerint fokozottan érdeklik napjaink szociológus hallgatóit.

Elsősorban a már dolgozó, családostól levelező női hallgatókat foglalkoztatja a munka és a magánélet összehangolásának problémája, valamint a gyermekvállalás és a karrier dilemmája.

Az írásokban is megjelennek a fiatalokat érdeklő zenei szubkultúrák, a szabadidő eltöltésének módjai, valamint a digitális kultúra előnyei és hátrányai.

A nem Budapesten felnőtt diákok foglalkoznak hangsúlyosan a vidéki munka- és életlehetőségekkel, és őket sokkolja leginkább a Budapesten szembeötlő hajléktalanság is. Bár csak töredékük választja szociográfiája központi témájaként a hajléktalanságot vagy a magyarországi cigány kisebbséget, az írások közel felében megjelenik a cigány-nem cigány együttélés, a szegregáció, a hajléktalan-kérdés, az alkoholizmus vagy a drogfüggőség, a bűnözés és a szegénység problematikájából legalább egy.

A legtöbb írás egy olyan másik Magyarországról szól, amit mi, olvasók nem feltétlen ismerünk, nem a saját közegünk. Társadalomtudományos írások és más szociográfiák sem szólnak róla és a hírekben sincsenek benne, mert itt nincs botrány, deviancia is alig. (Hiszen a rendszeres alkoholfogyasztás ugye nem számít annak, amit a következő idézet is jól példáz: *„Röviden arról volt szó, hogy újra nyit egy kocsmát és várja szeretettel régi és új vendégeit. Igen ám, de egy valami lemaradt. A hely címe... Aztán rájöttem, hogy azért, mert valószínűleg rajtam kívül mindenki tudja, hogy hol is található.”*) Egyszerű átlagemberekről

szólnak, mindennapos küzdelmeikről és interakcióikról, tehát magáról a társadalomról, és egy hiteles és érzékeny szemtanú életszagú, testközel, részletes beszámolója által válnak ezek a történetek szociográfiává.

A Szociográfia folyóirat első száma Fiatal szociográfusok fóruma c. rovatában tehát az elmúlt 15 év legjobbnak értékelt miniszociográfiái közül szemlézek – a szerzők beleegyezése és együttműködése alapján -, amelyet a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatói írtak egyetemi beadandó feladatként. Az írások szerzői igen fiatalok, társadalomtudományi tanulmányaik elején járnak, azonban különös társadalmi érzékenységgel, és jó íráskészséggel ragadják meg életük olyan epizódjait, tapasztalatait, amelyek társadalmunk fontos jelenségeire, problémáira hívják fel a figyelmet.

A folyóirat további számaiba pedig a Szerkesztőség várja a világ bármely országában élő, magyarul írni tudó fiatalok hiteles, nyelvileg igényesen megformált szociografikus írásait.

Bízva abban, hogy az Olvasó számára is legalább olyan élményt fognak szerezni ezek az írások, mint nekem, indítom útjára a Szociográfia online folyóirat Fiatal szociográfusok fóruma rovatát.

Budapest, 2025. 09. 17.

Otthon

Béki Enikő:

I.

Édesanyám eladóként dolgozott a kisvárosi újszászi vasútállomással szembeni kisboltban. Ez a kisbolt jócskán forgalmas volt, legtöbben alkoholos italért járnak be, de egyébként mindenfélét lehetett ott kapni. Sokszor jártam be hozzá, beszélgetni, vagy csak éppen arra jártam, de volt, hogy beugrósként én is dolgoztam ott. A helyiek ismerték egymást, a napi történések hamar bekerültek a köztudatba. A vendégkör annak ellenére, hogy az állomással szemben van, legtöbbször állandó volt, az öregurak bejöttek a tüskéjükért, a munkások a reggeli péksütiért, a gyerekekkel otthon lévő anyukák felvágottért, kenyérért, a középiskolások az iskola előtti energiasüteményükért. Akadt, aki csak egy gyors üdvözletre ugrott be, mások hosszasan beszélgettek anyukámmal a napi hírekről.

Egy furcsa alak is gyakran megfordult a boltban. Egy cigányasszony volt, talán ötven éves, értelmi fogyatékkal. Szegény volt, kóborolt az utcákon, kéregetett, de értelmes szót alig lehetett kivenni a szájából. Persze ez egy mindennapi eseménynek tűnhet. Az egyetlen probléma ezzel az volt, hogy nem egyedül, hanem a gyerekeivel. Legtöbbször az alig nyolc éves kislánya kezét fogta, végig sétáltatta a városon, oda vissza. Mindenki ismeri az asszonyt, a hangos enyhén üvöltő hangjáról, a kéregetéseiről. Három gyermeke volt, az egyiket már állami gondozásba vették. Közmunkán dolgozott néha, és a családi pótlékból éltek, de a nagyobbik fia, aki már elmúlt 18 éves és kikerült az állami gondozásból, már máshol élt. Minden hónapban, amikor anyja megkapta a családit, eljött hozzájuk vagy épp erőszakkal vagy nem, de elvette tőlük, hogy

drogra költhesse. A másik két gyermeke sokszor kénytelen volt végig hallgatni, ahogy az anyja rájuk hivatkozva kér aprót. A helyiek tudták, hogy nem szabad neki adni, mert közel sem a gyerekeire költi, ha éppen pedig adtak, az azért volt, hogy büntudatukat enyhítsék azzal, hogy segítettek rajtuk.

Anyukámnak feltűnt a pici kislány, aki szótlanul ment mindig anyja után minél közelebb húzódva hozzá. Amikor tél lett és rettenetesen hideg, a kisbolt ablakán keresztül látta, hogy szinte mindig az állomáson vannak. Persze egyből lehetett következtetni, hogy a hideg miatt. Náluk nincs fűtés, ezért ott ülnek az állomás várótermében, de mikor este lett, mindig hazamentek. Több mint fél óra sétaidőre laktak az állomástól. A 13 éves fia is ott ült velük, de mivel ő már nagyobb volt, sokszor egy barátjánál húzta meg magát, mellesleg ma már ez a fiú a 11 éves öcsém osztálytársa, tehát már bukott pár évet.

Anya az állomás takarítónőjétől megtudta, hogy reggeltől estig ott ülnek a padon, élelem és víz nélkül. Volt, hogy a kislány lázasan ment be a boltba, az asszony pedig több napos péksüteményt kért anyától fele áron. Persze, nem is kell mondani, hogy mindenkinek megesne a szíve, ha ilyet látna. Azonban én mégis azt mondanám, hogy nem. Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy annyira sokan utálják a cigányasszonyt, hogy emiatt a gyerekeit is megbélyegzik, és őket is valamilyen szinten megvetik. A másik, hogy „úgyse tudunk vele mit csinálni”, de ez minden formában. „Neki ez a sors jutott, nekem is van elég bajom” című jelmondat, amely nem csak a közvetlen segítség megtagadását jelenti, hanem hosszú távon a probléma ignorálását is, egyfajta rezignált beletörődést abba, hogy „egyes” emberek sorsa eleve meg van pecsételve.

Ez a helyzet rávilágít arra a szívszorító valóságra, hogy a társadalom nagy része még mindig képes behunyni a szemét, azok előtt a problémák előtt, amelyek nem őket érintik közvetlenül. A megkülönböztetés, ami a cigánysághoz kötődik, még tovább súlyosbítja ezt a helyzetet, mivel ez nem csupán az anya

és gyermekek kárára fordul, hanem a közösség egészére is káros hatással van, mivel erősíti az előítéleteket és a megosztottságot.

A roma gyermekek aránytalanul ki vannak téve az előítéletnek és a diszkriminációnak. Ez egy mindennapos jelenség, ami ellen nem nagyon tudunk tenni, szükség lenne hozzá a jogszabályok szigorítására meg mi egyéb... Ez a jelenség áthatja az oktatást, az egészségügyet, a szociális ellátást, a munkaerőpiacot és a mindennapi életet is. De, még ha valaki teljes meggyőződéssel gondolja is, hogy az előítélet jogos, el kell ismernie, hogy a gyermekek nem tehetnek a származásukról.

A kislány helyzetét viszont nem csak a mélyszegénység és az előítélet okozta. Hiszen attól, hogy nem jut valakinek mindennap hús az asztalra, még lehet tiszta és ápolt. Az asszony, bár koldulás miatt húzta maga után a lányát, amit összekéregedett néha, nem gyermekeire fordította, hanem magára. Ha kaptak valamit a gyerekek, azt eladta.

Hát nem is kell mondanom, hogy az én anyukámnak megesett a szíve. Akaratlanul is, minden kóbor kutyát hazahoz, ahogy én is, teljes szívvel szeretjük az állatokat, jelenleg is van egy pár, zöme menhelyről. Viszont ez volt az első, hogy egy kislányt akart hazahozni. Bár nem egyedi eset egy nagyon szegény család küszködését látni, ez mégis valahogyan más volt.

Hazaért, és megbeszéltük, hogy néha áthívhatnánk magunkhoz a kislányt. Náluk nem volt áram, szóval biztos örülne neki, ha néha nézhetne tv-t, kimosnánk a ruháit, adnánk neki édességet és ételt, kicsit foglalkoznánk vele. Meg is beszélte az asszonnyal a hétvégét. A megbeszélés alatt azt értem, hogy anyja megkérdezte, mit szólna hozzá, ő pedig alig várta, hogy elvigyük. Egy kicsit furcsállottuk és először mondtam, hogy legyen inkább a következő hétvége. Anya viszont hívott, hogy a cigányasszony otthagya neki a boltban a

kislányt, hiába mondta, hogy legyen máskor. Úgyhogy elindultam érte gyalog, mivel akkor még mindenki aludt. Amikor odaértem, egy pici szőke hajú világos szemű kislányt láttam meg, aki vidáman mosolyog rám, alig várta, hogy odaérjek. Elindultunk haza. Fogta a kezében a kis kopott, félig törött rollerét, és azon gurult mellettem. Beszélgettünk. Mikor hazaértünk, bevittem az öcsém szobájába, kapcsoltam neki tv-t, adtam a kezébe nasit.

A kislány, bár kora és roma származása alapján nem feltétlenül vártuk volna tőle, rendkívüli intelligenciával rendelkezett. Minden szavunkat figyelmesen megfogadta. Kiderült, hogy nyolc éves, második osztályos, és egy csupaszív kislány. Akármit mondtunk neki, nevetett, örült mindennek, az állatoknak is. Csak ült és csöndben koncentrálna mesét nézett. Az öcsém egyébként nem mindig barátkozik, mivel A-típusú autista, viszont vele egyből megtalálták a közös hangot. Játsoztak, játszott velem is, eszméletlenül szófogadó volt, kedves, vidám. Az egész családunk szíve összeszorult, hogy így kell élnie.

Mivel úgy beszéltük meg, hogy hazavisszük este, még sötétedés előtt összeszedtük őt, és elindultunk kocsival. Amint beültünk a kocsiba, síri csönd. Ránéztem a kislányra, akinek lefele görbült a szája, de nem sírt, egy pillanatig se. Nem akart visszamenni, és én sem akartam, hogy menjen. Elköszöntünk, visszakísértük a kerítés és ablak nélküli házhoz, borzasztó környékre. Az anyukája első mondata az volt, hogy mikor visszük el legközelebb. Mondtam, hogy beszélje meg anyával. Elmondhatatlanul sajnáltam, nem értettem, ha az anyukájának úgyis mindegy hol van, miért nem maradhat nálunk még egy kicsit.

Másnap reggel a kapunknál álltak az anyukájával. Kérdezte, hogy beadhatja-e mert megy el, meg hát a kislány amúgy is itt akar lenni. Mintha cseppet sem érdekelte volna, hogy a lánya hol van. Ezzel kezdődött minden.

II.

Elkezdte szinte minden idejét nálunk tölteni. Elkezdtek mi vinni iskolába, hazahoztuk, jó ideig így ment. Az anyja alig érdeklődött felé. Egy szem ruhával és alsóneművel került hozzánk, az iskolatáskáját is nagyon nehezen szereztük meg. A cipője már bőven kicsi volt rá, ezért az öcsém kinőtt cipőjét kellett megkeresnünk. Lett saját szobája. Csak úgy tudott elaludni, ha ott voltam vele, míg elalszik. Anya, amilyen gyorsan csak tudott, szerzett neki lányos ruhákat, szokatlan volt, mivel két öcsém van. Az anyja néha felhívta, hogy „na, ma is maradsz?“, és körülbelül ennyi volt. Amikor mentünk érte az iskolába, mi nem hozhattuk el, ezért az anyja kihozta az iskolából, és a saroknál adta oda nekünk. Mindenki nagyon szerette, egy idő után el is kezdtünk gondolkozni azon, hogy hogy legyen. Viszont már így is hatan élünk egy házban. Egy kislány befogadása óriási változást hozott volna az életünkbe. Tudatában voltunk annak, hogy nem csupán egy aranyos lényt fogadnánk be, hanem örök felelősséget is vállalunk. Így anya bement a családsegítőbe, megérdeklődni, hogy mit lehet tenni.

A családsegítőnő rendkívül örült, hogy végre valaki hajlandó volt foglalkozni a kislány sorsával. Azonnal felajánlotta a családba fogadás lehetőségét, ami meglepő módon eddig nem merült fel annak ellenére, hogy a kislány ügye már évek óta a rendszerben szerepelt. Mindez rávilágít a magyarországi gyermekvédelmi rendszer kihívásaira. A gyámság vállalása többféleképpen is jogi korlátokba ütközik, a szülői felügyeleti jog megvonása szükséges ahhoz, hogy a gyámhatóság új gyámot rendeljen a kislány számára. A gyámhivatal először a kislány legközelebbi rokonait keresi meg, és felméri a gyámságra való alkalmasságukat. Csak utána következnenk mi, az úgynevezett „harmadik felek”.

A gyámhatóság a gyermekek védelme érdekében elrendelheti a nevelésbe vételt is, ha a szülő nem képes ellátni a gyermek gondozását, nevelését. A nevelésbe vétel szigorú jogi procedúra, amelynek során a gyámhatóság mérlegeli a szülő és a gyermek helyzetét, és a gyermek mindenek felett álló érdekét tartja szem előtt. Ha egyáltalán sikerül az eljárással addig jutni. De egyelőre senki sem jelentette be, hogy bármi lenne a kislánnyal, mi vagyunk az elsők. Mondták, hogy ők is látják, hogy hogy él, mármint a családsegítőök, de addig nem tudtak semmit tenni, amíg valaki be nem jelenti. Hát ez hihetetlen. Senki se jelentette. Az iskola se a fél centiméteres ceruzáit? A penészes táskáját? A szakadt szatyorba beletett szakadt fürdőruháját és tesi cuccát? A családgondozó azt mondta, ha szeretnénk a kislányt, ő mindent megtesz, amit csak tud, de ez egy borzalmasan bonyolult és hosszú eljárás, amire nem biztos, hogy van esélyünk.

Szerintem nem kell mondanom, hogy megpróbáltuk, de a szakemberek hiánya is súlyosbította a helyzetet. A családsegítő elmondása alapján egyetlen gyámügyi dolgozó volt felelős Szolnok megye egész területéért. A szerencsénk az volt, hogy anya jóban volt a családsegítő hölgygel. Az első lépés az volt, hogy véleményt kért ki az iskolából, hogy van-e bármi gond, felszerelés, ruha hiány stb. Már el is kezdett nekünk levelezni a gyámüggyel. Nem akartuk, hogy éhezzen, és hogy még egy osztályt bukjon amiatt, mert az anyja nem viszi iskolába. De nem baj. Mindent meg akartunk tenni, hogy a kislány méltó élethez juthasson, lehessen gyerekkora, és később jövője.

III.

Napokkal később az asszony hívott minket, hogy vigyük haza a lányát. Tudomására jutott, hogy a családsegítőbe jártunk a kislány miatt, és félt, hogy

nem kapja meg a családi támogatását. Egyik pillanatról a másikra össze kellett pakolnunk a cuccait, a kislány pedig zokogott. Már épp le akart feküdni, amikor az anyja gondolt egyet. Ezt még megcsinálta egyszer kétszer. Úgy éreztük, hogy a kislány teljesen tönkremegy attól, hogy ide-oda van rángatva. Elvitte, és pár órával vagy perccel később már hozta volna vissza. A kislánynak mindig óriási mosoly volt az arcán, mikor visszajött.

Egy nap az asszony ismét hazakérette a lányát. Ez az alkalom azért volt teljesen más, mert most nem ő hívta fel anyát, hanem a kedves távoli rokonok. A mai napig nem tudom, mit mondhattak pontosan anyának, de el tudom képzelni, hogy milyen stílusban. Röviden annyi, hogy a kislánynak magyaroknál nem lehet helye. A családsegítő ügyintézőt is felhívták a távoli rokonok, és hasonló fenyegetésekkel éltek vele szemben. Úgy csomagoltuk össze, hogy aznap még nem kapott vacsorát, és a meséjét is csak félig nézte végig. Hazavittük. Ez volt az a nap, amikor már nem hozhattuk vissza, mikor az anyja szólt pár órával később. És hogy miért? Mert anya félt, hogy egy nagy csapat cigány eljön hozzánk, ránk törnek, és nem teheti ki ilyen veszélynek a családját. Amikor az asszony hívta anyát, hogy a kislány sír, vigyük vissza, anya válasza az volt, hogy nem. Ezt egy nyolc éves kislány, hogy érti meg? Nem jöhetsz, mert a távoli rokonaid, akiket valószínűleg sosem láttál, megfenyegették a családunkat. Nem akarják, hogy neked jó legyen. Hogy magyarázod el neki? Sehogy. Azzal kellett beélnie, hogy nem. A családsegítő nő munkaidő után ment ki személyesen az otthonukhoz. Ebből a látogatásból csak annyit mesélt el, hogy a kislány keservesen sír, hogy nálunk szeretne lenni.

Ezek után rengeteg ideig nem láttuk, folyamatosan érdeklődtünk a családsegítőnél, hogy hogy halad az ügy, van-e bármi fejlemény. Mindig türelemre intettek minket, annyit tehattünk, hogy várunk. Gondoltuk, csak néhány napot kell kibírnia. Amikor hívott minket, nem vehettük fel, mert nem

szerettünk volna addig még egy fenyegetést kapni, amíg nincs a kezünkben egy papír, hogy a kislány hozzánk tartozik. Mindenki várta, a szobája üresen állt minden cuccával együtt, még hetek múlva is.

Reménykedtünk, hogy a hivatalos szervek, azaz a gyámügy tud hatékony védelmet nyújtani a távoli rokonok fenyegetésével szemben. Mindenki, akitől segítséget vártunk, tehetetlenségtől bénultan állt a helyzet előtt. A gyámügy, a családsegítő, a rendőrség - mindegyikük szavában ott rejtőzött a burkolt üzenet: mondjunk le a kislányról. A tehetetlenség érzése felemésztett bennünket. Kétségek gyötörtek: feladjuk a harcot, és beletörődünk a kislány elvesztésébe?

A súlyosan borzalmas élethelyzetben lévő kislány sorsa aggasztó kérdéseket vet fel. Ha az édesanyja nem képes nevelni és ellátni őt a legalapvetőbb dolgokkal, miért nem avatkozott be a gyámügy már korábban? A fenyegetések erősebbek lennének, mint a törvény? Hogyan lehet az, hogy egy hivatalos szervezet, melynek a gyermekek védelme a hivatása, tehetetlenül áll egy ilyen helyzetben? Vajon rá lehet kenni a hiányos kapacitásra egy ilyen helyzetet?

Az idő telt, és a családjunk már szinte kezdte teljesen azt hinni, hogy ez az egész nem megvalósítható. A kislányt legtöbbször a kisboltban láttuk ezek után az anyjával, lehajtott fejjel, mintha félne hozzánk szólani.

IV.

Tehát amellet, hogy rettenetesen kicsi esélyünk volt arra, hogy a kislány hozzánk kerüljön, ez a mindenhol akadályokba ütköző és látszólag megoldhatatlan probléma is állta az utunkat. Az utolsó lehetőségünk az volt, hogy mi keressük fel ezeket a rokonokat, és próbáljuk őket meggyőzni.

Szerintem nem is kell mondanom, hogy ez nem sikerült. Anya, reménykedve a megoldásban, felkeresett egy nőt, a kislány egyik helyi rokonát. Az ő válasza ez volt:

"Én is látom, mennyire nélkülözik ez a kislány. Látom a nyomorúságot, ami körülveszi őt. De én nem tudok segíteni. Nem foglalkozom velük, szóba se állok velük, mert szégyellem őket. Az egyetlen, amit tudok mondani, hogy magyarokhoz nem kerülhet ez a kislány. Nem vehetitek el tőlük, hiába van ennyire rossz sorsa. Neki ez jutott, el kell fogadnotok."

Nem sokkal később, amikor már hosszú hetek óta folytatódott az ügy, anyát végre felkereste személyesen egy gyámügyis. Elmondta, hogy halad az eljárás. Anya kénytelen volt egy nem várt választ adni:

"Sajnos, ha nem tudnak segíteni a cigány rokonok fenyegetéseinek megfékezésében, kénytelenek leszünk félbeszakítani az eljárási folyamatot. Mi magunk nem találtunk megoldást a problémára, és ha önök sem tudnak segíteni, le kell mondanunk róla."

V.

Nem tudtak segíteni, és a hatóságok úgy döntöttek, hogy nem tesznek további lépéseket a kislány érdekében. Jó lesz ez úgy, ahogy van. Mi arra számítottunk, hogy még akkor is beavatkoznak, ha mi visszalépünk, hiszen a helyzetet alaposan felmérték. Ám meglepő módon ez nem történt meg. Ahelyett, hogy javítottunk volna a helyzeten, inkább rontottunk. Láttam, milyen élete lett volna velünk, majd egyszer csak visszakerült, és mi nem vettük fel neki többet a telefont. Ha felvettük volna, megkérdezte volna, hogy mikor megyünk érte, és mi nem tudtunk volna mit mondani. El sem tudom képzelni, milyen sebeket okozhatott neki ez az egész.

A bemutatott történetünk megrázó példája annak, hogyan sodródhat egy gyermek tragikus sorsba. Az eset rávilágít a szociális ellátó rendszer hiányosságaira, ami sokkal inkább dühítőbb és nyomasztóbb, ha valaki testközelből figyelheti meg. A kislány története megrázó, de sajnos nem egyedi. Számos gyermek él Magyarországon szegénységben, szociális hátrányok között, és nem jutnak hozzá a megfelelő ellátáshoz. A szociális ellátórendszer hiányosságai súlyos következményekkel járhatnak, és tragédiákhoz vezethetnek. A gyámhivatal mozdulatlansága, az eszméletlenül lassú eljárás és az érdekeltség hiánya mutatja, hogy a legtöbb esetben nem képesek kezelni és megoldani a helyzetet.

VI.

Bármennyire is irracionálisnak tűnik, a kislány távozása óta eltelt több mint egy év, de a helyzet változatlan maradt. Azóta is várjuk a visszatérését. Nem tudtuk túltenni magunkat rajta.

„Tündike. Tudom, hogy valószínűleg sosem fogod ezt látni, de mi nem mondtunk le rólad. A ruháidat és a játékaidat az emlékeinkkel együtt őrizzük, és minden nap gondolunk rád. Kérlek, tanulj rendesen, ahogy megbeszéltük, és így ki tudsz törni ebből a helyzetből! Lehetsz tanárnéni, ahogy szeretted volna! Ne aggódj, a játékokat sosem törölöm ki a telefonból, mindent ott folytathatsz, ahol abbahagytad, ha egyszer visszajössz.”

A Patkó Presszó története

Szociográfia a 21. századi magyar falu kocsmájáról

Szabó Katinka

Első fejezet: Legelső emlékeim

Apám éjjel-nappal a kocsmába járt. Sőt, még munka közben is ivott! Persze voltak ritka napok, március 15., húsvét, és a hétköznapi esték, mikor otthon maradt. De hát nem tehetett mást: övé volt a kocsmal!

Már gyerekkoromban sokat gondolkoztam rajta, vajon hogyan parkolhat annyi autó a Patkó előtt. Mikor anya megállt kocsival a kocsmal előtt, hogy benézzünk apához egy percre, félve léptem be, mert a sör meg a bor gőze hatotta át a helyiséget, meg a cigifüst. A pult opálos zöld mintázata, az érces férfinevetés kakofóniája és a szagorgánium együttese örökre beleégett gyermeki agyam barázdáiba. Mindig akadt egy vörösfejű bácsi, aki elénekelt nekem az „Én édes Katinkám”-at, vagy egy ukrán félmaffiózó haver, aki anyámat puszilgatva részegen dicsérte, milyen szép kislányok vagyunk a nővéremmel.

Amennyire emlékszem, a Patkó mindig tömve volt, a teraszra a dohánytól nem lehetett kilátni, csak a hangzavarból lehetett sejteni a füstfelhő mögött szunnyadó csoport jelenlétét. Szólt a zenegép, csattogott a biliárdgolyó, a játékgépek fütyörésztek. Nem is emlékszem, mikor vonták ki őket a forgalomból. Akkor még lehetett cigit árulni, voltak fiatalok – egyszóval ment az üzlet.

A házunk is „a kocsmából” épült, de szerintem ezt már csak később tettem össze. Nagyon szép nagy ház a falu központjában, de szerencsére nem hivalkodó. A Suzuki Grand Vitara SUV sem gyakran állt a nagykapu előtt, amitől

még a kertbe sem lehetett belátni. Apa a Toyota pickupot inkább kint hagyta, de az már újkorában is leharcoltnak látszott a vadászattól, fejreállításoktól, meg a sok mentéstől, mert mindig őt hívták a haverok, akik megakadtak a sárban. Kocsmárosként lehetetlen elkerülni a társasági életet, mindig menni kell – apám legalábbis így gondolta.

Azt gondolnám, tipikus idegesítő vállalkozó-újgazdag család voltunk: a környezetromboló, túlzóan nagy autók, a hatalmas ház. Ennek ellenére sosem voltam a nagy jólétnek teljes tudatában, de az sem tűnt fel, hogy a kortársaim máshogy álltak volna hozzám – egy átlagos falusi család maradtunk. A jólét a szüleim számára is újdonság volt: Ők teremtték meg maguknak, így nem hibáztatom őket azért, mert ki szerették volna élvezni és nekünk a legjobbat adni. De tény, hogy ha most látok egy ilyen családot, kvázi ösztönből „bicska nyílik a zsebemben”, pedig nyilván nem ismerem a történetüket.

A kocsmá előtt kóstoltam először vörösbort maximum hatévesen, mert alig emlékszem valamire, csak apám kinyúló kezére, benne a borospohár, és halványan arra a hihetetlen, addig sosem tapasztalt, akkor még kellemetlenízre. Sört is ittam kiskoromban egy kortyot – apa valamiért szórakoztatónak találta ezt a fajta beavatást – gondolom, a reakciónk miatt.

Nem tudom, de talán régen is volt egy kicsit büntudatom amiatt, hogy mások alkoholizmusából élünk. Ha azok a férfiak akkor nem isznak annyit, szinte biztos, hogy most nem ott tartanék az életben, ahol. Minden átértékelődne: lehet, hogy ugyanazt csinálnám, amit most, de lehet, hogy teljesen más ember lennék, más perspektívákkal, valószínűleg sokkal inkább a túlélésre fókuszálva. A szüleim nem diplomások, apának az érettségije is az Ecseriről van. Igazából kettő is van neki, mert az első elrontották, és nem vendéglátóiparisat, hanem kereskedelmiset írtak rá neki.

Persze lehet, a szüleim megoldották volna valahogy máshogy az életet, a család fenntartását, a jövőnket, de ezt sosem fogjuk megtudni. Ami biztos, hogy az életem fundamentuma azokból a raklapnyi sörökből áll, amiket vettünk a METRO-ban és amiknek a tetejére a bevásárlókocsin mindig ráülhettünk a nővéremmel, és nagyon élveztük, hogy visznek körbe a nagy áruházban. Úgy ülünk most is a vidéki alkoholbetegség babérjain a jólétünkkel. De ha nem mi, valaki más úgyis itatta volna őket... nem?

Második fejezet: A falu

Iszkaszentgyörgy 2000 fős falu Székesfehérvár centrumától 11 kilométerre. Viszonylag zárt közösséget alkot a város közelsége ellenére. Van általános iskola a kastélyban, felújított óvoda, bölcsőde, három élelmiszerbolt, egy dohánybolt, két gazdasági bolt, kozmetikus, fodrász, közösségi ház, hétvégi biopiac. Utóbbit inkább a frissen betelepült, jómódúbb értelmiségiek tartják el, amennyire láttam. Az elkerülhetetlen szuburbanizáció ugyanis Iszkára is elért, lakóparkot terveznek építeni, és egyre drágulnak az ingatlanok. Már vannak, akik nem köszönnek az utcán, a kiháló idősök helyére városi fiatalok költöznek be. Az ő gyerekeik már nem Iszkára járnak iskolába, részben talán mert sokan panaszkodnak az oktatás minőségére. Más faluban sincs ez máshogy. Egyre kevesebb a gyerek, főleg a „tősgyökeres” iszkai gyerek.

A falukép alapvetően szép és rendezett. Hatalmas körforgalomból lehet beérni a központba, ami funkciójában teljesen felesleges, valószínűleg pályázaton nyertek rá pénzt. A főutcat újjáépítették nemrég, a buszmegállót egytől egyig kicserélték, de a mi utcánkban (a főutca szervízútján) egy jó 100 méteren még mindig nincs működő közvilágítás. Így legalább lehet nézni a csillagos eget hazafelé menet. Mondhatni a modern, romantizált

falueszménynek megfelel Iszkaszentgyörgy, hiszen nagyon vonzó a környékeliek számára, de azért a beköltözők szempontjából kevésbé pozitív, „vadfalusi” elemek is fellelhetőek még, mint például a hétvégi verekedéshangulattal átítatott focimeccsek, a kóborkutyák, amik szeretettel kergetik meg az arra járó, biciklizőt, vagy az orvosi rendelői rosszmájú pletyka és különös viselkedés esetén az általános „szájravétel”.

Egyre több a felújított parasztház, de a Márványkert, a betelepülőök falurésze is csak terjeszkedik. Fehérváron sok a munka és jó a fizetés. És még ha az újjgazdag gyüttmentek nem is feltétlenül épülnek be a közösség életébe, és nem pezsdítik fel jelenlétükkel a programokat, rendezvényeket, szívderítő azt látni, hogy nem az elnéptelenedett falvak sorsára fog jutni az otthonom. Ami félő, hogy a távoli jövőben egybeépül a várossal és elveszíti vidék-jellegét.

Harmadik fejezet: Hőskor és hanyatlás

Apa a kilencvenes években kezdte. Nyitott kávézót, aztán diszkót, pékséget, kocsmát - mindent kipróbált. A diszkóban stripper- és egyéb show-k is voltak, lejöttek a Kincsesbányán gyakorlatozó katonák is. Olyannak képzelem, mint az Apokalipszis most-ban a jelenetet, csak az akkori kocsmá épületében van most a posta, ami kicsit illúzióromboló.

Korábban sok volt a fiatal, és bár a 90-es évek közepén volt egy kis visszaesés, a végétől egészen 2009-ig Kánaán volt, hullámvázásokkal persze. A falusiak közül rengetegen a Patkóba jártak (vagy a Topogóba, apa másik kocsmájába, ami a falu túlsó részében volt). A Patkón és a Topogón kívül volt még egy hely, a Víg Barát, meg volt a Sportkocsmá, ezt egy időben apa csinálta hétvégezte a másik kettő mellett. És furcsamód sokáig a három-három és fél kocsmá egyidőben párhuzamosan működött!

Az emberek (férfiak) itt találkoztak, munkából hazaérve rögtön mentek a kocsmába. Valószínűleg nem túl emelkedett dolgokról folyt a szó, de mégis együtt voltak, és volt valami közösségre hasonlító működés. És persze sok volt a fogyasztás.

Azért tudtak inni, mert volt munkájuk, és volt pénzük. Ha ínségesebb idők jártak, nem ittak annyit, nem szólt a zenegép sem. A sör-Unicum páros ment nagyot, a fiatalabbaknál meg a gin-tonik és a whisky-kóla.

A válság még egy utolsó löketet adott, ugyanis a kétségbeesett emberek addig isznak, amíg megtehetik, aztán jött a lejtő. Nem volt túl meredek. Először a 20-30 évesek tűntek el szépen lassan, kimentek Angliába vagy „Németbe”, szétszéledtek. Akik itthon maradtak, egyedül már nem mentek többé kocsmába. A legvégén, akik megmaradtak, az öregek, elkezdtek kihalni. A kocsmában két padosor volt: apámé az egyik, a párjáé, Gyöngyié, aki a pultos volt, a másik. A törzsvendégek mindig ugyanott ültek, így apának is, Gyöngyinek is megvoltak a maguk alkoholistái. A végén versenyeztek, melyikük padosorában marad több vendég, ki éli túl a másikat. Így múlik el a korok dicsőisége.

Negyedik fejezet: Három nap a Pokolban

Nem tudom, hogyan jutott eszembe 16 éves koromban, hogy kipróbáljam magam pultosként. Akkor már egy ideje magam is jártam kocsmába, megvolt a barátaimmal a városban a törzshelyünk. A Patkó már nagyon vegetált, nem tűnt nagy kihívásnak az ottani munka. A nyári szünetben ráértem, és szociológiai szempontból (bár ekkor még azt sem tudtam, hogy mit jelent a szociológia) értékesnek tűnt az, amit ott láthatok.

Talán három napot bírtam. Nem is igen azon múlt, hogy bírom-e. Nem volt rám szükség. Olyan volt inkább az egész szituáció, mint mikor a *Csengetett*,

Mylord?-ban Teddy elmegy a gumigyárba dolgozni – több kárt tesz, mint amennyit használ, de mivel a családjáé az üzem, megteheti. Mivel engem nem kényszerített senki, mint Teddy-t, vége is szakadt hamar a kísérletnek. Utólag már bánom. Úri muri volt, hessz, de felbecsülhetetlen tapasztalás.

Lezser férfiingben és bermuda alsóban, szokásos bő nyári öltözetemben mentem nyitni. A pult mögötti emelvényt, mint színpadot láttam, és előre készültem a 'közönség' figyelő szemeire, így direkt kedvenc ruháimat vettem fel, amik „nem mutattak semmit”. Gyöngyi ott várt már az ajtóban, amint leszálltam a buszról. Ő mutatott meg mindent, ő tanított be, és végig ott volt velem, ha elrontanék valamit, tudjon segíteni.

És akkor megjöttek az első vendégek. Pista bácsi, Gyula bácsi, kisfröccs, nagyfröccs. Sajnos nem emlékszem, hogy rövidet ittak-e rögtön reggel. Később befutott Liszt Ferenc is, legalábbis én így hívtam őt magamban, mert hosszú, vállát verő ősz haja volt, amit valószínűleg sosem mosott meg. Gyöngyi már figyelmeztetett az érkezésére, így tudtam, mit kell tennem. Liszt Ferenc belépett, szinte fel sem nézett, odaállt a pulthoz és annyit mormolt szinte érthetetlenül, hogy „A szokásosat.” Mindig nagyfröccsöt ivott folyóborból, úgy emlékszem, kevés szózával. Nem tűnt fel neki, vagy legalábbis nem mutatott meglepettséget afelől, hogy új ember áll a pultban, én pedig nem akartam rögtön kötekedni, úgyhogy megcsináltam neki szó nélkül. 80 forint volt akkor a bornak decije, a szózának talán 20. 180 forint? És ennek még csak 6 éve... 250 a presszókávé, a gépet Olaszországból hozták, a legfinomabbat főzte, amit valaha ittam. A környéken pedig drága kocsmának számítottunk, a kicsi forgalmat kompenzálni kellett valahogy. Most, mikor Pesten beülök egy sörre, 1000-1500 forintokért, mindig eszembe jut apa 400 forintos Gössere. Vagy mikor hat-hétszáz forintot elkérnek egy presszóért, mindig megdobban a szívem.

Persze a többi vendégnek, annak az egy-kettőnek, aki ott volt, feltűnt, hogy új lány áll a pultban, és a maguk módján mind tenni kezdték a szépet. Volt 70 pluszos bácsi, aki okosságával (okoskodásával) akart levenni a lábamról, volt, aki csak mondta a hülyeségeit meg kérdezősködött, de összességében tisztelettudóak voltak. Kínosan éreztem magam az új szituációban, az árakra, a tanulásra figyeltem, meg arra, ki ne csússzon a jeges Jägermeister-es üveg a kezemből, ami olyan nagy volt és a téglatest formájával egyáltalán nem kézre álló.

Beszélgetni nem nagyon mertem, inkább csak felelgettem. Egyáltalán nem éreztem magam közéjük valónak, bár felszínesen ismertem ezt a világot, és az életem részét is alkotta. Beszédes, hogy gyerekként sem igazán mertem sokáig odabent maradni. Mikor kicsit nagyobb voltam, lejártunk apával biliárdozni, de sosem szerettem túlzottan ott lenni. Ezt a diszkomfortot 16 éves koromra sem sikerült kinőni sajnos. Ha ma állnék ott a pultban, sokkal kezdeményezőbb, sokkal beszédesebb lennék. Sokkal tudatosabban járnék el, és több értékes információt gyűjtenék össze erről a „különös állatfajról”, a falusi alkeszről természetes közegében.

Délután bejött Dennis, az ukrán félmaffiózó, akiről már szó esett. Persze nem ismert fel, és – bár még nem ivott, csak egy sört – rögtön elkezdett fűzni. Én, mint már említettem, a papám egy régi ingjében voltam, kifejezetten azzal a céllal, hogy a férfiközönség *olyan irányú* figyelmét elkerüljem. Dennist nem zavarta. Nagyon szórakoztató volt az oroszos akcentusával, ahogy mondta „Milyen szép fiátál lány vágy.” Percek múlva, mikor már kezdett kicsit kínos és úgy általában sok lenni ez a közeledés, Gyöngyi nevetésben tört ki. „Te hülye, ő a Zsoltinak a lánya!” Szegény Dennis megnémult, ellépett a pulttól hatalmasra kerekedett szemekkel és csak bámult. Olyan volt az arckifejezése, mint a

szarvasnak az utolsó pillanatban, amint elvakítja a fényszóró, mielőtt elgázolja az autót. „Á Zsolti lányá?” Hirtelen összeállt neki.

Apámtól úgy éreztem, sokan féltek, nem tudom, hogy Dennis is ezek közé tartozott-e, vagy csak érzett ennyi szimpátiát a családuk felé, de az illetlenkedést varázsütésre befejezte, s helyette elkezdte magyarázni, hogy az anyukám milyen szép nő, hogy milyen kicsi voltam, mikor látott engem, hogy mennyire szeretni anyukát, apukát és csak árasztotta a többi hasonló süket dumát. Még kezet is csókolt! Aztán azt mondta, ha bármi bajom van – elképzelésem sincs, milyen bajra gondolhatott, bunyóra? – hívjam őt. Csak nevettem rajta, de addig erősködött, amíg el nem mentettem a névjegyzékembe a telefonszámát: Ruszki Bátya néven kellett beütnöm, azóta is ott van.

Hogy tartsak egy kis szünetet, Gyöngyi átküldött cigiért a dohányboltba. Meglepődtem, hogy kiadták, még 16-nál is fiatalabbnak néztem ki.

Iszka az elkertvárosiasodás ellenére is nagyon falu. A ledolgozott napjaim alatt jól megfigyeltem, hogy az ittas vezetés mennyire a természetes, morálisan nem elítélendő dolgok közé tartozik ebben a közegben. A kollektív alkoholizmus minden morált meggyengít, mindent relatívvá tesz.

Jó példa erre Sanyika, a huszonéves srác, aki egy faszállító vállalkozó alkalmazottja volt (valószínűleg még mindig az). Drogozott a srác (valószínűleg még mindig drogozik), hogy mit szedett, azt nem tudjuk, csak azt, hogy úgy általában mindig kész volt, és a falusi szlenggel élve „nem is volt teljesen százas”.

Kemény fizikai munkát végzett. Reggel bejött, hogy megigya az adagját, mielőtt elsétált volna munkába. Nem volt ebben semmi szokatlan, bár én először azt sem értettem, hogy a 7 órai nyitás miért szükséges, míg meg nem láttam, hogy ha megcsúszunk reggel, a néhány címeres tag hogyan

méltatlankodik kint az ajtó előtt, mert már várja az adagot. Szóval Sanyika jött és ment reggel, de pár óra múlva, még a tizenegyórai zárás előtt visszajött. Nem is ivott semmit, csak megállt az ajtóban és rötyögött magában. Azt mondta: „Haza kellett mennem átöltözni, mert beszartam.” Emelés közben megerőltette magát és hát... De ami elképesztő volt, az az, hogy ezt mennyire szórakoztatónak tartotta, hogy a szégyenérzet nyomát sem lehetett rajta látni. A kocsmá olyan volt, mint a közösségi média. Mielőtt visszament volna dolgozni, gyorsan kiposztolta, ami történt vele. Bedobta az űrbe, és aznap mindenkinek el lett mesélve, hogyan járt a Sanyika, és mindenki szétröhögte magát. Senkinek sem jutott eszébe, hogy igazából mennyire gáz volt a dolog.

Vagy Józsi bácsi utolsó születésnapja. Még 70 sem volt, mikor elment, de az utolsó évfordulóját még istenesen megünnepelte. Én már csak a reggelit láttam. Este nagyon berúgtak, alig jutottak haza, majd reggelre kijózanodtak annyira, hogy vissza tudjanak menni. 11-kor bezárt a kocsmá sziesztára. Én épp a 11-re beérkező buszon ültem, és ahogy elsuhanunk a kocsmá előtt láttam, hogy Józsi bácsit bizony egy talicskában próbálták meg eltolni négyen. Józsi bácsi ugyanis csak bottal tudott már járni, s illuminált állapotában gondolom még azzal se, így az ünnepelt ilyen királyi menetben lett hazaszállítva.

A kocsmá enteriőrjéről még nem is esett szó. Maga az épület a főtérről mellett állt a falu közepén, szép térkövezett parkolóval előtte. A Patkó Presszó név apám lovas időszakából maradt meg - azóta áttért már a vadászatra. Vágtázó lovas cégér van a falon, és egy turistapecsételőhely.

Tudom, hogy apám jó lakberendező, de ezt a kocsmá kinézete abszolút nem tükrözte: feltehetőleg tudta, hogy nincs a szépségre igény ebben a közegben, így a belső tér semmiképpen nem volt esztétikusnak, hangulatosnak mondható. Halványzöldre festett falak, barnásszürke, koszos hatású járólap, zöld lambériák szemmagasságig. Szabályosan rendezett asztalok és széksorok,

középen üres tér, ahol régen táncoltak is. Ahogy belépünk, jobbra egy kicsi kandalló állt, a pult pedig oldalról látszott. A pult is zöld volt. A bejáratától balra, a pult fala mögött egy nagy szoba van, ahol billiárdasztal állt. Leghátul voltak a vécék, mögötte pedig a tárolók. Az egész kocsmában alapvetően bűdös volt. A falakba ivódott cigiszag sem tűnt el soha teljesen, illetve, bár nemegyszer szétszerelték és próbálták megtisztítani, a pult mögötti emelvényből mintha rothadt alkoholszag áradt volna. Kicsit olyan szag volt, mint minden kocsmában igazából. És végül is összességében talán egy felújítatlan erdei vadászházra emlékeztetett belülről, és pár Vilmoskörte után, lobogó tűz mellett lehet, hogy volt némi hangulata. De én ezt sosem tapasztaltam.

Ami még emlékezetes volt ott töltött munkanapjaimban, az talán a bénázásom, ahogy összekevertem a rendes kasszát a feketével, és többször is rossz helyre tettem a pénzt. Számolhattuk ám Gyöngyivel, hol mennyinek kéne lenni! Lehet, hogy ma már jobb pultos lennék, de akkor szimplán béna voltam. Szerencsémre ezt a vendégek elnézték, és nagy formátumú alakokkal találkoztam, akik szököévente, ha szembejönnek az utcán és köszönünk egymásnak, a barátaim kérdőre vonnak, hogy milyen embereket ismerek. Apám társaságát, életterét ismertem meg, és azokat a mintázatokat, tipikus alakokat, amiket az ország minden falujában megtalálni. Valahol talán az országot is ekkor kezdtem megismerni.

Visszagondolva szebbek azok a napok, hrabal-i bohémia és humor színezi meg őket. Az alkoholizmus romantikája, a közösség illúziója, a barátság ködképe. Pedig akkor nagyon szenvedtem.

Ötödik fejezet: A nők

A kocsmába nem járnak nők. Vége.

Ennyire azért mégsem egyszerű a dolog. De tény, hogy szociológiai terminussal élve a nők jelentősen alulreprezentáltak, ha kocsmában való megjelenésről van szó. A vendégek többsége sajnos még ma is, emancipáció így meg úgy, többnyire férfiakból áll. Bár statisztikát nem ismerek vonatkozóan, de vidéki és vidéki városi tapasztalataim szerint ez igen erősen igazolt. Egyedül Budapesten, baloldali-értelmiségi helyeken találkoztam ennek a cáfolatával, de az ilyesfajta városi „romkocsmá”, szórakozóhely már eltér a tradicionálisan férfiak számára fenntartott, vidéken szinte kizárólag jelenlévő rosszhírű „korcsmáktól”.

Ez viszont közel sem jelenti azt, hogy a nőknek, a nőiségnek, mint intézménynek ne lenne szerepe a „modern korcsma” életében. A falusi kocsmarendfenntartója, matrónája, védelmezője és lényegében istennője ugyanis a pultosnő. Ebben mindig is éreztem valami nagyon erősen szimbolikus jelentéstöbbletet – a pultosnőket mint termékenységi szobrokat, büntető- és jutalmazó feljebbvalókat, és a körül álló szomjas férfiak imádatának tárgyát láttam.

Nagyon kétélű dolog ez. A pultosnőnek meg kell tanulnia megélni ebben a vad, lealacsonyodott, alkoholtól erőszakos világban, fel kell építenie a tekintélyét, s mindezt úgy, hogy ne legyen sárkány, és a vendégek továbbra is szeressék, és szívesen járjanak hozzá. Ez bizony nem könnyű feladat. Van, akinek alkalmas rá a személyisége, van, akinek nem. Van, aki pultosnőnek született, ez a hivatása, a világa, a vérében van, ebben biztos vagyok. Gyöngyi is ilyen, már a szülei is vendéglátósok voltak, és egész életében, pedig a megye számos települését bejárta, kocsmában dolgozott.

Szerintem tehát van egyfajta séma, vagy akár változatai is ennek, amelybe a legtöbb pultosnőt be lehet sorolni. Ha nem tartanám sértőnek és problematikusnak, még azokat a 'paramétereket' is leírnám, amit általában megfigyeltem a kocsmárosnők megjelenésében, mint hasonlóság.

A pultosnői fegyelmezésre rengeteg példát ismerek, az erélyes rászólástól a pofonon át a székkal ütlegelésig. Mint ahogy az egész kapcsolati dinamikát, ezt a viselkedést is áthatja a mélyen gyökerező nemi alapú társadalmi előítélet. Biztos vagyok benne, ha egy férfi pultos feleannyi erőszakot alkalmazna, mint amennyit egy nő, senki nem tűrné. Egy nőtől kapni valamiért más, pedig jogilag ezt semmi nem írja elő.

A szomszéd faluban, Isztiméren volt olyan, akit úgy megvert a pultosnő (nem mellesleg azért, mert szexuálisan zaklatta őt „az áldozat”), hogy az illető feljelentést akart tenni a rendőrségen, de végül azért nem tette, mert azt mondták neki, szégyen, hogy egy nőtől kapta a verést.

Az imádat és tisztelet sem elfelejtendő viszont, amit a pultosnő a páciensektől kap. Orvos, ápolónő és gyógyszerész egyben, amint kiméri a féldecit, új szódát bont a hűtőből, vagy hátramegy feltölteni a kancsót, a *természetesen palackos* borból, nem a papa házijából, amiből elég 3 fröccsöt meginni, és a padlón kúszik az ember. (És természetesen a borhoz hasonlóan a pálinka is originál a boltból, nem csak megveszik havonta az üveget, hogy aztán házival töltsék újra.)

De a vevők nemcsak funkcionalitása miatt tisztelik a pultosnőt, mély meggyőződésem. Ugyanis nem elég az, hogy megadja nekik a *szert*, amire vágnak és amire szükségük van, hiszen ha csak ez kéne, megvehetnék a boltban az adagot és megihatnák otthon. Az *a mód*, ahogyan kapják, az a rettentően fontos. Nagyon freudian hangzik, de nem tudom nem az anyamell,

a táplálás jelképét látni a pultosnő munkájában, amint tölt vagy csapol – már ha van még csap.

A pultosnő minden olyan személyiségjegyet hordoz, amelyek más embereknél kizárnák egymást: egyszerre anya és szerető, lágy és kemény, kedves és karakán, tápláló és erőszakos. Nélküle nem lenne az igazi a kocsmá.

De a pultos nem az egyetlen nő a helyiségben. Rajta kívül ott van még a bejárat felé kiakasztott naptár meztelen modellje.

Hatodik fejezet: A férfiak

A kocsmá tradicionálisan maszkulin közeg. Angliában például 1982-ig jogában állt a kocsmárosnak nem kiszolgálnia nőket pusztán nemi alapon, illetve a nők külön kijelölt asztalnál ülhetnek csak a kocsmában.

De mi a helyzet a férfiakkal? Miért jár valaki kocsmába?

A válasz korszakonként és kocsmánként eltérő. Jobb esetben fiatalok, baráti társaságok gyűlnek ott össze. Rosszabb esetben pedig a középkorú vagy nyugdíjas, elmagányosodott férfiak, akiknek konkrétan nincs senkijük, s egyetlen vigaszuk az alkohol, illetve az a kevés interakció, amit itt kaphatnak.

A kocsmába járó középkorú férfiaknak gyakran az egyetlen szociális terük a kocsmá. Nincsenek igazán barátaik, párkapcsolatuk is csak jobbesetben. Más módon, a munkán kívül, nem is tudnak kapcsolódni emberekkel. Viszont a kocsmában elég erősen jelen van az ún. 'toxikus maszkulinitás', s igen kérdéses, hogy ez az attitűd, és úgy általában az egymás cikizése és a felszínes beszélgetések között mennyire tud kialakulni 'igaz barátság' a delikvensek között. Az „igyál mégegyet!”, „mér' buzi vagy?!” és hasonló beszólások valószínűleg nem teremtenek egészséges, minőségi közeget az amúgy is alkoholproblémás arcoknak a mélyebb kapcsolódásra.

Vajon jobb lenne, ha külön tennék tönkre magukat? Az ember 'társas lény', nem jobb-e együtt vágtatni a szakadékba? Válasz ezekre a kérdésekre hamarosan lesz, ugyanis eltűnőben lévő műfaj ez a közös vágatás.

Hetedik fejezet: Frontátvonulás

Apa mindig azt mondta, mikor hóbörgött, hogy a kocsmá csak nagyon rövid ideig, a frontátvonulás két hetéig zárt be Iszán, azelőtt és azután az, akinek kocsmája volt a faluban (tehát a családjunk), vígan megélt. Amíg a front Iszán volt, az egész Rákóczi utca a mi pincénkben élt, ahol most a 150 liter pálinka meg a több száz liter bor van. Szörnyű lehetett. De aztán elmúlt az is, és az élet ment tovább.

Már az ükszüleim is kocsmárosok (is) voltak. Dédanyám a háború alatt illegális zugkocsmá üzemeltetésével jutott pénzhez. Nagyszüleim nem vendéglátóztak, őket túlságosan megtörte a szocializmus ahhoz, hogy vállalkozók legyenek (hazudok, mert a mamám maszek fodrász volt). A rendszerváltás után apám folytatta a családi tradíciót.

Nem mondom, hogy mindig hatalmas volt a nyereség, azt se, hogy nem kell dolgozni, mert dolgozni, és főleg ügyeskedni mindig is kellett. De összességében, bár voltak egyéb vonalak, ingatlan adás-vételek, a kocsmá az, ami megalapozta a jövőnket, a kocsmá az, ami ellátott minket étellel, ruhával, játékkal, jogosítvánnyal. A kocsmá miatt nem kellett fájni soha a szüleim feje anyagi gondok miatt. Szép nagy házunk, két autónk volt, jártunk nyaralni belföldön, mindenünk megvolt, és még több is.

Döbbenetes, hogy bezárt. Az utolsó évek borzasztó gyengék voltak, nyereség semmi. Aztán jött a Covid, és a jólhangzó M1-es szalagcímek ellenére 'a kisvállalkozók lószart se kaptak', nemhogy támogatást. Be kellett zárni. Aztán

még egyszer kinyitott egy rövid időre, mikor lehetett, de végül - a látszat ellenére - nem a Covidba dőlt bele.

Valami megváltozott annyira az elmúlt 30 évben, a faluban, a közösségben, az emberekben, hogy az addig évszázados hagyomány egyszerűen kihalt. Gondoltam arra is, hogy apa csinált valamit rosszul, ő rontotta el – talán nem alkalmazkodott eléggé a fiatalok igényeihez, ahogy öregedett. De a fiatalok krónikus város-vágyban szenvednek. Magamon kívül ha öt olyan fiataalt ismerek, aki falun szeretne élni, és ebben benne vannak a falusi és a városi ismerőseim is. Az iszkai Fehérvárra jár be inni, szórakozni, a fehérvári meg Pestre. Mi van azokkal, akik falun maradnak?

Vicces, hogy azon kesergek, hogy a szülőfalumban nincs kocsmá. Pedig ha lenne se járnék be, éppen a falusi színvonal, a férfiak 'hozzámállása', a kulturálatlanság, a szag, a hangulat, a *falusi kocsmaság* miatt, maximum néha viccből, nevetni rajtuk egy kicsit. De úgy gondolom, hogy ha még ez a legprimitívebb formája sincs az organikus találkozásnak biztosítva, akkor kultúrkocsmá mégannyira sem lesz – és ettől tartok én a vidéki terveimet szövögetve.

Az egyetlen hely, ami talpon maradt Iszkán, a Sportkocsmá, de az csak hétfőként nyit ki a meccsre. Továbbá az egyik kisbolt előtti könyöklő és székek szolgálnak most gyülekezőhelyként az alkeszek számára. Itt tartunk tehát. 2000 ember, bele sem számolva a rengeteg beköltözőt, és nincs egy kulturált hely, de még egy kulturálatlan se, ahová be lehetne ülni beszélgetni, találkozni. Az emberek bezárkóznak, az alkoholizmus a kanapéknál támad az otthonülő magányosokra.

Pénzhiány miatt? Kötve hiszem. Ne mondja nekem senki, hogy a Horthy-korszakban jobban megengedhették maguknak az iszkaszentgyörgyiek az

alkoholt. És mégis – akkoriban betonos kuglipálya, főtt étel, és egy 100 főt befogadni képes táncterem tartozott a kocsmánkhoz. Volt, hogy még a falusi bálakat is ott tartották! És akkor több pénz lett volna az emberek zsebében?

A falusi kocsmák ismerős, mégis ijesztő. Melegséggel és iszonnal gondolkodom rá. Nostalgia, pénzéhség, vagy tényleg a kitalált elméleteim miatt fáj érte úgy a szívem? Vagy hálából?

Minden falu kocsmájában ugyanazokat az embereket találod, ugyanazokat az őrült történeteket, ugyanazokat az italokat, ugyanazokat az illatokat. Mindig otthon vagy mindenhol. Mintha csak programba ütötték volna a paramétereket némi randomizálással és kiháromdényomtatták volna ugyanazt a dolgot minden egyes településen az egész országban. Még ha bunkók is, meg fognak hívni, ha szépen mosolyogsz, mert valószínűleg te leszel az egyetlen nő a helyiségben. Annyit lehet rajtuk nevetni, amennyit akarsz, csak észre ne vegyék, min nevelsz. Olyan olcsón be lehet rúgni, mintha Pesten megittál volna egy fröccsöt.

Hogy végleg kipusztul-e a magyar vidék kocsma, hogy megszűnik-e mindenestül, üres épületeket hagyva csak maga után 'ZÁRVA' feliratokkal, valószínűnek tartom. Annyit tudok tenni, hogy minél többet megyek, szívom magamba ezt a levegőt, ezt a közeget, amely ennyi évszázad virágzás után a végnapjait éli.

Szociográfiák

CZIBAK ILONA: ÉHESSZÁJÚAK

KONDOROSY CSENGE: „NEM CSAK AZ, HOGY ÉNEKELTÜNK”

Éhesszájúak

Czibak Ilona

A 60-as évek elején történt meg a barátommal és velem az a történet, amely még most, 70 éven felüli idős emberként is meghat, ha merengek a múlton. Sokat éheztünk, különösen télen. Az éhség volt a legkegyetlenebb, de fájni is elviselhetetlen érzés volt. Fáztál már úgy, hogy nem csak dideregtél, de fájt a hideg, fájt a fázás? Mert az is tud ám fájni! Ebből is jutott nekünk bőven. Visszagondolva, ebben az időben mindannyian farkasokká, vadállatokká lehettünk volna, mert a fenti érzések és az élet, összeegyeztethetetlen, és akik ilyen körülmények között élnek, „elvadulhatnak”, miközben semmi mást nem cselekednek, mint kis lopásokkal mentik az életüket. S nem volt elég az éhínség és a nyomor, mi voltunk, akiket mindenki került, lenézett: a koldusok, az éhesszájúak, a tolvajok, a felesleges emberek, akiktől csak irtózni lehetett. Ráadásul sokan voltunk, túlságosan is sokan, sokalltak bennünket - így mondták. Mégis. Akadt egy pékmester, aki a legnemesebb emberekhez hasonlóan viszonyult hozzánk. Más pékek a műhelyük küszöbét sem engedték volna átlépni a hozzánk hasonló rongyosaknak, de ő nem elzavart, hanem adott... úgy adott, hogy maga mellé, Ember rangra emelt bennünket, kiközösítetteket, éhes kismalacokat.

Nyáron loptuk a gyümölcsöket, nem volt üres a gyomrunk, és az önfeledt játékok takarták vagy tompították az éhségérzetet. Télen az erdőből és útszélekről ágakat, gallyakat és a szántóföldeken hagyott száríziket (kukoricaszár) hordtuk tüzelni (fűteni). Családjainknak többnyire üres volt a pénztárcája, mert ha dolgoztak is házaknál, nem pénzzel fizettek a magyarok, hanem élelemmel. Sajnos, az avas zsír, avas szalonna, penészes befőtt vagy

lekvár is fizetség volt, s úgy adták oda, hogy még örvendezni és megköszönni kellett! Kenyeret csak pénzért lehetett venni, bár lisztért is kaphattunk. Akkor még a „cserekereskedelem”, gyakorlat volt, ha nem is tudtuk, hogy így nevezik. Jászalsószentgyörgyön is volt pék nem csak nálunk Jánoshidán, de az is lehet, hogy minden falu saját péket mondhatott magáénak. A munkáért kapott lisztecskéket hét lakat alatt őrizve, gondosan összegyűjtötték a szüleink. Nem kell több kiló lisztre gondolni, hisz lopni kellett belőle a tésztalevesbe vagy rántásba. A szomszéd falu pékje nagyon jó ember hírében állt. Egy zimankós téli napon – akkor még minden nap zimankós volt – barátommal, titokban nagy tervet szövögettünk. Elhatároztuk, hogy átmegyünk a szomszéd faluba és felkeressük a kedves ember hírében álló péket abban a reményben, hogy biztos ad majd kenyeret a kevéske lisztünkért. Magunk döntöttünk így, a szüleink tudta nélkül. Ők nem oktattak, irányítottak és neveltek bennünket úton-útfélen és minden pillanatban. Hagytak gyerekek lenni. Hagytak annak lenni, akik voltunk, vagy lettünk. Prédikálhattak volna arról, hogy ne lopjunk - inkább haljunk éhen, vagy fagyjunk meg? Küldhettek volna bennünket ruhátlanul, cipő nélkül iskolába?

Barátommal, nagy buzgalommal kapargattuk össze a pár marék lisztecskénket, miközben orrcimpáink kitágultak és izgalomtól remegtek, szemeink pedig a hősök elszántságától és a vakmerőségétől csillogva villantak össze. Ugyan láttuk, hogy mocorognak benne valami kis élőlények, de nem törődtünk vele, ez nem lehetett akadálya a hőstettünk végrehajtásának! Hősöknek éreztük magunkat, hisz engedély nélkül vágtunk neki az ismeretlen, hosszúnak ígérkező útnak. Biztosak voltunk abban, hogy kenyérre cserélhetjük, kenyeret kapunk. Egész úton erről ábrándoztunk, csak erről tudtunk beszélni, miközben nyeltük a nyálunkat és hangosan, élelemért követelőzőtt a gyomrunk. A szántóföldeken és a tehénjáráson mentünk. Hosszú út ám ez, de nem

éreztek sem fagyot, sem fáradtságot, pedig ruházatunk finoman szólva is hiányos volt. Elérve a szomszéd falu határát, hamar megtaláltuk a sütödét. Lábaikat az orrunk vezette, mert a jó kelt tészta illatát valótlannul is éreztük szinte abban a pillanatban, amikor átléptük a házunk küszöbét. Hát még közeledve a pékség utcájához! Az épületbe lépve úgy csapott meg bennünket a meleg, az illat, na meg a frissen sült kenyerek látványa, hogy egy minutára még a szívem is elfelejtett dobogni! Mintha megbabonáztak volna, egy hang sem jött ki a torkunkon, földbe gyökerezett lábakkal álltunk megkukulva. Olyan éhes voltam, hogy majd elszédültem. Ilyen lehet a Paradicsomban is, gondoltam: meleg és kenyérillat nagy, édes paradicsomokkal! Köszönöm Istenem, hogy ezt megmutattad nekem! A péknek sem volt mindennapos a látványunk. Óriásira tágult szemeinket, soványka, rosszul öltözött testünket és a kezemben szorongatott könnyű hozományt látva, neki sem sok szót engedtek ki az érzései a mellkasából! Elvette kezemből a zacskót és belenézett: - Ebben laknak, mocorognak. - mondta.

Mi tagbaszakadtan álltunk, pironkodtunk némán, lehajtott fejjel szégyenkezve az odamerészkedésünk miatt, hisz tudtuk mi azt, hogy sem a mennyiség, sem a minőség nem jogosít fel bennünket az áhított kenyérre. Nem szabadkoztunk, nem kértünk, sem kenyeret, sem bocsánatot - szóval. Ám a leesett vállunk, a röstelkedő némaságunk hangosabb és szánalmasabb volt minden jajgatásnál. És Ő értette a hangtalan rimázkodásunkat, a könny nélküli sírásunkat, de a szégyenkezésünket is. Határozott mozdulattal elvette a lisztet és nem alázott meg bennünket azzal, hogy hirtelen a szeméttbe dobja, vagy egyenesen be a tűzbe, hanem az asztalra tette, mint aki értékes, jó minőségű árut kapott és a következő dagasztásnál már használja is. Levett a polcról egy hosszúkás, de magas, nevetős pirosra sült kenyeret, és a kezembe adta: - Vigyétek gyerekek, de otthonra is jusson ám belőle – mondta és tessékelt

bennünket ki az ajtón, amely a kemence melege miatt, nyitva volt, pedig csikorgott a hidegtől odakint minden. Mi vörösebbek voltunk, mint a főtt rák. Bizonyára megköszöntük (nem vagyok benne biztos), de siettünk a zsákmánnyal, mint akit zavarnak, nehogy meggondolja magát és kenyér nélkül kullogjunk haza! Dehogyan vette vissza! Isten nyugosztalja, biztos, hogy a mennyországba jutott. Oda hát!

Hónunk alatt és mellkasunkon, a jó meleg kenyér melegített bennünket hazáig: a testünket is, de már a belsőnk is, mert persze, hogy lakmároztuk. Nem szóltunk egy szót sem, és már nem szedtük a lábunkat. Lassan haladva csipegettük a ropogós héját és a domóját. Szemeink összevillanásában nem a hősiesség és a bátorság csillogott, mert ugyan nem loptunk, megnevezni nem tudtuk, de valamilyen bűnt mégis elkövettünk. Sem a boldogság sem a megalázás vagy becsapás érzését nem lehet megbeszélni - s bennünk nagy sebességgel kergették egymást ezek az érzések. Tudtuk, hogy hazaérve kikapunk az engedély nélküli eljövételünkért és a kenyér meghíjasításáért is, de mit törődtünk vele! Azért mégis hősök voltunk, eleven, 9-10 éves hősök, még ha nem is akkorák, mint indulásunkkor. Micsoda finom kenyerek voltak akkor! Most is érzem a számban az ízt és orromban az illatot...s tudod, hogy milyen jól melegít a mellkasodra téve, rajta összehúzva a vékonyka kabátodat? Melegebbet ad bármilyen kályhánál és felmelegíti minden porcikádat, még a lelket is. Nem csalódtunk, úgy volt, ahogy tudtuk: kokikat kaptunk a fejünkre, de büszkeség is volt a felnőttek szemeiben. Nálunk nem volt terített asztal soha, a nélkül is nagyon jó étvággyal és pillanatok alatt fogyott el minden, a kenyérünk is. Teríteni nem terítettünk, de a kenyér csipkedése, meghíjasítása, bűn volt. A megszegés előtt mindig keresztet rajzoltak szüleink a kenyér hátuljára, és ez szinte egy szertartás volt. Nagyon tiszteltük a kenyeret. Amikor az unokáimnak mesélek azokról az időkről, azt mondják: Tata ez egy másik világ. Igazuk van.

Én is így vélem: az elmúlt évtizedek alatt átléptünk egy másik világba. Megdolgoztunk érte! Ám nem cserélném el a gyerekkoromat minden nyomorúságával sem a mai gyerekek életével, mert mi nagyobb és hangosabb örömöket éltünk meg, dézsából öntötték ránk szüleink a szeretetet és egymásra mi is, tudtunk együtt játszani napokon és éveken át, önfeledten, őszinte barátsággal és egymásban bízással... féltékenykedtek ránk még az Istenek is!

„Nem csak az, hogy énekeltünk”

A helykötődés színe és fonákja egy kistelepülés

Népdalkörének példáján keresztül

Kondorosy Csenge

Tanulmányomban egy a Veszprém vonzáskörzetében található kistelepülés egyik leginkább figyelemre méltó mikroközösségét elemzem. A falu életét közösségi szinten a különböző hobbitevékenységekhez kötődő társulások, a régebbi és újabb szokások szervezik, ennek egy kiemelkedő példája a kilencvenes évek derekán alapított Népdalkör. A társulást barátságok szövik át, és az esetleges konfliktusok ellenére a heti rendszerességű próbákon felül számos fellépést szerveznek, illetve az összetartozást más módon is kifejezésre juttatják. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy milyen belső – integráló és kizáró – működések és külső tényezők játszottak szerepet a Népdalkör több évtizedes fennállásában.

Mindenekelőtt az elemzés központi fogalmát, a helykötődést mutatom be. A Népdalkör próbáján való részvételhez vezető út reflexív leírása a kutatás átláthatóságát hivatott biztosítani, a próbán tett résztvevő megfigyelés pedig a csoportdinamikába enged bepillantást. Ezt követően a népdalkör tagjainak egyéni helykötődését tárom fel életútjukon keresztül. Mivel a társulat tagjai jellemzően a közösségi élet más területein is aktívak, így az életutak elemzéséből a falu közösségi életének egyéb aspektusai is felsejlenek. Ezt követően a Népdalkör sajátos fejlődését tekintem át, amelyből nem csak a társulatot alakító tágabb folyamatok – mindenekelőtt a szakszerűsödés – rajzolódik ki, de a helyi közösségi életben betöltött változó funkciója is.

A megalakulás körülményeiről és kulcsfiguráiról jelenleg is élő vita zajlik, ennek magyarázata a közösségi élet tágabb vizsgálatán keresztül válik megérthetővé.

Jelen írás doktori kutatásom tágabb kontextusába illeszkedik, melynek keretében az épített, természeti és társas környezethez fűződő viszony hosszútávú történeti változásait vizsgálom. Az elemzés a sokat idézett geertzi fordulat szellemében íródott, mely szerint „[a]z antropológusok nem falvakat (törzseket, városokat, szomszédságokat...) kutatnak; falvakban kutatnak”.⁴⁸ Teszem ezt annak reményében, hogy közelebb kerülök azon egyszerű, de annál izgalmasabb válaszokkal kecsegtető kérdés megválaszolásához, hogy a számtalan szempontból megragadható társadalmi, gazdasági változás – amely pragmatikusan a lokalitás „kinyílásában” összegezhető – hogyan alakította a helyhez fűződő viszonyt; hogyan csapódott le a tapasztalatokban.

Dolgozatom elsődlegesen empirikus jellegű, az elméleti megfontolások szempontjából az elemzés központi fogalmaként szolgáló helykötődés bemutatására és ennek történeti vizsgálatban betöltött lehetőségeire szorítkozom. Ennek ellenére mindvégig célszerű észben tartani, hogy bár a helykötődés analitikus kategóriáját használom, mindez elválaszthatatlan a geertzi értelemben vett kultúrafogalomtól, amelyen keresztül interjúalanyaim megragadták és elbeszélték saját tapasztalataikat. A kultúra átszővi jelen dolgozat sorait, és ahelyett, hogy megkülönböztetett kategória tárgyát képeznél, újra és újra reflexió tárgyává válik. Bár jelen dolgozatban a népdalkörre fókuszálok, az interjúkészítés alatt számos esetben sejlettek fel a helyi kultúra mélyebb rétegei; amelyeket épp magától értetődőségük árult el. Annak érdekében, hogy elkerüljük, hogy „magyarázatokat magyarázzunk”,⁴⁹ csak olyan eseteket vontam be az elemzésbe, ahol sikerült megragadható

⁴⁸ Geertz 1994:215

⁴⁹ Geertz 1994:201

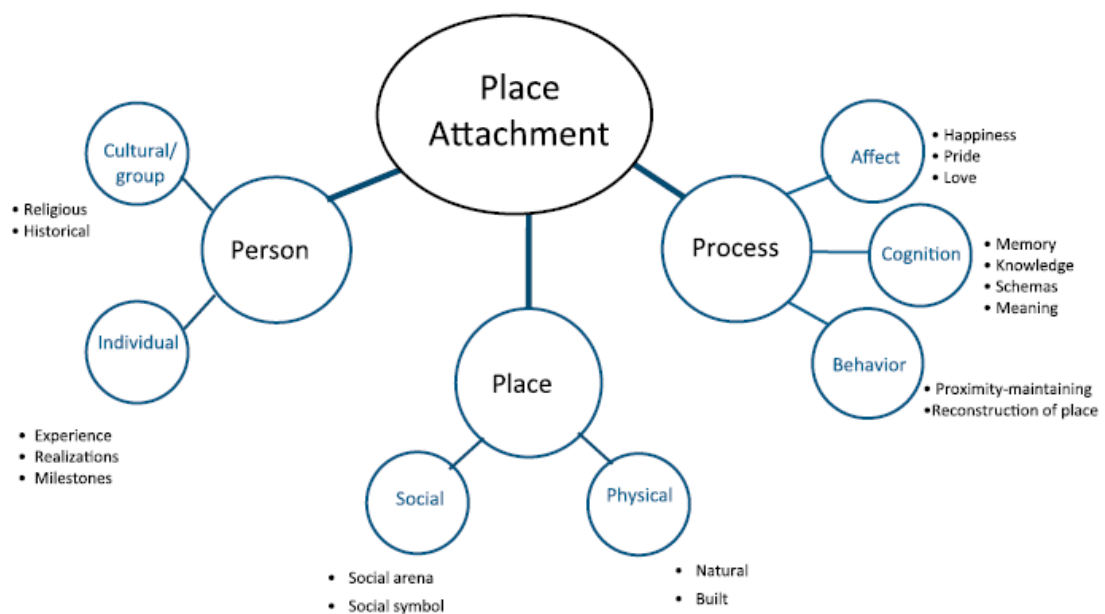
szintre emelni a kulturális elképzeléseket.⁵⁰ Ennek egyik legkiválóbb példája nyolcvanéves interjúalanyomtól Teréztől származik, aki csaknem 60 éve él Vilonyán. Mikor az újonnan beköltözőkről kérdeztem, egy szomszédos, középkorú párról kezdett el mesélni, másodszorra rögtön az alábbi mesélte: „Hát nincs még gyerek náluk, és hát megvették azt a nagy házat, de nem volt nekik elég, még [nevetve] építettek hozzá és akkor az a hír járta, hogy kaszinó lesz.” Kérdésemre adott válaszából kitűnik, hogy a ház nagysága szorult magyarázatra, ez adott okot a szóbeszédre: „Én nem tudom, pletykaszinten volt, de azt mondták, kaszinó lesz. Már csak azért, hogy elég nagy volt, azt mégis épített hozzá. Meg még a mellette lévő házat is megvette!” A kaszinó itt egyfajta szimbólumként jelenik meg, amelyben a jómód és a falutól való idegenség keveredik.

A helykötődés mint az elemzés eszköze

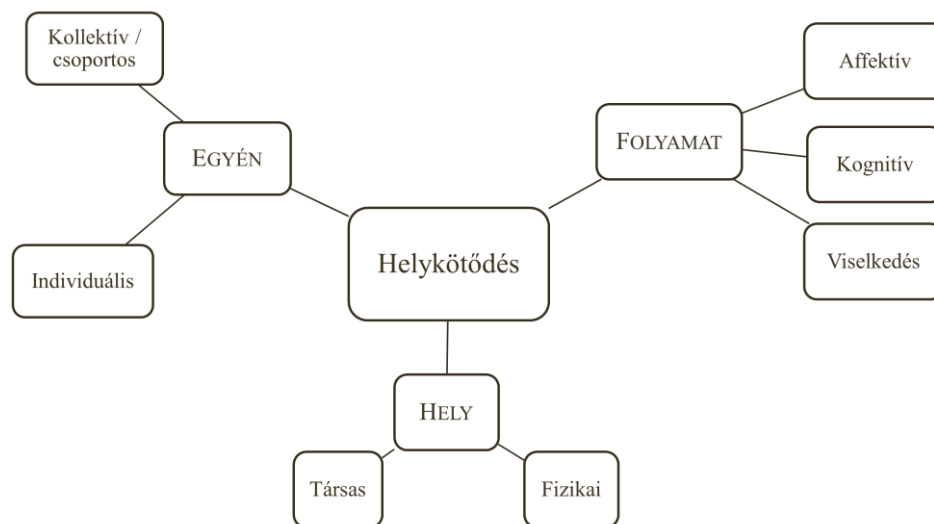
A helyekhez fűződő változó és sajátos viszonyt a helykötődés fogalmával ragadom meg, ez tehát egyszerre megközelítésmód és analitikus kategória. A szerteágazó, interdiszciplináris fogalom legszűkebben a környezetpszichológiához tartozik, amely azonban a pszichológiától mindjobban eltávolodva új, önálló transzdiszciplináris tudományággá kíván válni. Ezen túl sok más tudományos diszciplína is foglalkozik vele, illetve különböző szakpolitikákban is használatos. Nem meglepő, hogy a sokféle megközelítés eredményeképp több szintetizálási kísérlet is született. Ezek közül az egyik legelterjedtebbet választottam, amely egyúttal az elemzésben is jól

⁵⁰ Ennek vizsgálatára a szociológia külön módszertant alkotott: „Általánosan fogalmazva, az etnometodológia az interakciónak a mindennapi életet szabályozó »mögöttes mintázatait« állítja középpontba. (...) Míg a naturalisztikus terepkutatás célja az, hogy megértse a társadalmi életet úgy, ahogyan azt a résztvevők értelmezik, az etnometodológusok inkább azon módszerek meghatározására törekcsenek, amelyek által ez az értelmezés létrejön.” Babbie 2001:326-327

használható dimenziókra bontja a fogalmat. A helykötődés alapvetően az egyén és környezete közötti sokrétű kapcsolatot ragadja meg, amely magában foglalja „az érzelm kifejezés és érzelmek, a tudás és hiedelmek, a viselkedések és cselekedetek helyhez viszonyított kölcsönhatását”.⁵¹ Scannell és Gifford szerzőpáros három eltérő megközelítési módot, a személy (*person*), hely (*place*) és a kötődési folyamat (*process*) szempontjait különíti el (ld. 1. ábra). A megközelítések egymással néhol átfednek és szerves egységet alkotnak, az elemzéshez viszont elengedhetetlen ezek szétszalazása, önálló megragadása. Fontos megjegyezni, hogy a három nagyobb dimenzió nem kölcsönösen kizáró fogalmakat jelentenek, egymással átfedésben állnak. Az eltérő dimenziók megkülönböztetése a helykötődés eltérő nézőpontjait jelenti.

⁵¹ Altman-Low 1992:5

1. ábra: A helykötődés háromosztatú modellje (Scannel-Gifford 2012)

Az egyéni dimenzió belül megkülönböztethetünk individuális és kollektív aspektusokat: előbbi a helyhez fűződő egyéni kapcsolódásokat jelenti (pl. élmények, emlékek), amelyek leginkább az élettörténeti-interjú, „hagyományos” megközelítés segítségével vizsgálhatók. Ez a fajta megközelítés a helyidentitás kutatásával mutat párhuzamot; az elemzendő anyag főleg narratívákból, érzésekből, tapasztalatokból áll. Ez jelenti a helykötődés leginkább intim és szubjektív vonatkozását. A közösségi aspektus a társadalom különböző csoportjai által osztott szimbolikus jelentésekből áll – ebben kulturális elemeket fedezhetünk fel, amelyben a közös történeti tapasztalatok kiemelt fontosságúak. A helykötődés ezen aspektusa a résztvevő megfigyelésen, illetve az interjúk olyan elemzése révén vizsgálható, amely a közösen osztott tapasztalatokra, társas elemekre helyezi a hangsúlyt.

A hely dimenziója ugyancsak kétfelé, fizikai és társas aspektusokra osztható. A fizikai kötődést a meggyökerezettség (*rootedness*), a társast pedig a kötöttség vagy összekapcsoltság (*bondedness*) kifejezésekkel különbözteti

meg a szerzőpáros.⁵² A meggyökerezettség a környezethez való fizikai kapcsolódást; a mindennapi rutinokat, egyfajta magától értetődőséget foglal magában. A fogalom eredeti megközelítésében a hétköznapi meggyökerezettség (*everyday rootedness*) kifejezés szerepelt, amely azokat jellemezte, akik adottnak vették lakóhelyüket, nem gondoltak az elköltözésre, nem hasonlították össze lakóhelyüket más helyekkel.⁵³ Ez azonban nem csak alkat kérdése: a vizsgált faluban megfigyelhető „kinyíló” lokalitás, például a más településeken végzett munka vagy a rendszeres ingázás mind olyan társadalmi gyakorlatok, amelyek potenciálisan csökkenthetik az ebben az értelemben vett meggyökerezettséget. Külön figyelmet érdemel a helyfüggés (*place dependence*) fogalma, amely eddigiektől eltérően nem érzelmi, instrumentális kötődést jelöl. A hely itt fizikai minőségében jelenik meg; korlátozhatja vagy épp kiszélesítheti a lehetséges cselekvés terét. A kötődés alapját itt az jelenti, hogy a hely mennyire képes kielégíteni a felmerülő igényeket akár pozitív, akár negatív értelemben. Utóbbi főleg az idősek és azon társadalmi csoportok esetében releváns, akiknek a fizikai mobilitás problémát okoz. A pozitív színezetű helyfüggésre példa a számos interjúalany által említett kertben végzett munka; a kötődés a környezetpszichológia felől nézve itt például a zöldségekkel és gyümölcsökkel való ellátottság felett érzett büszkeségben, önállóságban ragadható meg. A szakirodalom jellemzően megragad a kiváltott érzések megragadásánál és elemzésénél, amely a pszichológiai megközelítés sajátja. A helyfüggés fogalma azonban különösen alkalmas a történeti-társadalmi-gazdasági körülmények megragadására, ha a figyelmet kiterjesztjük

52 A fogalmat többféleképp lehet fordítani, a magyar szakirodalomban nincs egyértelmű használata. A kötöttség kifejezés a 'bonding' és 'attachment' kifejezések eltérését hivatott kifejezni.

53 A fogalom megalkotója, Hummon (1992) empirikus alapon alakította ki azóta is használt 5 kategóriáját. Neki köszönhető, hogy nem pusztán a kötődés, hanem a nem-kötődés különböző módzatait is megragadhatjuk: három kategóriával ragadta meg a helykötődés hiányát (*alienation; place relativity; placelessness*).

a tapasztalatokat alakító tényezőkre is, mint például a földbirtokok szerkezete, vagy a lakások infrastrukturális ellátottságának átalakulása. Bár a fogalom önálló szakirodalommal bír, az elemzésekben ezek a fajta változások sokszor reflektálatlanul maradnak. A szakirodalom sokkal több figyelmet fordít a hely másik, közösségi aspektusára. A szociális értelemben vett környezet a helykötődés egy kiemelt terepe: *„A szociális környezethez való viszonyulás kiemelkedően fontos a helykötődésben is”*.⁵⁴ A lokalitás itt lokális közösséget jelent, amelynek megragadása hagyományosabb módszerekkel, főleg résztvevő megfigyelésen, illetve az interjúkon keresztül vizsgálható.

Végül a harmadik dimenzió, a kötés folyamata alapján is vizsgálható a helykötődés, melynek főbb aspektusait az affektus, kogníciók és a viselkedés jelentik. Ezek mélyebb magyarázatát máshol érdemes keresni, végső soron azonban a helykötődés ezen folyamatokon keresztül testesül meg, válik valóságossá a szubjektumok számára. Az affektus a helykötődés érzelmi részére fókuszál: érezhetjük magunkat biztonságban, de akár szoronghatunk is a különböző helyeken. A kogníció a mentális leképeződést foglalja egybe: nem pusztán a helyekhez fűződő emlékeket, de a sajátos jelentéseket, az arról való tudást és a sémákat jelenti, amelyek ezeket a tapasztalatokat értelmes egésszé alakítják. Ez az aspektus ebben az értelemben közel áll a narratíva fogalmához, pontosabban annak folyamatához, ahogyan az konstruálódik, elbeszélésre kerül. A korábban említett, ház nagyságáról szóló történetből például a házak megfelelő, „illendő” méretének sémájáról, elsőre kimondatlan elképzelése tűnik ki. Végül a helykötődés folyamata megfigyelhető a viselkedésben is, amelyre szintén számos példa hozható. Kulcsinformátorom férje például régi, helyi család leszármazottja, aki bár szomszédos településen nőtt fel, a nyarakat a faluban töltötte a nagyszülőknél. A borász végzettségű férfi tavaly ősszel szőlőt

⁵⁴ Dúll 2009:133.

ültetett, távlati tervei között pedig a hajdani szőlőhegyek újraterelése szerepel. Az efféle törekvések szavak nélkül fejezik ki a környezethez való erős kötődést és a helyben maradás hosszútávú célját. Formalizáltabb példa a Faluszépítő Egyesület korábban megszűnt szerveződése. Míg az affektus és a kogníció többé-kevésbé jól megközelíthető az interjúkkal, a viselkedés elemzésében leginkább a terepmunka nyújt segítséget, nem elhanyagolva az interjúalanyok saját viselkedésükről szóló, sokszor indirekt beszámolóját. Az érzelmek megállapítása ehhez képest ingoványosabb talajnak tűnik; sokszor nem képezi a narratíva részét, inkább körbelengi az elbeszélést. A legjobb szándék esetén is van az esély a félreértelmezésre, ennek kezelése összetett módszertani megközelítést igényel. Az elemzésnek viszont fontos részét képezi, így főleg azokat az eseteket vontam be az elemzésbe, ahol – például visszatükrözés révén – sikerült verbális szintre emelni az érzéseket (így van lehetősége megerősíteni vagy elutasítani a javaslatot), vagy az interjú többi részével egybevetve elemezni.⁵⁵ Különös figyelmet szentelek azon eseteknek, ahol az érzések értelmezésében a kutatói nézőpont is megjelenik. Szemléltetésképp, az alábbi részletből erősen kitűnik a negatív tapasztalat. *„Kevés kivétellel, de annyi negatívumot kap az ember, hogy mire felnövekszik ezen a környéken, hogy az.. de aztán el akartam menni, gyerekekkel az első válásom után.”*⁵⁶ Bár a negatív élmény explicit, a pontos érzés nem kerül kimondásra, elsősorban nem érzelmi jellegű a közlés. Abból, hogy el szeretett volna menni, de nem tudott, a

⁵⁵ Az érzések visszatükrözése összetett módszertani és etikai kérdés, amely a kutatói szerep határait is vonatkozik. Az eredetileg kvantitatív módszerekben használatos *member checking* módszere az érvényesség növelését célozza, egyre inkább használatos a kvalitatív kutatásokban is. Míg a kvantitatív adatfelvételnél a kérdések és a válaszok expliciték, így az erre való visszakérdezés is „tiszta ügy”, a kvalitatív kutatás kimondatlan, látens részeire való reflexió, ezek tudatos szintre emelése korántsem egyértelmű. Egy másik lehetséges megközelítés a személyközpontú pszichológia alapítója, Carl Rogers által kidolgozott nondirektív interjúzás technikája, amely az érzések visszatükrözésén alapul. Az eredetileg segítő beszélgetésekben használt technikát az 1940-es években a szociológia is elkezdte használni, bár az érdeklődés később kifulladás (Lee 2011).

⁵⁶ Részlet a Gizellával készült interjúból.

megrekedtség érzése vetődik fel, amelyet azonban csak az interjú egészének elemzésével, több tényező bevonásával lehet valószínűsíteni.

A helykötődés általam használt rugalmas és annak sokszínűségével megbirkózni igyekvő megközelítését fontosnak tartom. Bár a fogalom elterjedt és sokan használják; számtalan kérdőíves mérést is végeznek, ezek a gyakorlatok több szempontból kifogásolhatók.⁵⁷ Nem vitás, hogy az adott településen való megöregedés erős helykötődéssel járhat, ezt azonban nem mindegyik módszertan képes feltárni. Amennyiben egy lokális társadalom bármely tagjának helyhez fűződő viszonyát szeretnék megérteni, olyasféle kutatásra van szükség, amely kellőképp rugalmas; nem a helykötődés eleve adott elképzeléséből indul ki, hanem a sokszínű fogalom lehetőségeivel élve épp arra keresi a választ, hogy a különböző egyének mely dimenziók alapján kapcsolódnak a környezetükhöz. A következőkben erre tesztek kísérletet, a helyi népdalkör elemzésén keresztül.

A Népdalkör leginkább a személyes helykötődés kollektív aspektusához köthető, itt tehát az egyének társas környezethez való kapcsolódása tűnik ki. Ebben nagy szerepet játszanak a közös tapasztalatok, hiedelmek, azaz a kultúra is. A népdalkörös tagok esetében például többen generációk óta a faluban éltek, így – fentebb említett példához visszakanyarodva – jó eséllyel például az „illendő” háznagyság kimondatlan, kultúrába ivódott jelentésén osztoznak, ami a zökkenőmentes, hétköznapi működést, a kapcsolódásokat, egyúttal a népdalkör fennmaradását is nagyban segíti. A hely dimenziója sem elhanyagolható: a fizikai kötődés kiemelt terepe a kultúrházban található

⁵⁷ Az összehasonlíthatóság által vezérelt kérdésfeltevés gyakran meghatározott kulturális előfeltevéseken alapul, ami pedig rontja a végeredményt és ami ennél is fontosabb: bizonyos társadalmi rétegek esetében egyáltalán nem sikerül közelebb kerülni a helyhez fűződő viszonyok megértéséhez. Az ilyesfajta felméréseket sokszor nem a helyi viszonyok aprólékos megértése, hanem a nemzetközi összehasonlíthatóság vezérli – de ez már a tudományos élet tágabb, tudománymetriával fémjelvezhető jelenlegi állapotának kérdéséhez tartozik.

próbaterelem, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mindez a közösség nélkül nehezen értelmezhető. A következőkben főleg az interjúk alatt megnyilvánuló kogníciókra és expliciten kifejezett érzelmekre támaszkodom, amelyből a személyes helykötődés főbb vonásait vázolom fel az egyes interjúalanyok esetében. Mindez sok párhuzamot mutat a Népdalkörhöz való kötődéssel, ezért ennek vizsgálatához elengedhetetlen. Az elemzés végére remélhetőleg így a Népdalkört sokarcúságában sikerül bemutatnom, a tagok megélésein keresztül.

Résztevő megfigyelés és interjúzás

Jelen írásban használt módszer két fő pillérét a terepmunka és az élettörténeti fókuszú interjúk jelentik. Két hetet töltöttem a faluban 2023. augusztus 6. és 18. között, ez idő alatt 20 emberrel 24 interjút készítettem, bejártam a falut és igyekeztem minél „sűrűbb” leírásokat készíteni: ezt a terepnaplóban rögzítettem, néhány kivételtől eltekintve aznap este, illetve ha időm engedte, „félidőben”, délután is – ezekből a népdalkör próbájáról született feljegyzések lesznek izgalmasak.

Az augusztusi két hetet a fentebb már említett tősgyökeres, korábban nagybirtokos család leszármazottjának házában töltöttem: az ő lokálpatrióta érzelmei és az érdeklődésem szerencsésen egymásra találtak. Később derült csak ki számomra, hogy ő csak bő tíz éve lakik a településen, tősgyökeres nagyszüleihez viszont minden nyáron eljárt – több esetben ennek a régi családnévnek az említése hozta el az „áttörést” a helyiekkel való interakcióban: szerinte varázsszóként hatott, hiszen rögtön el tudtak helyezni.⁵⁸ Több esetben

⁵⁸ Ennek egyszerre szórakoztató és bosszantó, ugyanakkor tanulságos példája volt, hogy többször találkoztam a makacs pletykával, miszerint a kulcsinformátorom fiának a barátnője vagyok. Volt, hogy az egyik interjúalany megkérdezte, nemmel válaszoltam, majd nem sok idő elteltével

ugyanakkor nem volt szükség erre, meglepően nyíltan fogadtak. A faluhoz erősen és több szálon kötődik, a közösségben is aktív szerepet vállal – ez több szempontból nagy segítség volt.⁵⁹ Legutóbb a májusfa állításon és annak felvezetőjeként szolgáló zenés ébresztőn vettem részt, ahova szintén az ő aktív részvétele jelentette a fő belépőt. Kulcsinformátorom első sorban mégsem ő, hanem felesége: hozzá szorosabb szálak fűztek; az egyetemről ismert, legidősebb fián keresztül találtuk meg a kapcsolatot. Sok hasznos információval látott el az, ez főleg esténként történt, amikor (jellemzően a terepnapló megírása előtt) néhány dolgot elmeséltem a napomból, ő pedig szinte kifogyhatatlanul árasztotta az információkat az emberekről, a köztük húzódó kapcsolatokról és még sok minden egyébéről. Ezeket a megfelelő kritikával és távolságtartással együtt igencsak hasznosnak éreztem. Minden esetben jelöltem, hogy melyik információ pontosan honnan származik.

A kutatás másik fő eszközét az interjúk jelentették. Ezek kettős célt szolgáltak: azon túl, hogy az interjúalanyok életéről szerettem volna többet megtudni, a kapcsolatteremtést, a beszélgetés apropóját és a faluról való informálódást is szolgálták. Az interjúkat elsődlegesen élettörténeti megközelítéssel készítettem, amely tág teret biztosított az interjúalanyoknak arra, hogy arról beszéljenek, amit ők maguk fontosnak tartanak. Azokban az esetekben, amikor egy tudomásomra jutott helyi jellegzetességre voltam kíváncsi, ezzel kapcsolatos kérdéseket tettem fel, ezért az interjúkat nem szigorúan az élettörténet-interjúk elemzési eljárása szerint elemzem. Az aktív

ugyanúgy ragaszkodott hozzá. Mindezt leginkább a valahova sorolás szükségességéért értelmeztem: nem meglepő, hogy nehezen tudták másképp értelmezni a velük való időszakos együttlakást. A kevésbé népszerű opció az „osztálytárs” szerepe volt, bár némi időbe tellett, amíg rátaláltam erre az egyszerű és érthető kategóriára.

⁵⁹ Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy bár a legnagyobb jószándékkal, épp az erős helyi elkötelezettség okozhatja, hogy némely aspektusait a településnek kevésbé szeretné megmutatni – akár maga előtt is kevésbé ismer el. Jól tájékozottsága és beágyazottsága tehát nagy segítség, de bizonyos esetekben a megismerés és a kutatás korlátját is jelentheti.

interjúkészítés eszköztárát használva az interjúkra nem mint a valóság valamiféle „idegen hozzátétel nélküli” leképeződésére⁶⁰ tekintek, hanem mint társas folyamatra.⁶¹ Míg a hagyományos megközelítések a kérdező „torzító” hatását igyekeznek kiküszöbölni, az aktív interjúkészítés inkább előnyt kovácsol ebből a „hátrányból” és a kérdező és kérdezett közötti viszonyt is az elemzés tárgyává teszi. Ezzel kettős hasznót húz: egyrészt átláthatóbbá válik a kutatás folyamata, másrészt az elemzés is újabb adalékokkal gazdagodhat.

Az interjúk készítésekor kutatóként alapvetően semleges maradtam, ugyanakkor észben tartottam, hogy bizonyos témákról annak fényében beszélnek vagy nem beszélnek, hogy milyennek érzik a kettőnk közötti viszonyt, milyen szerepekbe kerülünk az interjú alatt. Ilona például az interjú első órájában érzékeny részleteket árult el, amelyet a helyzetre való reflexió követett: *„a nők, ha együtt beszélgetnek, olyan dógokat is megbeszélnek [nevet], csak most azért mondom, hogy be van kapcsolva az a szerkentyű, ott is van”*. Az interjúkat általában azzal a kéréssel kezdtem, hogy meséljenek magukról. Ideális esetben a kutatónak alig szükséges néhány kérdést feltennie, az interjúalany szívesen és magától beszél – ez történt a Katóval készült interjúmban, amely összesen 4,5 órát át tartott és főként azért lett vége, mert el kellett érnem az utolsó buszt. Kedvező jel volt az is, hogy legfeljebb kétórásnak érzékeltam az interjúhelyzetet. Természetesen akadtak kevésbé sikerült interjúk is.⁶² Összesen

⁶⁰ Erre a megközelítésre több példa hozható, én most csak egyet említek, amellyel én is találkoztam. *„A mélyinterjú eszköz, mellyel elérjük, hogy kérdezettünk verbálisan, szóbelileg leképeződik, »idegen hozzátétel« nélkül”* (Heltai-Tarjányi 2004:504). Idegen hozzátételnek a kérdező számít: eszerint a kutató minél kevesebb kérdést tesz föl; ha erre mégis szükség van, akkor minél inkább a már elmondottakból indul ki.

⁶¹ „A kérdezők mélyen és kiküszöbölhetetlenül részt vesznek azoknak a jelentéseknek a megalkotásában, melyek látszólag a válaszadóknak rejlenek. [...] Az interjú mindkét résztvevője szükségszerűen és elkerülhetetlenül aktív. A jelentést nem egyszerűen előcsalogatja a megfelelő kérdés, és nem is egyszerűen a válaszadó feleletei szállítják; a jelentés aktív és kommunikatív módon tákolódik össze az interjú-együttlét során.” Holstein–Gurbium 2013:118

⁶² Ha sikerül megérteni, mely tényezők miatt nem sikerült jól bizonyos szempontból egy interjú, az önmagában információforrás. Ez történt Rózsi esetében is, aki jelen írásban nem szerepel.

6 népdalköri taggal készítettem interjút, két esetben (Ilona és Gizella) másodszor is visszamentem beszélgetni. Az általam legépelt 8 interjú összesen 208 oldalt (740 000 leütést) tesz ki, összesen nagyjából 20 órányi rögzített beszélgetést. A leghosszabb interjú Katóval készült, 265 perces, a legrövidebb 58 (az Ilonával készült második interjú), egy interjú átlagos hossza így 2 óra 28 perc. Az interjúk életútra fókuszáló jellegéből fakadóan igencsak eltérő interjúkat kaptam; mindenki arról beszélt, amit fontosnak tartott. A különböző élettörténetek és személyes tapasztalatok önmagukon túlmutatva a falu változásának sokféle olvasatát adják – a korábban védőnőként dolgozó interjúalanyom például a higiénias szokások változásán keresztül tapasztalta és beszélte el a falu változásait, a tanítónőként dolgozó pedig a családok, főleg a szülők felé tanúsított viselkedése alapján. A lokalitás kutatói szempontból megkonstruált absztrakció, amely az interjúkban elbeszélt megannyi tapasztalatból tevődik össze. Az élettörténeti megközelítés ennek eszközeként szolgál: az egyéni életutak elemzésén keresztül vezet az út a lokalitás ezeken túlmutató felvázolásáig.⁶³ A bevezető kérdés („mutassa be magát”) azonban általában az életút elbeszélésére ösztökélte őket, ami az interjú végére legtöbb esetben összeállt. Az anonimizálás érdekében az interjúalanyokra anonim álnéven hivatkozom. Az interjúgépelés során a fontosabb nonverbális jelzéseket (nevetés, kuncogás, sóhajtás és ezek enyhébb változatai) is lejegyeztem.

⁶³ Ezen a ponton érdemes megemlíteni az emlékezet és történetírás közötti, történészek által vitatott különbséget, olykor feszültséget. Kutatóként fontosnak tartom a határok megtartását (például a túlzott bevonódás vagy „igazságtétel” feltétlen elkerülését), az eltérő tapasztalatokat és emlékezeteket is magában foglaló történeti kép megalkotását viszont elképzelhet őnek tartom. Ezt a korántsem evidens hozzáállást képviseli Hartog is. Halbwachs-szal szemben határozza meg magát, aki szerint a történész szerepét a kollektív emlékezeteken kívül határozza meg. Hartog szerint viszont „*a történelem madara eszerint csak akkor kaphatna szárnya, amikor már teljesen beesteledett, amikor a jelen már tényleg kimúlt*”, így ezzel szemben a történészt nem „tiltja ki” a kollektív emlékezet mezejéről. Ezáltal „*megszűnik a történelem és a kollektív emlékezet közti ellentét. A kollektív emlékezet is tartozhat a történész »területéhez«, sőt, eszköze lehet a kortárs történelem erősödésének.*” (Hartog 2006:123-124).

Utam a Népdalkörhöz

Mikor augusztus 6-án vasárnap délután megérkeztem a településre, kulcsinformátorom férje – az említett tősgyökeres család leszármazottja, akit egyébként a legtöbben csak becenevéről ismernek⁶⁴ – terepjárójával körbevitt a faluban és a környéken. Töméntelen mennyiségű információt osztott meg velem, alig győztem jegyzetelni. Az ő helykötődése leginkább a viselkedésén és szakmáján keresztül nyilvánul meg: néhány éve újratelepítettek egy régebbi szőlőhegyet. Jelenleg méhésznek tanul és tervei között szerepel egy ma holisztikusnak mondható gazdálkodás létrehozása – bár tőle igen távol áll ez a fogalom.⁶⁵ Korábbi terepmunkáim alapján tisztában voltam vele, hogy bármennyit olvasok előzetesen a faluról, nem fogom tudni, melyek a lokálisan igazán fontos jelenségek. Ennek tudatával készültem az itt töltött időre; a Népdalkörrel kapcsolatban kulcsinformátorom már az első napon megosztotta velem például, hogy két tag – a volt védőnő és tanítónő – egy közeli településen laknak, mégis visszajárnak az általában heti rendszerességű próbákra. Elárulta azt is, hogy amikor valaki elhunyt közülük, ami idősebb koruknál fogva sajnos

⁶⁴ Kifejezetten izgalmas a faluban a becenevek rendszere: van, hogy olyannyira meghatározó a becenév, hogy az eredetét nem is tudják. Egy jelen írásban nem szereplő adatközlő például maga is jól szórakozva mesélte el nekem a történetet, amelyben a kocsmai balhé miatt kihívott rendőrség a jegyzőkönyvfelvételkor az egyik szemtanútól egyre csak a tulajdonos becenevét hallotta – mikor rákérdezett annak valódi nevére, akkor egyszerűen nem tudta megmondani.

⁶⁵ Egy 2024. májusi látogatásomkor került szóba ez a téma. Mikor „holisztikus” szemléletként hivatkoztam az általa leírt gazdálkodásra és feleségével együtt pozitív érzéseinket fejeztük ki, ő idegenkedett: „nem hiszem, hogy a nagyszüleim holisztikusan gazdálkodtak volna”, felelte. Ebben az aprónak tűnő mozzanatban fontos különbségek tükröződnek – a korábban említett *meggyökerezettség* egy kiváló példája. Számomra és az akkor már ipari jellegű Berhidán felnőtt felesége számára az általa elmondottakat ez a holisztikus jelző ragadta meg, ami viszont a jelenből és „kívülről” érkezik. Számára viszont mindez inkább magától értetődő, a nagyszülei gyermekkorában is tapasztalt gazdálkodásához való visszatérést jelenti. Innen nézve nincs értelme külön fogalommal illetni valamit, ami alapvető. Ez a fajta magától értetődőség egyfajta bensőségességet fejez ki. Érdekes kérdés, hogy az inkább kívülről érkező romanticizálás és a korábbi élményekhez kötődő nosztalgia miben hasonlít és miben nem.

előfordul, akkor nem családjaikkal, hanem közösen vesznek részt a temetésen. Mélyen elraktároztam, hogy egy nagyon is élő, fontos jelenségről van szó.

A Népdalkörrel való második találkozásom rögtön az első interjúm alatt történt. Ilona közvetlen terep-szomszédom volt, már odautazásom első napján találkoztam vele. Kedélyesen és nyitottan viselkedett, rögtön meg is beszéltem vele, hogy mennék hozzá beszélgetni, igent mondott, ráadásul rugalmasan rá is ért. Az első terepen töltött napomat a faluban való sétálással és interjúalanyok becserkészésével töltöttem, így csak a második nap kerestem fel.⁶⁶ A beszélgetés jól sikerült, végül ő is azok között volt, akikhez visszamentem egy második beszélgetésre. A bizalomépítés sikerességét mutatja, hogy meghívott a népdalkör próbájára, amit kifejezett örömmel fogadtam, és titkon reméltem is, hogy így lesz.

A harmadik találkozást az augusztus 15-i próba jelentette.⁶⁷ A próba fél 6-kor kezdődött, 5 perccel előbb érkeztem oda, sietve; nem szerettem volna lemaradni az előzetes, kötetlen beszélgetésekről. Meglepetésemre ugyanakkor még senki sem volt ott, az első két látogató (Rozália és Mária) 17:27-kor érkeztek meg. Az újdonsült vezető (később kiderült, hogy Mária lánya) pontban félkor érkezett, ő nyitotta ki a kultúrházat a saját kulcsával. A Népdalkör saját helyiséggel rendelkezett, ezt az ajtóra ragasztott papírlap is tanúsította, a szoba viszont meglepésként ért: egy hosszúkás szoba fogadott, amelyet csaknem teljesen elfoglalt egy hosszú asztal és a körülötte lévő székek. Az egész inkább

⁶⁶ A kocsma sajnos a pandémia alatt bezárt és ételszállításra állt át, így nem volt olyan gyülekezési, lehatárolt fizikai tér, amely az antropológus számára aranybányát, a helyieknek a találkozás gócpontját jelentené. A falu centrumát jelentő bolt-posta-kultúrház hármassá vált központommá nekem is. Nagy szerencsémre az első napon egy mobil tudószűrő állomás érkezett a településre, az itt várakozókat megfigyelni és kérdezni is volt lehetőségem. Azóta tudom, hogy falu szélén elhelyezkedő park is kedvelt találkozási hely, a résztvevő megfigyelés feltételei azonban kevésbé kedvezők.

⁶⁷ Ekkorra 4 interjút készítettem 3 taggal (Ilona, Teréz, Gizella). A próba után készített interjúkban már több információ alapján tudtam visszakérdezni.

emlékeztetett irodára vagy tanácsteremre. Elhelyezkedtünk az asztal körül, ketten pár perccel később futottak be, köztük a számomra már ismert Ilona.⁶⁸ Jelen volt Mária is, akit már több úton-módon próbáltam becserkészni, köztük közeli barátján, Ilonán, illetve fián keresztül, viszont mindkét alkalommal nemet mondott. Ennek tulajdonítottam a kevés, de számomra érezhető zavart köztünk – sokáig ő volt az egyetlen, akivel nem ért össze a tekintetünk. A próba végére azonban úgy tűnt, jobban feloldódott, bármi is zavarta. Igent mondott az interjúra és nem éreztem se akkor, se a későbbi interjú alatt, hogy ehhez ne lenne kedve. Bő félévvel később, a nőnap-i bálon végzett terepmunkám közben viszont a két és fél órás interjú ellenére sem ismert fel.⁶⁹

A népdalköri próbán való részvételem alatt lehetőségem nyílt betekintést nyerni a tagok közötti csoportdinamikába. A leírásban a terepnaplóban feljegyzettekre és a későbbi tapasztalatokra és információkra támaszkodom. Az interjúktól eltérően itt nem volt lehetőségem a visszatükrözésre, így az értelmezések a saját értelmezéseim – ezt igyekeztem minden esetben nyilvánvalóvá tenni. A próbára összesen öten érkeznek, a korábbi vezető, Kató nincs jelen, illetve Teréz sem. Amíg nem érkezik meg mindenki, kötetlen beszélgetés zajlik. A jelenlegi vezető az unokájáról mutat képeket, egyszerre

⁶⁸ Kissé zavarba ejtett, hogy vele magázódunk, míg a vezető leszögezte, hogy ők tegeződni szoktak, így ez érvényes rám is.

⁶⁹ További kutatást igényel annak pontos megállapítása, hogy mi okozhatta a kezdeti ellenállást és a későbbi felejtést. Egyik tényezőként a másokról való negatívumok elárulásától való ódzkodás jelentette. Ilona a második interjú alatt szóba hozta, hogy Mária nemet mondott: „*Nem, azt mondta, hogy ő nem. Mondtam neki, hogy itt nincs az, hogy nem név szerint beszélünk, ha valakiről is beszélünk. Nem név szerint van megnevezve. Nem, akkor se, ő nem mond senkinek. Na ennyi.*” Nem ő volt az egyedüli, aki attól tartott, hogy negatív véleménye visszajut a másikkhoz, ami a szoros együttélés és a terepmunka során számtalan alkalommal előkerülő pletyka jelensége miatt kézenfekvő. Másik tényezőként nehéz és immobil életútja és alacsony társadalmi származása merül fel. Az interjú alatt számtalan konkrét emléket említett, amelyben a kiszolgáltatottság, megfeszített munka, napról napra élés képei tűntek fel. Megfogalmazásának módjából (például hogy apja „csak segédmunkás”) és hanghordozásából az efölött érzett szégyent éreztem. Harmadik tényezőként a helyiek tartózkodó magatartása vethető fel. Kulcsinformátorom az „őslakos” helyieket hasonló habitussal jellemezte anélkül, hogy én meséltem volna neki erről az esetről.

több reakció érkezik, derűs hangulatban. A művészeti vezető később érkezik, engem meglátva csak annyit mond: „Hát te ki vagy?”.⁷⁰ Miután megérkezik, praktikus dolgokra terelődik a szó: a népdalkör szlovákiai testvérvárosába tett látogatásról beszélgetnek. Ezt csak az szakítja meg, amikor a vezető beteg férjéről esik szó.⁷¹ A jelenlévő tagok fuvar felajánlásával és egyéb szervezési könnyítésekkel fejezik ki felé a törődésüket, ami ettől függetlenül is egyértelműen érezhető: egy időre az egész terem fojtottabbá válik. Pár percig tart csupán ez, meglepően hirtelen visszazökkenünk a próbára és a praktikus dimenzióba: az augusztusban esedékes nyugdíjastalálkozóról van szó.⁷² Mielőtt a próba elkezdné, a vezető megadja a lehetőséget, hogy kérdezzek. Így derül ki, hogy „szinte minden szabadidejüket” itt töltik, hétfőig a próbákön (még ha nem is az összesen), mivel általában mindig van valami, amire készülniük kell. Mária talán leplezni szándékozott, mégis érezhető büszkeséggel mondja, hogy volt olyan év, ahol harmincöt fellépésük volt.

Nemsokára elkezdné a próba: meglepődöm, mennyire frissen és jól hangzanak, üdítő. Feltűnik, hogy a mellettem balra ülő Rozália sokszor viccelődik – „rosszalkodik”, fogalmazza meg a későbbi az interjúban – a vezető által túl halknak titulált mondat végi t-ket például eltúlozva ejti. A próba elejétől

⁷⁰ Az énekkarnak jelenleg tehát két vezetője van: a „rendes” mellett idén januártól egy művészeti vezető is jelen van. Minderre valószínűleg a korábbi vezető hosszú évek alatt felszedett szaktudásának pótlása miatt volt szükség.

⁷¹ Sajnos a férfi még a terepmunkám alatt életét vesztette, üzemi baleset következtében. Ezt részben a kulcsinformátoromtól, részben Máriától tudom, akinek egyben veje is volt. Arra a kérdésemre, hogy a férfi hol dolgozott, az egyik közeli gyárat mondta: „Hát, még van, de mindenki úgy tudja, hogy nem dolgoznak ott, de dolgoznak. Vannak ilyen kisebb kft-k, asszem három is.” Hogy pontosan melyik cégnél dolgozott, nem derült ki.

⁷² A kifejezetten a veszprémi kistérségre fókuszáló *Szenior Találkozók* egy relatíve új kezdeményezés, 2019-ban rendezték meg először. A jelenség nem érdektelen a helykötődés és a lokális identitás konstrukciójának szempontjából sem: ekkor (2023-ban) például 40 nyugdíjasszervezet képviseltette magát. A kezdeményezést Ovádi Péter kormánypárti országgyűlési képviselőhöz társítják, akinek a nevét a terepmunka alatt magam is sokszor, sokféle kontextusban hallottam. Néhány beszámoló: <https://mediaklikk.hu/kossuth-radio/cikk/2023/09/05/a-hely-szenior-talalkozo-solyban/> illetve <https://vehir.hu/cikk/70247-igy-is-lehet-nyugdijaskent-elni>

fogva kifejezetten nyílt volt felém, két éneklés között felém is fordul és megkérdezi: „eljössz hozzám?”. Később alkalmam nyílik rákérdezni az anyagiakra is: részben önkormányzati támogatásból tartják fenn magukat, ami elég szűkös, a tavalyról maradt pénzből húzzák ki most, az infláció idején, illetve „anyagi áldozatot hoznak”. Arra a kérdésre, hogy akkor is találkozónának-e, ha nem lenne a „hivatalos” népdalkör, igennel válaszolnak, „akkor is énekelgetnénk”.⁷³ Mivel említették, hogy nehezen találnak utánpótlást, megkérdeztem, mi a helyzet az új beköltözőkkel, mire általános derűtség volt a reakció: a művészeti vezető három éve lakik itt, két éve a népdalkör tagja. Ezt érdekesnek tartottam; így derült ki, hogy a korábbi vezetőnek, Katónak volt szomszédja. Mivel jó kapcsolatot ápolt velük, illetve a vezető szerint tudták róla, hogy énektanár, így hívtál el külön, amit ő szívesen vett.⁷⁴ Ez magyarázza is a tanárjellegű habitusát – Rozália viccelődései főleg ebbe a dinamikába ágyazódnak. A dalostalálkozók kapcsán szóba kerül a szomszédos Papkeszi, mire valaki derűs-energikusan rávágja, hogy „azokat le kell nyomni!”. Kérdésemre, hogy vannak-e helyi népdalok, hármat is mutatnak, amelyeket egy helyi emlékhely avatásánál énekeltek (ezt egyébként Gizella érte el az általa alapított helytörténeti egyesületen keresztül). Nemsokára visszatérek az utánpótlás némileg elhalt kérdésére; azt felelik, hogy „mindig tizenöt főből álltunk”, mire valaki kijavítja, hogy „tizenhárom nő”.⁷⁵ Az egyórás próba vége felé haladva ismét előkerül az unoka témája, amely kapcsán potenciális konfliktushelyzet adódik: Gizella kissé epésnek is érzékelhetően rákérdez, hogy bölcsődében van-e a gyerek, a vezető mindezt ugyanakkor természetesnek

⁷³ A kérdést csak két pontosítás után sikerült megértetnem, amit a saját magunk erős közösségként való értelmezésének jeleként értettem (bár ezt értelemszerűen a próba kontextusa is erősen befolyásolta); az „akkor is énekelgetnénk” válasz szintén az éneklés és a közösségi lét erős összefonódását mutatja.

⁷⁴ A kulcsinformátorom elmondta, hogy bár csak pár éve lakik a településen, rögtön „bedobta magát a közéletbe”, aktívan részt vett az eseményeken.

⁷⁵ Ketten elhunytak az utóbbi években, így a jelenlegi létszám 11 fő.

tartja. Gizella később az interjú alatt visszautalt erre a momentumra: Ő a bölcsődébe íratást úgy értelmezte, mint a hetvenkét éves nagymama gyermekfelügyeletre való elégtelenségét – hasonló korúként ez kelthetett benne ellenérzést. Az idősödésről alkotott eltérő elképzelésekről és az ezek jelentette potenciális konfliktusról más is beszámolt az interjúk alatt – erre később térek vissza részletesen.

Egyéni helykötődések – sokarcú falu

A továbbiakban röviden felvázolom az egyes interjúalanyok életútját, a helykötődés szempontjából fontosabb mozzanatokra koncentrálni. A realitás, hogy a Népdalkör tagjai heti rendszerességgel látogatják a próbákat és hogy gyakran fellépnek, a helykötődés viselkedéssel történő folytonos megerősítése, gyakorlata. Az életutak rekonstruálásakor – a helykötődés modelljére visszautalva – a személyes dimenzióra fókuszálok. A kollektív aspektuson keresztül a közösséghez való történeti kötődés válik megragadhatóvá a családi múlton keresztül. Az egyéni aspektuson belül pedig a tapasztalatokra, fontos életeseményekre koncentrálok. Az életutakban sokszor kerültek előtérbe más terek, ezek a jelentőségét szintén igyekeztem felvázolni. A résztvevő megfigyelésből ettől eltérően az antropológiai jelen vizsgálatára nyílik lehetőség. A fókusz itt a társas és a fizikai környezethez fűződő kötődésen, illetve a kettő közötti viszonyon van.

Fontosnak tartottam az életüket meghatározó főbb jelenségek felvázolását is. A sokféle tevékenység bemutatásán keresztül a Népdalkör, illetve néhány egyéb közösségformáló törekvés körvonalai is kirajzolódnak: a Népdalkör tagjai jellemzően kifejezetten aktívak; más területeken is kapcsolódnak a település közösségi életéhez. Jelen tanulmány célja, hogy az

eltérő helykötődési mintázatokon keresztül a település a maga sokarcúságában jelenjen meg.

Ilona anyja révén került a faluba. Anyja a Balaton környékén született, 20 km-re Keszthelytől. Lánykorában a kastélyban dolgozott bejáró szolgálóként. Az 1930-as években került barátnőivel a mára már nem létező, közeli pusztára. Idővel beköltöztek egy közeli faluba. Férje – Ilona apja – szintén munkalehetőség miatt volt a környéken, így ismerkedtek meg. Apja gyári munkás, anyja háztartásbeli volt. Az apa tragikus halálát követően, amelyet a peremartoni gyárban történő robbanás okozott, anyja szerény özvegyi nyugdíjából tartotta el őket. Később, a gyárak bővülésével és valószínűleg a közösségi normák enyhülésével anyja egy közeli gyárban kezdett el dolgozni. Ekkor Ilona már „nagyobbacska” volt. Ekörül, a hatvanas évek második felében költöztek a vizsgált faluba. Bő tíz évvel később férje a Nitrokémiánál kapott állást, amihez tanácsi lakást is sikerült szerezni, így Veszprémbe költöztek és a kilencvenes évek végéig ott is maradtak. A településen lévő házukat azonban megtartották, a költözés évszámait pedig pontosan számontartja. A veszprémi lakás infrastrukturális ellátottsága sokkal jobb volt, mint a falubelié, nagy könnyebbségként emlékszik vissza az automata mosógépre és a csapból folyó melegvízre.⁷⁶ Miután elveszítette férjét, nem tudott két lakást fenntartani, három gyermekével egyhangúlag a faluba való visszaköltözés mellett döntöttek. A távol töltött szűk két évtized alatt rendszeresen visszajártak a kertet művelni, így Ilona nem érzékelte különösebben az ez idő alatt lezajló változásokat. Fia jelenleg is a településen lakik, két lánya szintén a környező településeken. Ilona csaknem húsz évig a helyi tsz-ben dolgozott adminisztratív pozícióban. Ezzel

⁷⁶ A vizsgált település a vízhez való hozzáférés szempontjából a megye más községeihez képest jelentősen nehezebb életfeltételeket jelenített. 1960-ban minden ötvenedik lakóházban volt csak vezetékes víz (ez más községekben minden tizedik ház esetében volt így), 1970-ben pedig csaknem minden második lakóház esetében a telken kívülről kellett beszerezni a vizet, amely jelentősen magasabb volt a megyei községekre jellemző 30%-nál.

kapcsolatban viccesen megjegyezte, hogy *„Az kft. volt, egyszer ilyen megnevezés, egyszer olyan, mondtam, én ugyanannál az asztalnál [ülök], csak változott a munkahely [nevet] elnevezés.”* Ilona több szállal kapcsolódik a településhez, szeret itt lakni: konyhaablaka például az utcára néz, ahol gyakran beköszönnek az elhaladók. A Népdalkör többi tagjához képest kevesebb aktív, civil tevékenységben vesz részt – az interjú alatt nem derült ki, hogy a Népdalkörön kívül más szervezetben segédkezne – ugyanez igaz Máriára is, akivel közeli barátok.

Teréz a környéken született, a földosztáskor kapott földek miatt néhány éves korában egy a mezőföldön található Paulszpusztára költöztek – ez mára ugyancsak megszűnt.⁷⁷ *„A pusztán laktunk és ott a szüleimnek az volt a véleménye, hogy a leány az majd férjhez megy, nem kell annak tanulni. Pedig tanítónő szerettem volna lenni.”* Nagyapja „falukanász” volt. Szülei mezőgazdaságból éltek: a földosztáskor kapott föld mellé béreltek, azon gazdálkodtak. Édesapját élelmes gazdálkodóként beszéli el.⁷⁸ Édesanyja helyi származású, fiatalkorában cselédként dolgozott a helyi „uraságnál”. Teréz később a helyi tsz-ben dolgozott fizikai mezőgazdasági munkásként. Erre jó szívvel emlékszik vissza, az elbeszélésekben fontos szerepet kap a társakkal megosztott élmény. Tizenkilenc éves korában férjhez ment, ekkor a járásközponthoz közelebb eső településre költöztek. Első két gyermeke még ott, a második kettő már Veszprémben született. 1965-ben költöztek férjével a

⁷⁷ A pusztá akkoriban kifejezetten népes volt: iskolájában például az interjúalany visszaemlékezései szerint 120 gyerek is járt, a szomszédos, azóta szintén megszűnt Hódosból is oda jártak a gyerekek. De „nagy volt a kulturális élet is”, teke, röplabda, foci, színjátszókör is volt. Érdekesség, hogy 2014-ben találkozót tartottak a pusztán születetteknek. (Forrás: <https://www.feol.hu/hetvege/2014/07/talalkozo-valahafaluban>)

⁷⁸ „Apu mindig olyanokat termelt, ami pénzt hoz. Minél több. Hát például apu termelt salátamagot. Utáltam, mer’ mikor fölmagzott a saláta, beérett, akkor ilyen nagy hordóba szedte bele és nekünk bele kellett menni kitiporni a magot belőle. Meg ricinust termelt, az is elég nagydarab vót, és az nagyon rohadt egy növény, mer’ így kellett lehuzkodni, ujjal. És akkor itt az embernek már nem volt hús a kezén.”

településre.⁷⁹ Édesanyjáék költöztek először: „*Anyu nem szeretett Paulába lakni, mer' ő [falubeli] lány volt, apu Vörösberényi, de apu utált [itt] lakni, mindig mondta anyunak, hogy a púpos [falud] [nevetünk], ugye a hegyhát*”.⁸⁰ Férje eredetileg vasutas volt, de csak úgy vették fel a gyárba, ha mindketten hajlandók ott dolgozni, így a négy gyerek mellett három műszakban dolgoztak. Mindezt úgy oldották meg, hogy egyik héten ő, másik héten a férje főzött. Egészen haláláig, a nyolcvanas évek derekáig ott dolgozott. Amíg működött, tagja volt a Faluszépítő Egyesületnek is, a Népdalkörön túlmutatón is kivette a részét a közösségből. Az egyesület végül lassacskán feloszlott.⁸¹ Tőle tudom meg azt is, hogy a faluból heten is járnak a közeli településen lévő nyugdíjasklubba, amely összesen nagyjából kilencven tagot számlál.

Gizella egyéni helykötődése mutatta a legambivalensebb mintázatot az interjúalanyok közül. Bár kétszer is ellátogattam hozzá és összesen több, mint öt órát beszélgettünk, az általa alapított helytörténeti egyesület, illetve a hat évig tartó könyvtárossága alig került elő: mindig akkor jutott eszébe, mikor már mennem kellett a következő interjúra, ezért csak röviden tudtam erről hallgatni. Ez azért is beszédes, mert az interjú jellegéből fakadóan ő alakította a beszélgetés menetét. Egy tőle származó interjúrészlettel példálóztam a helykötődés affektív részének boncolgatásánál: az ilyen egyéb jeleket figyelembe véve valószínűsíthető, hogy az idézett részlet valóban a

79 A statisztikákból ismert nádtető házak csökkenéséhez ők is hozzájárultak eggyel: „És akkor vettek egy házat itt, ennek a helyén volt egy 15 méter hosszú, nádtető ház. Azt vették meg, és akkor úgy döntöttek, hogy hát a nádtető az ugye romlik, építenek másikat. Megépítették ezt. Ezt, és mi meg megvettük azt a nádtető házat, de mivel beázott.”

80 Azt nem tudta megmondani, hogy már édesanyja ide született-e, valószínű, mert már nagyanja is helyi volt. Érdekes a párhuzam édesanyja és közte: hozzá hasonlóan házasság után ő is férje lakóhelyére költözött, gyermekeinek egy része oda született, utána azonban szintén visszatért a faluba.

81 „Én szedtem a faluszépítő tagdíjat is, meg a vöröskeresztes tagdíjat is én szedtem. Amióta nem szedem, azóta nem szedi senki [nevet]. De például ahol vótak virágok, közösen mentünk kapálni, ültetni. Amikor már nem annyira üzemelt a faluszépítő egyesület, még akkor is beültettük a ládákat, amit az önkormányzat adott ládákat, beültettük őket és hát öntözni már az önkormányzatnak kellett.”

megrekedtséget jelentheti számára. Az interjúalanyok közül egyedülálló módon hozta párhuzamba a mentalitást a fizikai terekkel, illetve az interjú több pontján adta jelét a terek fizikaiságára irányuló érzékenységének.⁸²

Gizella Veszprémben született, ott is nőtt fel, életútját azonban társadalmi nemi szerepei több esetben erősen korlátozták. Érettségi után főiskolára akart menni, de anyja beteg lett és ápolnia kellett. Súlyos betegsége miatt döntött úgy, hogy férjhez megy: „*mondtam, hát hogyha egy mittudomén, mennyi időm van vissza, akkor legyen*”.⁸³ Meggyógyult és elkezdett újra tanulni, férje viszont szabotálta; például hiába főzte meg a vacsorát, nem etette meg a gyermekeket, mert azt az anya feladatának tartotta.⁸⁴ Időközben másik lakótelepre költöztek, de ott sem érezte jól magát. A következő lakást szerette, bár a lakás elhelyezkedése nehézségeket okozott – nehéz volt a harmadik emeletre felcipelni a babakocsit. Többféle munkája volt: bő tíz évig közigazgatásban dolgozott, ezt szerette, de volt könyvelő is, programozott lyukkártyás gépeket. Első férjétől később elvált, a város másik szélén vállalt állást és „ott ragadt”. Néhány évre apja panellakásába költöztek, ez viszont sok kényelmetlenséggel járt – különösképp, hogy az apja élettársával kellett osztozni a helyen. Öt évvel a válás után ismét megházasodott, elköltöztek, ezt a lakást annak ellenére is szerette, hogy nehéz volt a lift nélküli emeletekre felcipelnie a babakocsit. Szűk tíz évre rá férje miatt költöztek a faluba, újabb tíz év múlva elvált tőle. Szeretett volna elköltözni a faluból, de egy bonyolult helyzet miatt erre végül nem nyílt

82 A panellakásokkal kapcsolatban például így fogalmazott: „olyanok az embereknek a gondolkodása, mint amekkora a lakása. Eddig tart. (...) És egy nagyobb területre vagy egy nagyobb lakásra költözöl, vagy egy más területre, akkor kinyílik a fejed is belülről, (...) a gondolkodásod is tágabb tereket kap, valahogy egészen mást látsz, mint azok a tava.. luknyi lépcsőket borzalmas szagokkal”.

83 Betegségét olyannyira töredékesen és bújtatva beszélte el, hogy az interjúszituációban, illetve a gépelés során fel sem tűnt. Csak később, az interjú elemzése során, néhány elszólásból vált tisztává számomra, pontosan milyen betegségben szenvedett.

84 „El kellett volna menni a spájzig, kivenni az ételt, amit odakészítettem és képes volt a gyerekek nem adni enni. Este kilenckor hazaértem és ott sírt az asztalon szerencsétlen, két és fél -hároméves gyerek, mert nem kapott vacsorát”.

lehetősége. Délutáni nevelőként az egyik veszprémi iskolában kezdett dolgozni, ahol szintén tizenkét évig maradt. Közben felvételizett főiskolára. Felvették: pedagógiai képzést végzett el, majd főnöke nyomására egy másik, hasonló képzést is. Egy messzi nagyvárosba járt iskolába, az ingázást viszont megterhelőnek érezte, különösen az otthoni, fizetetlen reprodukív munkájával való összeegyeztetés (gyermeknevelés, főzés, bevásárlás, stb) miatt.

Miután a településre költözött, kívülállónak érezte magát. *„Hát én vótam a gyüttment. Mindenki felismert a faluba, csak én nem ismertem fel őket. De hát sokáig csak aludni jártam haza.”* Az „aludni jár haza típust” többen is – jellemzően idősebbek és/vagy helyiek – említették nekem, jellemzően a beköltözők legfrissebb rétegére utaltak.⁸⁵ Az egyik birtokos család leszármazottja rendszeresen emlékeztette ebbéli státuszára. Gizella szeretett volna beilleszkedni, különböző munkákat vállalt, hogy megismerje a falut, többek között KSH összeírásokat is vállalt, ebben kifejezetten a beilleszkedés motiválta. Hasonlóság közte és más Népdalköri tagok között, hogy aktívan kivette a részét a közösségi feladatokból: ő alapította a helytörténeti egyesületet, évekig volt könyvtáros, emellett szervezett a helyi gyerekeknek az elmúlt években táborokat. A könyvtár fizikai teréhez erős, pozitív személyes kötődés fűzte, megnyugtatóan hatott rá az atmoszféra: *„nagyon szerettem ott lenni. Nagyon jók a fényviszonyok, kellemesek és nyugtatóak és az egész, amikor kilépsz az ajtón, az már nem.”* Mindezekkel együtt ő volt az egyik legaktívabb tag. Az egyesület jelenleg nem működik, melynek az elbeszélés alapján részben a többiek csökkent aktivitása és a feladatokkal való magára hagyatottsága,

⁸⁵ Teréz így fogalmazott, mikor a téma magától előkerült: „Meg hát az az igazság, hogy itt [a faluban] most már nagyon sok a úgymond bevándorló. Kijönnek Veszprémből, aztán nem vegyülnek, nem vegyülnek.” Máriánál már szándékosan kérdeztem rá a jelenségre, ő azt mondta, nem igen szokta hallani ezt, csak azt szokták mondani, hogy „kis bevándorló”. Fia ennél erélyesebben fogalmazott, szerinte ezt „a bevándorlók terjesztik, nem csak [a faluban], országosan”.

részben pedig a pandémia alatti nehezebbé váló feltételek az oka. Emiatt hagyta abba – bár néha jelenidőben fogalmazott.⁸⁶

A többi interjúalanyhoz képest ő hangsúlyozta a természeti környezet fontosságát a legtöbbet. Fájlalta például, hogy a település mellett húzódó erdőt – ahol régebben több rendezvényt is tartottak – eladták.⁸⁷ Valószínű, hogy a fizikai térhez való kötődésre azért is esett több hangsúly, mert a közösséghez, a helyiekhez való kapcsolódása a többiekhez képest lazább: jelzésértékű, hogy az interjúban többször „helyiekként” hivatkozik a többiekre. Ennek ellenére (vagy épp ezért) mégis ő volt az, aki aktívan igyekezett a helyi emlékezetet megkreálni. Az egyesületben például többek között riportot készítettek, mikor az egyik már elhunyt, tősgyökeres lakossal készített beszélgetést megjelentette az egyesület kiadványában, nemsokára felhívta az egyik leszármazott. Valószínűleg az eltérő emlékezetekből fakadó konfliktusok is az egyesület problémás működését okozták,⁸⁸ valamint az is elképzelhető, hogy ez a fajta múlthoz való hozzáállás a helyiektől idegen. A helyi emlékhely létrehozásánál például szintén nem igen segítettek neki a többiek, amit az interjú időpontjában sem értett: *„de hát mondom, a te őseid vannak rajta! Hát neked kellene szorgalmazni!”*

⁸⁶ Az interjúrészlet végén a szociális kötődést mintha a földrajzi helyhez való kötődés ellenpontoszná: „a jelenlegi állapotok miatt abba kellett hagyni, tehát a covid az nagyon, igen, engem amortizált, és jött ez az áram meg gáz mizéria és ugye na minden, erre minden, ami elektromos, meg a nyomtatása a hírlevélnek, mindent én csináltam napokon keresztül és mondtam nekik, hogy nem merem, nem vállalom egyszerűen, hogy a saját költségemen 250 példányt kinyomtassak, mert nem. Egyébként ez egy gyönyörű, földrajzilag annyira pozitív és annyira gyönyörű ez a hely.”

⁸⁷ „(...) hogy miért kellett eladni az erőt, magát az erdőt. Lovarda volt itt éveken keresztül, de bekerítették. De az a lovarda tönkrement, mert a tulajdonosok összevitakoztak. Nem magyar tulajdonosok voltak, hanem németek. De itt oltári gombatelepek voltak, gombalelőhelyek, és a falu lakossága hozzá volt szokva.

⁸⁸ „[V]an egy élő leszármazottjuk, akitől végül is. Bocsánat, nem kértem írásos engedélyt a megjelentetéshez, de elolvasta az újságban és reklamált, mondta, hogy ez nem így volt. Mondtam neki, hogy ezt anyukájától így írtam le, vagy hogy ez biztos, hogy az én tévedésem, elnézést kértem tőle.”

Mária életútját ezzel szemben sokkal kevésbé jellemzik az eltérő szocializációs közegek; apai ágon már nagymamája is idevalósi volt. A hajdani hagyományos életvilág az ő példáján keresztül közelíthető meg a legjobban. Édesapja segéd munkásként dolgozott, többek között a malmoknál, az „uraságoknál” végzett mezőgazdasági fizikai munkát. Édesanyja a Bakonyból származik, a református „paplakban” szolgált, később viszont ő is egy közeli gyárba ment dolgozni. A gyári munka kiszámíthatóbb volt, mint a mezőgazdasági idénymunka. Mária is a faluban született, de „még nem kórházban, háznál”, ami szintén egyedülálló. Óvodába és iskolába is itt járt.⁸⁹ Egész életét itt töltötte, sose költözött el – ő töltötte tehát a leghosszabb időt a településen. Az 1970-es években épült egy új utca, válaszul a növekvő népességszáma.⁹⁰ Ők is ekkor költöztek oda: akkoriban még csak 6-7 ház volt arrafelé, a jelenlegi töredéke. Annak ellenére, hogy apja helyi volt, nem ismerte a falubelieket, a közvetlen környezetén kívül nem volt kapcsolatban a többiekkel: *„én a faluba nem tudom, hogy mi történt, mer ugye nem engedtek le bennünket. Elmentünk az iskolába, aztán hazajöttünk, azt itt játszottunk az út előtt, tudod, akik itt vótak még.”* Édesapja egy korábbi, mára nagyrészt elfelejtett konfliktus miatt nem tartotta a családjával a kapcsolatot, interjúalanyom csak apja testvéreit ismerte. Ehelyett az édesanya bakonyi családjával tartották a kapcsolatot, rendszeresen látogatták egymást. Elmondása szerint szülei tartották a kapcsolatot a többi szülővel, ami a szülői munkaközösségnek volt köszönhető, az ugyanis „mindig vót”. A személyes-kollektív helykötődése tehát csak az egészen szűk fizikai környezetére korlátozódott. A helykötődés leginkább a fizikai terekhez kapcsolódóan jelenik meg, leginkább a helyfüggéssel írható le. Az állatokkal és a földön végzett munka emlékei

⁸⁹ Az óvoda akkor csak nyaranta funkcionált, nagyjából 2,5 hónap erejéig.

⁹⁰ 1970-ben volt a legmagasabb a falu népessége. A 2022-es népszámlálás hasonlóan magas értéket mutat. Érdekes, hogy mindkét utca a nagyjából 700 fős lélekszám elérésekor épült.

általában negatív felhanggal kerültek elő. Elbeszéléséből a megfeszített munka rajzolódik ki: már kiskorában is hajnalban kellett kelnie, segítenie apjának a földeken, ami az alacsony segédmunkás gyári fizetését egészítette ki, sok fogyasztási cikket maguknak kellett megtermelni, mert a boltban nem tudták volna megvenni. Az ő esetükben a második gazdaságban való munka nem a gyarapodást, hanem a napról napra való élést szolgálta.⁹¹ Az interjú alatt sokat mesél a munka nehézségeiről, amit tovább nehezített, hogy szomszédjuk tehetősebb volt – ő a gyári munkát maszek kőműveskedéssel töltötte ki a földeken való, hajnalban kezdődő munka helyett. A köztük lévő kontrasztra fájdalommal emlékszik.⁹²

Két testvére volt; öccse néhány hónapos korában elhunyt torokgyíkban, a sírját időről időre látogatja, nővére tíz éve hunyt el.⁹³ A nyolcadik osztály befejezése után nem vették fel egyetlen veszprémi középiskolába sem. Bár a bizonyítványa jó volt, a kudarc oka az volt, hogy lányként diszkriminálták a szűkös iskolai helyek miatt. Sikertelen felvételije miatt munkába állt, később viszont szeretett volna gyors-és gépírónak tanulni, ahol vidékiként diszkriminációval szembesült: *„azt mondta az igazgató, akkor ott most már az se él, szegény az is meghalt, hogy elsősorban a veszprémieket és úgy, hogy ha marad hely, akkor a vidékieket.”* Így tanulás helyett tovább dolgozott a gyárban, összesen harmincöt éven keresztül.

Fiatal korában gyakran tartottak a környékbeli településeken bált, ekkor a fiúk „elkérték őket” a szüleiktől, vigyáztak rájuk, így együtt mehettek el ide. Gyalog mentek. Mária nem tudott táncolni, de nővérével bízatták egymást,

⁹¹ Ezzel szemben a kétlakiakat a korszakban sokszor negatív felhanggal említették, épp e kettős tevékenység miatt (Kisőrsi 2021).

⁹² *„Itt úgy meg vót egy-két lány kímélve, hogy az nem igaz!”* A társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatban ennél érzékletesebb emléket is hoz, ez azonban önálló elemzést érdemel.

⁹³ Öccse nem a faluban, hanem édesanyja származási helyén nyugszik.

hogy majd megtanul, így is lett: *„de hát úgy megtanultam táncolni, hogy még azóta is táncolok! [nevet].”* A bál itt is az ismerkedések helye volt: a környékbeli fiatalok közül sokan elmentek – férjét is az egyik ilyen alkalommal ismerte meg, tizennyolc éves korában. Később, a hetvenes évek elején, már házasként és anyaként a munkahelye támogatta volna, hogy elvégezze az érettségit, de ezt a továbblépést végül a férje akadályozta meg a féltékenysége miatt, így a tanulmányok folytatása végleg megghiúsult. Férje féltékenysége másban is korlátozta, a népdalköri részvétele miatt is hűtlenséggel vádolta és megalázó jelzőkkel illette.

Tősgyökeres pozícióját szem előtt tartva rákérdeztem, hallotta-e már azt a kifejezést, hogy gyöttment, amire így felelt: *„Hallottam má, hogy gyöttment, de, de nem. Hát az, aki így bejött, hogy annyit mondtunk, hogy ez most jött ide, ilyen kis bevándorló, vagy valami, de nem, nem, én nem szoktam ezt hallani (...) „Hogy mondjam, akik ide betelepédtek, idegenek, azok.. azok főleg Veszprém meg ilyen nagyobb városokból jöttek ki.”* Izgalmas megfigyelni, hogy Veszprémből kijönnek, ami egészen másféle dimenziót sejtet, mint az elterjedtebb vidékre *lemenni* kifejezés. Részben maga is hasonlókat mondott a „gyöttmentekről”, mint más helyiek (nem látogatják az eseményeket),⁹⁴ viszont azt is elmesélte, hogy van, aki igenis eljár. Ezt a kettősséget többször hallottam. Ennek oka többek közt a fizikai közelség, szomszédság lehet: a csupán néhány éve épült új utca mellettük van, az ottani családokkal jó viszonyt ápol, kedvesnek tartja őket. Jelenleg jól érzi magát a településen, minden eseményre ellátogat – ez a többiekre nem volt igaz: az ő viselkedésükben a helykötődés inkább a szervezőmunkákban mutatkozott meg. Számomra meglepő módon nem nosztalgiával beszélt a múltból annak ellenére sem, hogy az interjú több pontján

⁹⁴ Teréz például így nyilatkozik: *„Meg hát az az igazság, hogy itt [a faluban] most már nagyon sok a úgymond bevándorló. Kijönnek Veszprémből, aztán nem vegyülnek.”*

emlegette a régi búcsúkat, az éppen aktuális témától olykor függetlenül: „*Most sokkal jobb a falunak a hangulata, mint régen, de én akkor is, én nagyon jól éreztem magam akkor is.*” A Népdkörrel kevés szót ejtett magától, rákérdeztem, a technikai részletekről és az e felé érzett elégedetlenségéről beszélt – a többiekkel eltérően nem fejezte ki explicit módon a kötődését se a Népdkör, se a falu felé. Hogy ez valamiféle helyi ethosz része-e, vagy inkább személyes vonás, kérdés.

Utolsó két interjúalanyom jó pár éve nem a faluban, hanem egy közeli településen élnek. Rozália Veszprémben született, 11 éves koráig ott is élt. Eredetileg is oda szeretett volna visszaköltözni, de nem engedhette meg magának és bár már nyolc éve itt lakik, „*Soha nem fordultam be, tehát hogy automatikusan, tudod, hogy [a faluban] befordulok az [utcán] és hazaérek, sose. Nem tudom, miért.*” Még mindig Veszprémben érzi magát otthon: „*érdekes módon, ha jövök Veszprémből, soha nem, eszembe nem jut, hogy véletlenül, hogy jaj hát nem is itt lakom és nem tudom, miért.*” Tizenegy éves korában költöztek el Veszprémből a településre, ahol most is él, édesapja ott kapott szolgálati lakást. Egy közeli városba járt gimnáziumba, védőnőképzőbe pedig egy távolabbi nagyvárosba. Ennek elvégzése után a vizsgált és egy szomszédos település tartozott a körzetébe, az itteni családok életébe ennek köszönhetően belevetődött. A hetvenes évek végén költözött a faluba helyi születésű férje miatt, anyósa házára épített szinten laktak jó pár évig. Két gyermekük született: egy fiú és egy lány. A fiú értelmi sérültként jött világra, jelenleg is együtt laknak, az interjú alatt is időről időre jelen volt. Gyermek születése után férje hosszabb ideig távol volt munka miatt, ez idő alatt Rozália szoros és jó kapcsolatot alakított ki anyósával, amelyet a kiegyensúlyozott munkamegosztás és egyenlőség jellemzett. Mikor férje visszatért, „teljhatalmú” irányító szeretett volna lenni, erre azonban a már kialakult viszonyrendszer nem adott

lehetőséget („*hát aztán mondtuk, hogy megvótunk mi nélküled is, ne parancsolgass itt nekünk*”). Később férje sokat dolgozott távol, fiáról nem gondoskodott – Rozália úgy érezte, ha az apja nem fogadja el, azt más férfitől se várhatja –, később pedig félre is lépett, így fokozatosan eltávolodtak. A kilencvenes évek végén vált el tőle. A Népdkörbe is anyósa révén került, aki elkötelezett tagja volt, illetve a falusi életvilágba is főleg rajta keresztül vonódott be – anyósa „helyi, hagyományos asszony”-ként a kacsapucolástól elkezdve a disznóvágáson át a gyümölcsszedésig végezte a számára megszokott tevékenységeket, amibe Rozália is bekapcsolódott.

Az interjú alatt többször hosszan és érzékletesen mesél arról, kulturálisan mennyire idegen volt neki a falu a városi közeg után, hogyan kellett „megküzdenie” a szokásokkal – ebből fakad sajátos, külső perspektívája és ennek köszönhető az is, hogy olyasmire is reflektál elbeszélésében, ami a helyiek számára magától értetődő. Szemléletes történetet mesél arról, hogyan „ütközött bele” a helyi kultúrába, a dolgozat elején említett etnometodológia módszeréhez tudattalanul is hasonló eljárást követve. *„És akkor ők honorálják nekem, egy tyúkkal honorálják, jézusmária, mit csinállok én egy tyúkkal? [nevet] Nem tudom megölni se, és akkor, hát.. panaszt tettem az orvosnál, mert azt mondtam, hogy nem fogadom el, vagy mittudomén, és akkor panaszt tettem, hogy nem fogadtam el az ajándékukat, aztán mondta a doki, hogy vedd tudomásul, hogy amit adnak, azt szívből adják és azt el kell fogadni, ha tetszik, ha nem.”* Betagozódási szándékára, a kialakuló helykötődésre utal az is, hogy a helyi gyakorlatokat fokozatosan a magáévá tette: *„kimentem és akkor mondtam, hogy ezt nekem meg kell tanulnom, hogy hogyan kell rendet vágni, hogy hogyan csinálja ez a kasza, hogy ez egy rendre rakja, tudod, hogy középre húzza. És nagyon érdekesen működött, fordítva fogtam a kaszát [nevetve], úgyhogy teljesen.. ott Mamával ökörködtem, hülyéskedtem, meg magamat is kiröhögtem,*

hogy mennyire ügyetlen vagyok, de belejöttem." Az éneklés is azon szokások közé tartozott, ami számára szokatlan volt, náluk „nem volt divat”, mégis megtanulta, amiben az odatartozás vágya hajtotta. *„És akkor olyan nótákat tanultam, atyavilág, mindent tanulnom kellett, mert nem sok minden nótát tudtam.”*

Nem csak ismeretlen szokásokkal szembesült, hanem ezek különbözőségével is. A nagyobb ünnepek kapcsán például így mesél: *„igazából kicsit olyan lélektelen volt az a világ, amit ők éltek, tehát hogy nem volt mód a meghittségre, tudod [...] földíszítette a fát, aztán elment délutánra dolgozni”*. Az elbeszélésből is kiderül, hogy a „lélektelen” jelző mögött nem az érzelmek hiánya, hanem a túlfeszített munka mindennapos gyakorlata állt, amelyet a karácsony sem szakított meg – ez volt hatással arra, ahogyan Rozália a karácsonykor a szokásosnál hangsúlyosabbá váló intimitást megélte. A munka ünnepnapokhoz mért elsőbbsége egyszerre jelzi az anyós társadalmi helyzetét és örökölt gyakorlatait („rég, paraszti család volt”) és ezek szocialista gazdaságba való kedvezőtlen integrációját, amely az első és második gazdaságban végzett párhuzamos munkát eredményezte.⁹⁵

Az eltérő gyakorlatok hatással voltak az érzelmekre is, jelen esetben a karácsonykor különösen hangsúlyossá váló intimitás megélésére. A dolgozat elején a magától értetődőségről kulturális értelemben beszéltem, ugyanakkor mindez az érzékszervi valóság szintjén is megtörténhet: *„Amit itt Fűzfőn gyártottak gyomirtót, rettenetes, hogy milyen szaga vót. A pénznek szaga volt, az árunak szaga volt, érted? Benn a piacon lehetett tudni, hogy ki Literről, vagy honnan a környékről vitte az áruját. (...) akik itt voltak, ezen nőttek fel, tudod,*

⁹⁵ A második gazdaság előképe már az ötvenes években jelen volt a falusi gazdálkodásban (Kolosi 1974:712). Az első és második gazdaságba való bekapcsolódás jobban függött a társadalmi háttértől, anyagi és kulturális örökségtől és a személyes kapcsolatrendszertől, mint a munkáltató típusától (Juhász 1986/67:10).

ezek nem érezték ezt a fenol ízt meg szagot, mert ők ezen nőttek fel. De hát aki ott dolgozott a gyárba, a keze, a bőre, a haja, mindene."

Utolsó interjúm a Népdalkör előző, néhány éve lemondott vezetőjével készült. Ő sem a faluban született: mint szülei, ő is bakonyaljai, falusi születésű. Később egy környékbeli városba költöztek, gimnáziumba is oda járt. Bár történész vagy régész szeretett volna lenni, biztos megélhetést nyújtó szakmát kellett választania, így végül a győri tanítóképző főiskolát végezte el. Férjét – később ő lett a helyi tanácselnök – még a középiskolás éve alatt ismerte meg, de csak később, a főiskola elvégzése után házasodtak össze, mielőtt a faluba költöztek volna. A hatvanas évek végén végezte el a főiskolát, rögtön a faluba került dolgozni: ott ajánlottak az állás mellé szolgálati lakást is, ez pályakezdőként vonzó ajánlat volt. 2014-től fogva egy közeli településen lakik, összesen tehát csaknem ötven évet élt a faluban, az idő nagy részében az ottani iskolában volt tanító. Két gyermeke van, de róluk az interjú alatt a többi interjúalanyhoz képest kevesebbet beszélt: inkább a múltból, saját történeteiről mesélt. Tanítóként jó kapcsolatot ápolt a diákokkal, ez jelleméből is fakadt, az interjú alatt feltűnően sokszor csörgött a telefonja, és a közösségi média értesítések hangját is gyakran hallottam – az interjú késő esti időpontjának ellenére is. A falu életében kitüntetett szerepet látott el, az egyik leginkább megbecsült tagja volt.

A faluba költözés nem volt zökkenőmentes: *„Fú... hát, az, az nem volt egy könnyű dolog. [kis sóhaj] Hát először is ugye társbérlet. Egy ott, az országút mellett, ahogy a katolikus templom van.”* Az együttélés a legkülönbözőbb kellemetlenségekkel járt, kollégáját viszont nem sokkal később elbocsájtották, férjével ketten laktak az egybenytartott szolgálati lakásban. Bár tanárként kevésbé látott bele közvetlenül a családok életébe, mint Rozália védőnőként, a gyerekeken így is sok mindent észrevett: *„Egészen más szemmel tudtam nézni*

az esetek mögé, most miért gyűrött a füzet, miért van ott az a pacni, szóval az ember.. látott, belelátta ott kicsit az életükbe. És mindjárt jobban megértettem és akkor már az ember nem dorgálta a gyereket, hanem inkább sajnálta vagy vigasztalta. Mert hát, ez ilyen helyzetek voltak. Mondom, sok ilyen helyzet volt, hogy elmondták az életüket a fiatalok, de az idősebbek is." Tanítói szerepe egyfajta tekintélyt és bizalmat is kölcsönzött neki, fiatal kora ellenére is: *"És olyan.. szóval ők nem azt nézték bennem, a fiataalt, hanem azt nézték, hogy ez az ember idejött a faluba és lehet, hogy nekem ebben tud tanácsot adni, vagy segíteni, vagy megerősíteni abba, hogy én most jól csinállok, azért mondom, sok ilyen házassági dologba is tanácsot kértek tőlem."* Erről sokat mesélt, illetve a Népdalkör ellentmondásokkal terhelt keletkezéstörténetének időrendi sorrendjét is tőle sikerült a leginkább megtudnom: ő beszélt a leghosszabban és leginkább összefüggően erről – ekkor már én is tisztában voltam vele, hogy erről érdemes érdeklődni.

Sokarcú népdalkör: az eredet narratívái, reprezentáció és szakszerűsödés

Eddigiekben az életrajzokat rekonstruáltam a főbb mozzanatokra koncentrálni, ezekből az egyéni helykötődések sokszínűsége és társadalmi-történeti háttere tűnt ki. Az életutakon keresztül a falu eltérő megélései is némileg körvonalazódhattak. A következőkben a személyes történetek helyett a Népdalkör közösségi konstrukciójára és történetére helyezem a hangsúlyt. Előbb a Népdalkörről alkotott narratívákat elemzem az eltérő és sokszor konfliktusos keletkezéstörténeteken keresztül, majd az elmúlt harminc év alakulását tekintem át, főleg a volt vezető elbeszélésére támaszkodva, amelyből a népdalkör szakszerűsödése tűnik ki. Ezekből a Népdalkör az egyéni tapasztalatokon túlmutatóan a helykötődés egyik különösen fontos képződményeként jelenik meg.

A Népdalkör keletkezéséről szóló történetek és a kapcsolódó viták kézzelfoghatóan jelentek meg, nem bújtak meg a felszín alatt; a Népdalkör tagjain kívül többektől hallottam különböző verziókat a terepmunkám alatt. Az elmondások szerint a település egyik díszpolgára magának tulajdonítja a megalakulást, aki a faluban jelenleg is több aktív szervezőmunkát végez – többek között újraalakította a nyugdíjasklubot. Fontos megjegyezni, hogy a következő elemzés a Népdalkör tagjaival készült interjúkon alapul, és bár ezekben is többféle elgondolás szerepel, a Népdalkörön túlmutató következtetések levonására a többi nézőpont hiánya miatt nem alkalmas – ez viszont nem is baj, jelen elemzésnek épp ez a fókusza.

A tagok elbeszélésében a díszpolgár alakjánál hangsúlyosabb volt a nyugdíjasklub korábbi vezetője és a Népdalkör, illetve a Kató közötti ellentét; igyekeztem minél jobban feltárni az ehhez vezető okokat. Az elbeszélések közös, leginkább vitás pontját egy nő-vagy férfinapi bál jelentette, ahol adott történeti jeletőségű pillanatban elindítottak egy kalapot, hogy pénzt gyűjtsenek fellépőruhára. Az elbeszélések ezen elemeikben egyeznek, viszont eltérő felállásban mesélték el. Rozália például a nőnap bált jelölte meg keletkezésékként: a kalapot ebben a verzióban volt férje indította útnak a próbák helyszínéül szolgáló teremben.⁹⁶

Kató elbeszélésében a kalapozás a férfinapi bálon történt; a kalap elindítóját, és hogy ki dobott be pénzt, irrelevánsnak ítélte – épp azokat a

⁹⁶ „És aztán amikor megalakult a népdalkör, hát ez elég vitás különben a faluban, elég megosztottak a vélemények, hogy hogy alakult. Egy nőnapon alakult elvileg. Ahol nőnapon szerepeltünk, mi ilyen alkalmi összeállt csapat, aztán az az összeállt csapat azt mondta, hogy jóvan, akkor énekeljünk tovább, és akkor az iskolát adták nekünk az országút mellett, az iskola kápolnába, ott szoktunk énekelni. Oda jártunk próbára egy héten egyszer, és hát az én férjem valakinek a kalapját leakasztotta az izérről, a fogasról és akkor elment kalapozni, hogy a [helyi] asszonykórust meg kell alapítani. De saját magának veszi, mert például az, aki most [a falu] díszpolgára, a [Teljes Név], őneki teljesen más verziója van erről, mert hogy ez az ő érdeme, hogy a [helyi] asszonykórus megalakult. Igazából nem tudom, nem értem, miért.”

pontokat, amely alapján a másik narratíva valószínűleg magának tulajdonítja a megalakítást. A hangsúly nála saját ágenciájukon van: ők varrták meg a ruhát, ők próbáltak már a „hivatalos” megalakulás előtt is és ők azok, akik végül együttmaradtak.⁹⁷

Mária kicsit máshogy emlékszik, az ő történetében nem szerepel kalap: a Faluszépítő Egyesülethez köti a megalakulást (ezt Kató is említi). Az ellenpólust itt viszont már nem a díszpolgár, hanem a nyugdíjas klub volt elnöke jelenti, ami azért is biceg, mert ő ekkor még ugyanahhoz a társasághoz tartozott.⁹⁸ Az ő elbeszélése nélkülözi a részleteket, a nyugdíjasklub–Népdalkör általános ellentétének értelmezési keretét használja, ennek oka lehet, hogy maga csak később csatlakozott a Népdalkörhöz. Mária nem mesélte el a megalakulás történetét, fia viszont az interjú alatt jött hozzá segíteni, és elmondta a maga verzióját: ebben nőnap szerepel, a népdalkör erre válaszul jött szerinte létre, ami nem áll messze Kató elbeszélésétől sem. Miközben meséli, Mária kiegészíti a Kalapozás aktusával – ez tehát itt is fontos mozzanatként tűnik:

⁹⁷ „Mert ő azt állítja, hogy ők csinálták a népdalkört, mert igen, volt egy bál, és mi szerepeltünk azon a bálon. Azt hiszem, ez volt az a férfinapi bál. És a [Rozália anyósa] nagyon vicces és belevaló kis néni volt, és elkezdte, ott a focisták voltak, meg a [z egyik közeli településről] is átjöttek, hogy hát itt ez a szegény népdalkör, vagy nem népdalkör, itt ez a szegény asszonykórus és nincs nekik ruhájuk, hogy egyforma ruhába, mer’ ugye fehér blúzba léptünk fel, kellene valami ruhaféle, és kellene megalakulnánk és azt ott elkezdtek kalapozni és pénzt dobáltak egy kalapba és hogy akkor alakult meg. Hát az teljesen mindegy, hogy ki dobta a pénzt vagy hogyan, de lényeg az, hogy összejött annyi pénzünk, hogy tudtunk egy képfestő ruhát, egy szoknyát venni magunknak, meg egy kötenyt, amit a [nyugdíjasklub későbbi vezetője] megvarrt, [Becézett keresztnév] néni. És akkor lett már egyenruhánk. De előtte még ez a faluszépítő megnyitójára már elkészült, de előtte még volt egy címeravató, azon még fekete alj, fehér blúzba énekeltünk. És akkor jött egyik ünnep a másik után [...]”

⁹⁸ „Na, körülbelül akkor alakult, vagy egy évvel előbb, és akkor úgy volt, hogy a Faluszépítő Egyesület kórusa, és akkor utána a nyugdíjasklub rátette a kezét, hogy az ő kórusa vagyunk, azér’ mondom, hogy akkor először a Faluszépítő Egyesület kórusa volt, akkor alakult a Faluszépítő Egyesület. És akkor is, az Újtelepre is kimentünk, hogy jó társaság jött össze mindig. Ja.” Ő a férfiénekkar megszűnését is a nyugdíjasklub volt vezetőjének számlájára írta.

- *Mária fia:* A népdalkör úgy alakult meg, hogy a nőnapnál a férfiak mi összeálltunk, énekeltünk és akkor rá egy hónapra a férfinapnál meg összehoztak spontán egy.. vagy hát erre válaszul egy, egy női...
- *Mária:* ...férfinak akkor, igen, elkezdtek kalapolni.
- *Mária fia:* ...női kórust és gyakorlatilag az lett belőle, hogy most már harminc éves ez a népdalkör.

Interjúalanyaimat hallgatva a nyugdíjasklub és a Népdalkör közötti konfliktus sajátos időtlenségben jelent meg, persze ez sem volt mindig így. Hajdanán a későbbi nyugdíjasklub és a későbbi Népdalkör még egy csoportot alkotott. Kató és Mária fiának elbeszéléseiből is egy alulról építkező, organikus kialakulás rajzolódik ki. A következőkben szinte kizárólag Kató elbeszélésére támaszkodom; ő mesélte el leghosszabban és a leginkább részletesen az alakulás történetét. Először sokféle, vegyes tevékenységet csináltak együtt: a férfinapi bálra készülve például készültek vicces jelenetekkel, színészkedtek, énekeltek. Egy idő után „felvetődött, hogy maradjunk együtt”, Kató először Rozália anyósát – a nyugdíjasklub későbbi vezetőjének anyját – javasolta, aki viszont a lehetőséget visszadobta arra hivatkozva, hogy úgyis az iskolában találkoznak és Kató a tanárnő. A tanári szerep miatt többen alkalmasabbnak látták vezetőnek, ez az interjúban több ponton előkerült, Kató ezzel szemben úgy fogalmazott, hogy „akarata ellenére” lett vezető, bár később fontossá vált számára.⁹⁹ Ő viszont nem értett az énekléshez, felkészületlennek érezte magát, ezért szakmai segítséget keresett, amit a Vass Lajos Népzenei Szövetség évente megtartott továbbképző nyári táborában talált meg.¹⁰⁰ Minden évben járt

⁹⁹ Például Rozália esetében: „Kató meg azért jött hozzánk, közénk, mert ő volt a tantóné ni, tehát ő felelt az osztályért, és akkor ő is ott volt és akkor őneki is kedve volt.”

¹⁰⁰ „A Vass Lajos Népzenei Szövetség 1995-ben alakult azzal a céllal, hogy összefogja, segítse a Kárpát-medencében élő és működő népdalköröket, népzenei csoportokat, énekkarokat, nyugdíjas éneklő csoportokat, a népzene, néphagyományainkat éltető közösségeket, embereket. Segítse a

Szigligetre, ami a szakmai továbbképzésen és fejlődésen túl más népdalkörök vezetőinek találkozóhelye, fontos ismerkedési platformja is volt. Ennek köszönhetően jöttek létre például a Dalostalálkozók, amely öt települést fog össze. Ezt Kató kezdeményezte, a települések Népdalkörének vezetőivel a táborokban ismerkedett meg. A többi település népdalköreinek és szokásainak megismerése új élményeket nyújt a tagoknak.¹⁰¹ Szintén a táborban ismerkedett meg a néhány éve elhunyt Horváthné Bakos Ilonával, akire Icaként hivatkozik. A Vass Lajos Népzenei Szövetség alelnöke is volt, a népdaléneklést professzióként űzte.¹⁰² Ekkor tanulta meg, *„melyik [helyi népdal] való színpadra, melyik való az asztalhoz, hogy kell összeállítani a népdalcsokokat”* és egy sor egyéb dolgot. Ez hozta magával a versenyeken való részvételt is, a Vass Lajos Szövetségtől arany és ezüst minősítést is kaptak és díjakat nyertek. Mária az interjú alatt szóba is hozta ezt, néhol leplezetlen büszkeséggel¹⁰³ mesélt erről, de elbeszéléséből a volt szakmaiság átmeneti helyzete is kitűnt.¹⁰⁴ Nagyjából 5 évre tehető az az átmeneti időszak, amíg ugyan már jártak versenyekre, de *„ment ez a tinglitangli is”*; a sokféle előadás szervezése. A fordulópont akkor jött el, amikor a táborvezető odament hozzá és azt mondta: *„Jó a hanganyag, de el kellene döntenetek, hogy mit akartok csinálni. Hogy ezt a mindenfélét, énekelni meg csinálni, vagy pedig a tiszta népdal felé fordultok. De akkor csak azt szabad.”*

csoportok közötti kapcsolat kiépítését, megtartását, a tapasztalatok átadását.” (forrás: <https://www.vasslajos-szov.hu/>. Utolsó hozzáférés dátuma: 2024. 05. 10.)

¹⁰¹ „Azt, azér.. ez az énekkar, hogy elmegyünk, élményekkel töltődünk fel, megismerünk más embereket, más szokásokat, például az Attalaiaknak olyan gyönyörű népviseletük van! Olyan gyönyörű ruháik.” (Ilona)

¹⁰² Forrás: https://vasslajos-szov.hu/ev2019/cikkek/bucusu_horvathne_bakos_ilonatul_gm.html (Utolsó elérés dátuma: 2025. 05. 10.)

¹⁰³ „[H]a az utódaim is annyit letesznek az asztalra, mint én, akkor nem lesz szégyenkeznivaló.”

¹⁰⁴ „(...) mi nagyon sok versenyen vótunk, ezüstnél alább nem adtuk, volt arany is, ezüst is. De mindig megdicsérték bennünket, tudod, mindig. Azér’, hát ezek szerint nem vótunk akkor rosszak, annyira rosszak. Tehát ezt szűrtem le belőle, a vezetőnk is csak egy tanítónéni, tehát nem énektanítónéni, tudod, hanem csak egy tanítónéni.” Mária itt az eredmények elismerése és a „csak egy tanítónéni” végpontja között billeg, amely szépen rímeli a volt vezető által elmondottakra és a valós helyzetre: bár szakmai képesítést szerzett, mégsem a népdaléneklés volt az elsődleges hivatása.

A döntést ezután közösen hozták meg a Népdalkör tagjai között: volt, aki inkább az előző tevékenységeket folytatta – belőlük alakult a Nyugdíjasklub – és volt, aki a népdaléneklés mellett döntött.

A keletkezéstörténettel kapcsolatos vita minden jel szerint a Népdalkör eltérő megközelítéséből fakad: míg a tagok számára nem bírt jelentőséggel a formális szerveződés jellegét hangsúlyozó fellépőruha és az ehhez kapcsolódó kalapozás és pénzgyűjtés, külső perspektívából a Népdalkör ekkor válhatott olyan formációvá, ami a közösséget is reprezentálta. Ez tűnik ki Kató elbeszéléséből is, ami így folytatódik: *„És akkor jött egyik ünnep a másik után, jó lenne, ha erre is valamit kitalálnánk, és akkor ott már annyiszor így összejöttünk és rövid időn belül több ilyen kis fellépésünk volt, amikor szerepeltünk, és olyan jónak tűnt, hogy hát milyen jó, hogy ez van. És akkor felvetődött, hogy maradjunk együtt.”* A közösségi reprezentatív funkció a tagok számára szinte észrevétlenül, fokozatosan történhetett, jelei ugyanakkor nagyon is megfigyelhetők. Mikor arról kérdeztem Katót, próbáltak-e újakat bevonni, arról mesélt, hogyan húzták meg a határt bizonyos jelentkezőkkel szemben, amit az alábbi érveléssel támasztott alá: *„azért ott a csoportnak viselkedni kell. Elég, ha csak egy ember lóg ki a sorból a viselkedésével, az már az egész csapatra rányomja a bélyegét. Akkor már ugye azt mondják, hogy mert [az itteniek]”.* A Népdalkör tehát épp annyira értelmezhető tagjainak életútjait és kapcsolatait összekötő, személyes szövodekként, mint közösségi funkciót ellátó, reprezentatív társulásként. A megalakulás körülményeit és a csoport belső dinamikáit övező viták magyarázata e kettős perspektíva különbségében keresendő.

A nyugdíjasklubbal való kapcsolat, ahol szóba került, egybehangzóan rivalizálónak írták le.¹⁰⁵ A nyugdíjasklub vezetőjét hasonló egyetértéssel negatív

¹⁰⁵ „Hát a Népdalkör meg a nyugdíjasok között, mindig rivalizálás volt. Tehát hogy ők mindig meg akarták mutatni, hogy a Népdalkör izé, meg akkor elcsábítottak egy-két népdalköröst a

színben tüntették fel, mint aki ellenük áskálódott. Mária egy ideig mindkét közösségnek tagja volt, férje halála után lépett ki. Tőle sikerült árnyaltabb, és kézzelfoghatóbb történeteket hallanom. A nyugdíjasklub vezetőjére úgy emlékszik, mint aki mindig „kiállt értük”, jó szervező volt. Az utolsó években kezdett csak máshogy viselkedni, ezzel lett vége a nyugdíjasklubnak is: a programokra meghívott néhány családot, ezáltal a nyugdíjasklub elveszítette a lényegét. A felé érezhető neheztelés a normaszegőnek számító viselkedéseiből eredt. Megsértette többek között Máriát is azzal, hogy férjét kihagyta egy szimbolikus elismerésből, „meg se említette”, amivel a férfi anyját is maga ellen fordította.¹⁰⁶ Ezt Mária az idősödésének tulajdonítja, megértéssel fordul felé.¹⁰⁷ A többiek ennél nagyobb vonalakban és negatívabban beszéltek erről.

Összefoglalásképp, a Népdalkör a társas környezet egy kiemelt formációja, a keletkezéséről szóló eltérő történetek jelentőségére és a helyi törésvonalakra egyaránt utaltak. A Népdalkör tagjainak sokféle személyes-kollektív helykötődésének hátterében mindenekelőtt az eltérő társadalmi háttér és a beköltözés ideje áll – ám ez is sok esetben az adódó munkalehetőségektől függött. Ez a sokféleség néha konfliktussal, meg nem értéssel jár, melynek legélesebb példája a Rozália és Mária közötti feszültség.

Kettőjük eltérő nézőpontja mögött átható társadalmi különbségek húzódnak meg: Mária egész életét a faluban töltötte, míg Rozália városi származású, egyik szülője orvos volt, magasabban képzett, amely jelentősen különböző tapasztalatokban és elképzelésekben öltött testet. Ez két ponton, az

nyugdíjasklubba, mer ők azért táncoltak is, meg úgy léptek fel, hogy színdaraboztak, tudod, és akkor az.. a [vezetőjük] volt a.. a hunyó különben.”

¹⁰⁶ „És én akkor annyira megutáltam, meggyűlöltem, és az én szegény nászasszonyom, meghalt már, oda akart menni, aszongya, ő fölpofozza. Aszongya, hogy csinálhat ilyet? Hát mondom dehogy mész oda.”

¹⁰⁷ „Sajnálom, de hát kiöregedett, már nem tudta csinálni. És akkor, hát én nem tudom.. de már nem sokan vótak, mer már mindenki neheztelt rá, mer’ már szerintem már öreg volt, tudod? És valahogyan nem úgy gondolkodott, mint máskor.”

idősödés-koncepcióban és a cselekvőképesség megélésében csúcsosodik ki. Mária, aki életútjából fakadóan nagyobb nehézségeket élt meg, és alacsonyabb mobilitással rendelkezett, hajlamosabbnak tűnik a tehetetlenség-érzés hangsúlyozására Rozália elbeszélése alapján: *„Mari nénivel állandó jelleggel összeveszünk [elneveti]. Nem veszünk össze, csak összekülönbözünk mindig, hogy ne sápítozzál, mer ez van, légyszíves tegyél róla, hogy ne így legyen.”* Mikor arra kérem, pontosítsa, mire gondol, így folytatja: *„Hát hogy mert őneki mennyi dolga van, meg mennyi problémája van. Hát figyelj, másnak is van két gyereke, másnak is van problémája. Ha te ezt akarod itt megbeszélni, hát ne ezért jöjjünk össze. Érted. Mer hogy ő nem tud jönni, meg nem tud sütni. De ő az első, aki süt, érted, tehát vajszíve van, de először mindig jön ez a, ez a nem.”* Ugyanez az ellentét jelenik meg az idősödés kérdésében: Mária gyakran érzi magát korlátozottnak, amit az interjú során el is mond: *„(...) én már nem vagyok olyan, én már hetvenkét éves vagyok. Én már nem fogom tudni ezt megtanulni”.*

Rozália összefoglalóan később mégis így fogalmaz: *„Jó kis csapat végül is, tényleg, jól össze vagyunk már szokva azért. Tudjuk egymás rigolyáit, azt nem piszkáljuk, aztán kész.”* Valószínűleg ez az összeszokottság és odafigyelés kulcstényező abban, hogy a Népdalkör a társadalmi törésvonalak, az összes kimondott és kimondatlan feszültség ellenére is képes magát közösségként fenntartani és újraalkotni. Kató megfogalmazásában: *„Hát hogy tudott a népdalkörünk is 27 éve, már 28. éve működni? Hogy, hogy nem csak az, hogy énekeltünk, hanem annál egy szorosabb valamilyen kapcsolat létre tudott jönni közöttünk.”*

Altman, I., és Löw, S. M. (szerk.) (2012): *Place attachment* (Vol. 12). Boston, Springer Science & Business Media.

Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* (Hatodik, átdolgozott kiad). Balassi.

Dúll A. (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései: helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan.

Geertz, C. (1994 [1973]): Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Niedermüller P. és Andor E. (1994): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Osiris, Budapest, 194–226.

Hartog, F. (2006): *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. L'Harmattan Atelier.

Heltai E.– Tarjáni J. (2004): A mélyinterjú készítése - és az elkövethető hibák forrásai. In: Letenyei László (szerk.): *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan, 502–543.

Holstein, J. A. és Gurbrium, J. F. (2013): Az aktív interjúkészítés. In: Bodor Péter (szerk.): *Szavak, képek, jelentés. Kvalitatív kutatási olvasókönyv*, 117–138.

Hummon, D. M. (1992). Community attachment: Local sentiment and sense of place. *Human Behavior & Environment: Advances in Theory & Research* (12) 253–278.

Juhász P. (1986/1987): Mai képünk a parasztságról s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről. *Medvetánc* 1986/4–1987/1, 5–17.

Kisőrsi Zs. (2021): *Az államszocializmus ingázóinak társadalmi helyzete és megítélése Vas megyében (1960-1990)*. (PhD disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

Kolosi T. (1974): *Társadalmi struktúra és szocializmus*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Lee, R. (2011): „The most important technique ...”: Carl Rogers, Hawthorne and the Rise and Fall of Nondirective Interviewing in Sociology. *Journal of the History of the Behavioural Sciences* 47(2): 123-146

Scannell, L. és Gifford, R. (2010): Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1–10.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>

Interjúk és beszélgetések

KAMARÁS ISTVÁN: A NYOLCVAN ÉVES BOKOR MOZGALOM

A nyolcvan éves Bokor mozgalom

Kerekasztal-beszélgetés¹⁰⁸

Kamarás István OJD

2025. június 5-én került sor a Magyar Pax Romana, az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem Egyesület és az Egyház és Társadalom online folyóirat kerekasztal-beszélgetésére, melynek résztvevői Bajnok Dániel ókortörténész, a Bokor egyik ügyvezetője (2024), Máté-Tóth András valláskutató (1995, 1996) és Völgyesi Orsolya egyháztörténész (2024) voltak, moderátora Kamarás István OJD vallásszociológus.

Kamarás István OJD: Lehet-e a Bokor mozgalom vallás- és egyháztörténeti jelentőségéről beszélni, és ha igen, miben jelentett újítást: a teológiában, az erkölcsi alapozásban, a prófétai egyház- és társadalomkritikában, az életmódban, az egyházszervezésben? Mennyire tekinthető versenyképes alternatívának a társadalom és az egyház számára?

Bajnok Dániel: A kérdésfelvetés alapvetően történeti fókuszú. Nekem, aki benne éltem és benne élek a Bokorban, nem lehet kellő perspektívám ahhoz, hogy megfelelően válaszoljak. Rögtön átpasszolnám azoknak a labdát, akik megpróbálják kívülről nézni, mert belülről nézve azt mondom, hogy persze, igen, nem csak a kezdetben, hanem a folytatásban is.

Máté-Tóth András: Kívülről is, meg belülről is nézem, ugyanis sohasem léptem ki a Bokorból, és nem is tervezem. Hála Istennek, sok kellemetlenségem

¹⁰⁸ Szerkesztette Kamarás István OJD

származott abból, hogy nem léptem ki. Addigra, amire kiforrt magát, a Bokor korszakalkotó, prófétai kísérlet volt, ami sokak számára az életvezetésükön nagyot alakított, és hiteles modellje volt a bázisközösségi Jézus-követésnek. 1974-ben kerültem bele egy közösségbe, Kovács Laci lánglelkű próféta káplánnak a csábítására, és viszonylag hamar eljutottam egy úgynevezett C-típusú lelkigyakorlatra, amit a Bokor régi, kipróbált tagjai főleg csönddel és elmélkedéssel töltöttek, ahova én, mint újonc véletlenül keveredtem, mindenesetre nagy kaland lett számomra. Megérkeztünk, a plébánia egy kis dombon volt, onnan jött le méltóságteljes lépésekkel, fekete nadrágban, fehér ingben, ősz hajjal, fekete keretes szemüvegben egy ember, mindenkivel kezét fogott, és valami utánozhatatlan hangsúllyal csak annyit mondott: Bulányi. Azt a fokú boldogságot, összetartozást, emelkedettséget, ihletettséget, meghatódottságot én igazán sehol másutt nem tapasztaltam meg, és ennek semmi más oka nem volt, mint az, hogy azok, akik ott voltak, tiszta lélekkel megpróbálták megérteni azt, ami az evangéliumokba le van írva, és nem csak megérteni, hanem megpróbálták meg is valósítani. A hetvenes évek elejé-kezepe egyben a Bokor szárba szökkenésének is ideje, amikor Magyarországon egy szorongó katolikus egyház volt, amelynek azért voltak nagyon jó kezdeményezések, és a Bokor volt az egyik legjobb. Nemcsak azért, mert radikális volt, hanem mert értelmiségi volt, mert a Bokorban tanulni kellett. Volt a mondás, hogy a karizmatikusok imádkoznak, a regnumiak kirándulnak, a fokolárésok mosolyognak, a bulányisták meg tanulnak. Akkor még a Bokorban nagyon sok pap volt, nagyon különböző vérmérsékletű, sőt azt is mondhatom, hogy különböző lelkeségű papok, de a Bokornak nem a papság volt a fő hangsúlya, hanem a civilek. Mi Bokor-béli civilek ugyanolyan magas széken ülve fogtuk a kezünkbe az evangéliumot, és próbáltuk a Gyurka bácsi által kidolgozott elemzési módot művelni, amit analízisnek neveztünk, és a papok is

ugyanolyan széken ültek, és a Gyurka bácsinak az volt a szokása, hogy jobbról indul a kör vagy balról, és nem a főtisztelendő úrtól. A Bokor egyre inkább a fennálló status quonak a megkérdőjelezője lett, nagyon sok kockázatot vállalva, ami egyben hitelesítette is ennek a megkérdőjelezésnek a komolyságát. Mire gondolk? Akkor az állam és az egyház közötti jó viszonynak nevezték az egyházak pórázon tartását, és a Bokor azt képviselte, amit Mindszenty bíboros is képviselt, hogy az egyház nem szabad. A Bokor szellemisége, ami akkor Bulányi *Egyházrendjében* (2016) jelent meg, azt képviselte, hogy az a pasztorális modell, mely takaréklángon próbálja továbbvinni azt, ami a háború előtt még nagy lánggal égett, az egyház temetését készíti elő. A kisközösségi egyházat próbálta megvalósítani velünk, ahol az elkötelezettség mértéke alapján jönnek létre a pozíciók, ahol a közösségben megjelenő karizmák és a karizmának az egyház általi elfogadottsága szinkronban van. Ennek érdekében Gyurka bácsi nem csak azt szorgalmazta, hogy olvassuk az evangéliumot és elemezzük, amit ő előelemzett nagy művében a *Keressétek Isten országában* (1992), hanem emellett a vasfüggöny mögül monitorozta azt a zsinati teológiát, amit például a Concilium¹⁰⁹ is képviselt, és ezeket fordítottuk és megvitattuk, ami nagyon komoly intellektuális pezsgés volt egy olyan országban, ahol a teológia állóvíz volt, régi gondolatok ismételtetése és bátorítalan új gondolatok érthetetlen továbbmondása. Tisztelet a kivételnek.

Kamarás István OJD: Belekerültem már kiskamasz koromban a szentimrevárosi földalatti mozgalomba. Ez volt a legnagyobb létszámú illegális mozgalom, de lényegesen különbözött a Bokortól, mert nálunk ugyanazt folytattuk a föld alatt, amit addig műveltünk, a hittant, a cserkészetet és a plébánia körüli apostolkodást, semmiféle komolyabb változtatásra nem került

¹⁰⁹ A II. Vatikán i Zsinat hatására alapított, katolikus és ökumenikus reflexiókat egyaránt felvállaló teológiai folyóirat, mely újraértelmezi és újraalkalmazza az új kulturális kontextusokra, valamint a változó társadalmi és vallási valóságokra való nyitottságról alkotott vízióját.

sor, még akkor sem, amikor már teljes mértékben az egyetemista és gimnazista civilek vették át az irányítást, beleértve a hitoktatást is.

Völgyesi Orsolya: Egy nagyon frappáns megfogalmazást olvastam Gárdonyi Mátétól a Vigíliában (2002), hogy a zsinat után a hazai kisközösségi mozgalmak közül a Bokor vitte végig legkövetkezetesebben a hívek nagykorúsítását. A másik ennyire fontos dolog, hogy középpontba állította a lelkiismereti szabadság kérdését, illetve azt, hogy hogyan lehet olyan szorongatott helyzetben, amilyen a kádári hatvanas-hetvenes-nyolcvanas éveket jellemezte, megélni a szabadság élményét. Ezzel összefüggésben a Bokorban azzal, hogy mit jelent katolikusnak lenni, szoros összefüggésben volt a kockázatvállalás. Amit mondtál a civilek szerepéről, ahhoz azzal is csatlakoznék, hogy a Bokorral megismerkedő fiatal papokat mennyire megragadta a civilek elkötelezettsége, amit én korszakos jelentőségűnek tartok, vagyis a civilek szerepének a tudatos középpontba állítását. A földalatti katolikus mozgalmak elleni persorozatok miatt a Regnum mozgalomban is át kellett adniuk a papoknak a vezetést, ez azonban inkább kényszerűségből, és nem annyira a mozgalom egyházképéből következett, mint a Bokorban. A másik Bokor-sajátosság a nők szerepe, hogy ebben a mozgalomban az természetes volt, hogy egy olyan közösséget, melyben papok és zömmel férfiak vannak, egy nő vezesse. Ahogyan Bulányi gondolkodása (1995) a Bokor egészének egyházképét átrajzolja. Azzal, hogy a konstantini fordulattal megszületett a trón és az oltár szövetsége, Bulányi szerint nagyon sok negatívum hárult a katolikus egyházra. A politikai hatalomhoz és a politikai struktúrához való viszony a Bokornak nagyon fontos meghatározója lett, ami a rendszerváltás után is megmaradt. Amikor András, veled készítettem interjút, elmondta, hogy amikor valakivel autóval mentetek, és ide is, meg oda is beugrottatok, akkor neked mindenütt ismerőseid voltak. A hetvenes években az autonóm

közösségek hálózata segített otthonossá tenni ezt a végtelenül atomizált világot. Ennek lélektanilag, a megtartó erőt illetően, kivételes jelentősége lehetett.

Kamarás István OJD: Mint kutató, száznál több bázisközösség és legalább tucatnyi Bokor közösség vendége voltam (Kamarás 1994). Másutt leginkább kávéval kínáltak, a Bokor közösségekben viszont meghívtak vacsorájukhoz, ami az egyik (de nem egyetlen) esetben egy vájdling aludttejbe történő kenyérmártogatás volt abba a négy-öt gyerekes családban. És még egy élmény. Még a rendszerváltás előtt részt vehettem egy illegális Bokor találkozón a Csillebérc és Makkosmária közötti erdőben, ahol 35 csoport gyülekezett. Húztam egy 17-es sorszámot, és a térképen megjelölt sziklafal tövében megtaláltam az enyémet, melynek a Szentlélek tréfájának köszönhetően maga Bulányi is tagja volt, akivel addig még nem találkoztam, csak a legendákból ismertem. Ami igazából élmény volt számomra, a szabadság, hogy bármiről lehetett bárhogyan beszélni, és bátorításul Bulányi mindjárt azzal a kérdéssel kezdte, hogy megmaradjunk-e ebben az egyházban, vagy lépünk-e át egy másikba, mondjuk a baptistákhoz. Hét-öt arányban a maradás mellett döntöttünk. Nem volt tabu téma, nem volt hierarchia.

Máté-Tóth András: Valóban nem volt, mégis egy kicsit pontosítani kell. Szentségi hierarchia nem volt, de azért ott se jutott laikus eszébe, hogy misézzen vagy gyóntasson, bár nagyon sok kiváló laikus lelki vezető volt, s ebbéli hatékonyságban nem volt különbség laikusok és klerikusok között, ugyanakkor ebben a mozgalomban olyan karakteres egyéniségek voltak, akik presztízsük és személyes varázsuk okán nagyon kiemelkedtek. Most szándékosan megnevezek két embert, aki semmiben sem hasonlítottak egymásra, csak abban, hogy férfiak voltak és papok: Bulányi György és Halász Endre. Gyurka bácsi éles kés volt, Halász Endre meg kötszer. Vonzották az

embereket, ragaszkodtunk hozzájuk, áhítattal hallgattuk őket. A Szentlélek rúgta el a labdát, de mandinerről, ezektől a személyiségekről pattant oda hozzánk.

Kamarás István OJD: Jellemző történet az is, immár az egész mozgalomra, hogy Bulányinak felvetettem, hogy jót tenne a Bokornak egy szociológiai átvilágítás, hogy pontosabb térkép segítségével tudjanak navigálni. Az ötletet nagy örömmel fogadta, de a bokorbéli rend kedvéért megjegyezte, hogy ilyen kérdésekben náluk szavazással döntenek. Végül 51-49 arányban leszavazták a kutatást, ami persze érthető, hiszen ez még a rendszerváltás előtt történt, amikor is óvatosságuk érthető volt. Gyurka bácsi mindenesetre roppant módon sajnálta, hogy így alakult.

Bajnok Dániel: Mindazokról, amiről ti részben nosztalgikusan, részben kellő rálátással beszámoltatok, arról nekem csak totyogós koromból vannak személyes emlékeim. Az a Bokor, amelyben én felnőttem, az már a rendszerváltás utáni, amit nagyon megtépázott a történelem vihára. Egy roskasztó történelmi árnyék van fölöttünk, a Bokor történetének árnyéka: hol vagytok ti Bulányihoz és Halász Endréhez képest, hol vagytok ti azokhoz a fiúkhoz képest, akik a nyolcvanas években elmentek Baracskára, mert megtagadták a katonai szolgálatot, hol vannak a hangjukat hallatók? Ezzel kell nekünk valamit kezdeni, és nehéz nekünk ezekre bármit is mondani. A legfontosabb változás az, hogy a Bokor mostanra egy családközpontú közösséggé vált. Egy-két éve csináltunk egy szociológiai felmérést a Bokorról, és ennek első kérdése az életkorra vonatkozott. Kialakult egy olyan korfa, hogy van egy eléggé széles hatvan éven felüli korosztály, egy eléggé keskeny ötvenes és egy szélesebb húszas-harmincas-negyvenes. Ez azt jelenti, hogy van egy idős korosztály, mely jól emlékszik mindarra, amit ti most elmondtatok, és van, amelyiknek ez csak egy elmesélt történet, mert a rendszerváltás utáni légkörben

szocializálódott. Én ennek a korosztálynak vagyok a tetején a magam 43 évével. Ez a korosztály anyatejjel szívta magába a Bokort, és nem behalászták őket a közösségbe. Kisgyerek, kamasz, majd felnőtt csoportokban nőttünk föl, és tanulmányoztuk mindazt, amit eleink tanulmányoztak. Számunkra az az aha-élmény, amiben annak idején a megtértek részesültek, hiányzik, számunkra már magától értetődő minden, hiszen már kisgyermek korunk óta szívtuk magunkba a Bokor eszményeket, és a Jézusra visszavezetett hármass eszményt¹¹⁰. Ebből kifolyólag közösségeink meglehetősen családiasak. A legtöbb közösség Bokor-családok gyerekeiből, a tagok párjaiból és barátaiból áll össze. És az itt születettek gyerek-közösségekben kezdik az életüket. És ez nagyon-nagyon más. Bizonyos szempontból nagy előny, de nagy hátrány is, mert hiányzik az az aha-élmény. A papok szerepe tovább csökkent. Már csak mutatóban vannak. A közeljövő kérdése, hogy ki legyen az, aki a közösséget liturgiára összegyűjtsse. A másik, ami velünk együtt él, az a közösség nagykorúsága. Ennek egyik jele az, hogy rájövünk, hogy nincsenek megfellebbezhetetlen tekintélyek, akikre fel kell nézni, akik eligazítanak bennünket a tekintetben, hogy mit kell csinálni. Sem a pápa, sem Gyurka bácsi, senki sincs olyan, akinek, ahogyan Gyurka bácsi mondta, a zsebében hordhatnánk a lelkiismeretünket. Nekünk kell együtt kitalálni, hogy mit tartunk igaznak. Nem mi vagyunk a világ közepe. Mint ahogyan már nem mondják, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség, mi sem mondhatjuk, hogy a Bokoron kívül nincsen üdvösség. Azt gondoljuk, hogy sok út vezet Istenhez. Elfogadjuk a sokféleséget, kívül is meg belül is. Nagyon sokféle áramlat van a Bokorban most is, nagyon sokfélék a közösségek és az egyének is. A szabad gondolkodás középpontba helyezése máig nagy erénye a Bokornak, ami persze rettenetes nagy akadály a mozgalmi hatékonyságnak. Másik nagy akadály pedig az, hogy fontosabb ebben a családi és baráti

¹¹⁰ Aki szeret, az ad. Aki szeret, az szolgál. Aki szeret, az nem alkalmaz erőszakot.

közösségben egymást szeretni és elfogadni a különbözőségeket, ahelyett, hogy így szólánk: figyelj, ezt már nem mondhatod, ez már annyira más, hogy talán inkább menjél át egy másik közösségbe, ehelyett a nézeteltéréseket családi, baráti körben megpróbáljuk elsimogatni. Ez lett a kimondatlan döntése a Bokornak a kilencvenes években. És ez, hogy annyira szeretjük egymást mindenféle másságunkkal együtt, a kifelé való hatékonyságunkat jelentősen csökkentette. Így vagyunk most 2025-ben, egy olyan világban, amikor nagyon nagy szükség lenne arra, hogy ki tudjuk mutatni elveinket. Látom, hogy rettenetesen polarizálódik a társadalom, rettenetes agresszió és megosztottság van, rettenetes veszélye a militarizálódásnak, amit tapasztalunk nap mint nap, és lehet, hogy eljön az a pillanat, amikor felmerül az a kérdés, hogy újra meg kell-e tagadnunk a katonaságot. Vajon készen állunk-e most is erre? Ez lesz a következő időszak kérdése, és csak reménykedem, hogy majd megfelelő választ tudunk adni.

Kamarás István OJD: Erre a beszélgetésre mi, a szervezők tucatnyi levelet kaptunk hetven-nyolcvan éves Bokor tagoktól, akiket én már régóta igaz embereknek ismerek. Lényegében azt írták, hogy túl belterjes lett a Bokor, és kíváncsiak arra, hogy vajon azok az erények, melyeket ők képviseltek, megjelennek-e a ma esti beszélgetésen, például felidéződnek-e az erőszakmentes mozgalom eredményei. Én már választ kaptam tőled ezekre a kérdésekre nagy részben, de azért továbbra is komoly zavarban vagyok, ugyanis a nagyon őszinte válaszaid kételyeidről is szóltak, ami, persze, számomra ugyancsak nagyon rokonszenves volt. És az is zavarba ejtő, hogy ezek a valóban igaz emberek azokra a nagyapákra vagy dédapákra is emlékeztetnek, akik karácsonyra villanyvasutat vesznek a mára már mesterséges intelligenciával szórakozó unokáiknak, dédunokáiknak, aztán maguk játszanak

vele. Jó, belátom, ez majdnem ugyanakkora igazságtalanság velük szemben, mint veletek szemben a belterjesség.

Máté-Tóth András: Egy kicsit másra szeretném terelni a hangsúlyt, ez pedig az eredeti karizmára való emlékeztetés, az eredeti karizmának az őrzése. A kérdés számomra az, hogy a Bokornak mi is volt az eredeti karizmája. A Max Weber-i értelemben¹¹¹ értem ezt. Mi is volt az az alapélmény, ami az ott lévőket a kockázatvállalással együtt bent tartotta, és a mai napig sokakat bent tart ebben a mozgalomban? Nem könnyű válaszolni, és ez szerintem nem is baj. Nekem két válaszom van, de még sokfélével tudnék fogadni. Az egyik a közösség-élmény, méghozzá az imádkozásnak és a szellemi élményekből fakadó evangéliumi igazságok felismerésének ihletettsége. Ez volt a sztenderd. Gyurka bácsi sikított üveghangon, amikor megtudta, hogy a közösségi találkozó palacsintázással kezdődik, és abba torkollik, és minden eszközzel megpróbált oda hatni, hogy ez ne forduljon elő. Megjegyzem, ebben senki sem engedelmeskedett neki. De nem szabad kizárni azt sem, bár nem vagyok személyi kultusz párti, hogy maga Bulányi volt az orákulum, ő maga, az ő személyisége, hogy ő volt a Szent Ferenc, a Kalazanci Szent József, vagy éppen a Szent Domonkos, ha az intellektusra gondolunk. És hát akkor felmerül a kérdés, hogy mik azok know-how-k, amikkel az eredeti közösségi élményt föl lehet szítani, és mik azok a technikák, amelyekkel az eredeti Bulányi-élményt föl lehet éleszteni. Én nem félek attól, hogy Bulányiról beszéljek. Nagyon közel álltam hozzá, nagyon sokat foglalkoztam a gondolkodásával. Azt hiszem, nem vagyok annyira vak, annyira elfogult, amikor róla beszélek, de mérhetetlenül elfogult vagyok, és óriásinak tartom a személyiségét. Mi most úgy beszélünk a

111 Max Weber a legitim hatalomnak három típusát különböztette meg, a tradicionális, karizmatikus és a racionális-legális uralomtípusokat. A karizmatikus uralom esetén a legitimitás alapja az uralkodó személyisége, az alattvalóknak az a meggyőződése, hogy az uralkodó annyira bölcs stb., hogy ennek alapján jogosult arra, hogy alattvalóit vezesse.

Bokorról, mintha itt lenne valami folyamatosság. Ez a legendaképzés fontos eleme, de természetesen nincs ilyen, hogy nyolcvan éves Bokor, hanem mi alkotunk egy 80 éves Bokort az őrzésre. Az eredeti karizmára való emlékeztetés technikája ez, és én támogatom ezt a technikát, de azért ne felejtsük el, hogy amikor Gyurka bácsi elkezdett kisközösségekkel foglalkozni, mondjuk 1945-ben az egyáltalán nem hasonlított arra, amit a börtönből kijövet a *Keressétek az Isten országát!* megírása után 1976-77-ben kezdett el újra, összeszedve minden bátorságát. És ez megint nem hasonlított arra a Bokorra, ami 1982 körül volt, amikor a Bokor elkezdett ágasodni, mert már volt vagy háromezer tagja az országban szanaszéjjel és senki sem tudta pontosan, hogy ki tartozik ide. Akkor kezdődött a nagy nyomás az Állami Egyházügyi Hivatal koordinálásával, és akkor Bulányi hatására az egész Bokor, vagy legalábbis a budapesti Bokor gondolkodásának a hangsúlya áttevődött az evangélium Krisztusának követéséről az állam és egyház közötti viszony elszenvedésére és kezelésére, valamint a közösség intézményes megőrzésére, a közösségi katolicitás fönntartásáért való törekvésre. És amikor jött a rendszerváltás, amikor megnyíltak a lehetőségek, akkor sokan a Bokorból úgy érezték, hogy most legalisan tudjuk csinálni a mozgalmat, és akkor a kisközösségi munkáról áttevődött a hangsúly a plébániai munkára, meg más egyházi intézményi munkára. Aztán a Gyurka bácsit rehabilitálták, helyesebben, mivel nem is volt elítélve, nem is kellett rehabilitálni, de mégsem történt semmi sem az ő egyházi megítélését illetően, amit ő nagyon fájlalt. És akkor itt vagyunk most, amiről Dani mesélt, hogy a Bokor jelentősége azért is csökkent, mert, ugyebár nincs egy rendes ellenség, ami összetartaná, ami kitermelt volna egy olyan Bulányi utódot, aki ugyanúgy el tudná varázsolni a kicsiket és nagyokat, mint ő. Azt nem tudom, hogy a mostani kisközösségi találkozók mennyire tudják nyújtani azt a szellemi, lelki, spirituális megragadó élményt, amit a közösségi

evangéliumolvasás jelentett. Teljesen egyértelmű, hogy a Bokor szekta volt, nem teológiai értelemben, hanem szociológiai értelemben, de hogy az alapító halála után denominációvá vált-e, hogy beilleszkedett közösséggé vált-e, hogy az intézményesülés milyen fokára jutott, azt nagyon nehéz megítélni. Én azt mondanám, hogy a Bokor egy töredezett denomináció, melynek az intézményi oldala nem rendelkezik kellőképpen karakteres munkafolyamatokkal vagy kodifikációkkal, amelyekkel, mint intézmény fenn tudná tartani az eredeti karizmára való emlékezést.

Völgyesi Orsolya: Nyilvánvaló, hogy a Bokor történetének a hetvenes-nyolcvanas évek egy kiemelkedő időszaka volt, amit eddig nem sikerült meghaladni. De ez, ugye, nem baj. Most az történik, ami minden karizmatikus alapítású közösséggel az alapító halála után, és ez alkalommal az új nemzedéknek az idősebb generáció megadja a szabadságot arra, hogy megtalálja saját küldetését. A folytatás elmehet két irányba, lehet Ödipusz vagy Izsák, ahogyan ezt Bruni *Önfelforgatás dicsérete* (2023) című könyve mondja. Hogy mit fognak az új nemzedékek az eredeti karizmából kiválasztani, attól függ, hogy az adott történelmi körülmények és elvárások közt mit akarnak megmutatni önmagukból. Ezeknek a közösségeknek két útja van: vagy intézményesülnek, vagy megszűnnek. És akkor még mindig számolni kell azzal, hogy ezekben a közösségekben lehetnek próféták és hamis próféták. Merza József, aki a katonaságot először tagadta meg 1979-ben a Bokorban, a Bokor karizmájával kapcsolatosan felidézi (2022) azt, hogy a rendszerváltás környékén valaki úgy jellemezte a Bokort, hogy az baloldali és liberális. Merza felteszi a kérdést: mi az a baloldali, mi az a liberális, és arra lyukadt ki, hogy a Bokor, ha nem is politikai, de olyan értelemben baloldali, hogy a társadalom peremén élőkkel vállal szolidaritást, és nem a hatalmasokkal. Liberális pedig amennyiben a szabad gondolkodásnak és a lelkiismereti szabadságnak helyet ad. Én például

ezt a kettőt a Bokor jellemzőinek érzem. A másik jellemző jegy az erőszakmentesség, ami a katonaság megtagadásban csúcsosodott ki, ennek a jelentését én a mostani a fenyegető politikai környezetnek megfelelő kitágítanám. Bár nem hinném, hogy újra bevezetnék a hadkötelezettséget, de Csapodi Tamás arra figyelmeztet, hogy a gyerekek militarizálása már elkezdődött a közoktatásban. Az erőszaknak van egy formája, amit strukturális erőszaknak nevezünk. Létezik emellett a strukturális bűn is. Azt gondolom, hogy az ezekre való odafigyelés, az ezekkel való szembenézés vagy az ezekről való beszéd — annak ellenére, hogy számotokra nehéz az egységes fellépés vagy annak meghatározása, ki képviselje a Bokort — mégis fontos, mert vannak nektek címzett társadalmi kihívások. A lényeg persze a szabadságotokban van.

Bajnok Dániel: Nem tudom, hogy csak az a két útja lehet egy ilyen közösségnek, hogy vagy széthullik, vagy intézményesül. Most már nyugodtan lehetne intézmény a Bokor, de ha mi beleállunk ebbe, kérdés, meg tudjuk-e őrizni a szeretet rendjét. És a közösség újra meg újra azt a döntést hozza, hogy nem. Nem tudom, hogy lehet-e ezt a tojástartót vagy pávatartót a végtelenségig folytatni, mégis muszáj, mert nem akarunk a Bokorban engedelmeskedtetésre épülő struktúrát kiépíteni, de persze széthullani sem akarunk. Az egyetlen kötélyanyag a testvérbaráti szeretet tud lenni, akármennyire is elcsépeletnek, naívnak vagy idealistának tűnik ez. És azért ennek a kötélyanyagnak a meglétét én egyértelműen tapasztalom.

Máté-Tóth András: Ne feledkezzünk meg arról, hogy nincs önmagában a Bokor. Sosem volt egyedül, még akkor sem, amikor a Bokorral való kapcsolattartás a Bokortól való elhatárolódást jelentette elsősorban. A Bokor végig a magyar katolikus egyház szerves része volt. És ne gondoljuk, hogy egyedül csak a Bokor kínlódik ezekkel a dolgokkal, amikről beszéltem. Hadd mondjak egy távolinak tűnő példát. Chiara Lubich nem régen halt meg, és ez

megrázta a Fokolárt az egész világon és Magyarországon is. De nem csak az rázta meg, hogy meghalt az alapító, hanem az is, hogy az utánpótlás nem olyan gazdag. El kell gondolkodni azon, hogy egyáltalán milyen értelemben beszélünk intézményről, mert most is van egy csomó Bokor-intézmény. Van Koinonia, vannak rendszeres találkozókat, vannak rendszeres szokások, vannak emlékező ünnepek, ez mind intézményi dimenziója a Bokornak.

Bajnok Dániel: És vannak alapítványok, vannak gyerektáborok, vannak közösségvezetői találkozók és van a közösségeket összefogni hivatott szerve a Bokornak. Csikorogva, de valamiféle intézményesülés azért van, ám ezekhez nem tartozik semmiféle hivatalosság semmiféle szankcionálási lehetőség.

Máté-Tóth András: Azt hiszem, a Bokor mintája, vagy boszorkánykonyhája a mai magyar társadalom és a mai magyar katolicizmus átmeneti folyamatainak, mert mint ahogyan a Bokornak is meg kell küzdeni azzal a problémával, hogy mi is az evangélium a mai hatalmi és kulturális viszonyok között, ugyanúgy küzd ezzel a magyar katolikus egyház és a többi testvér-egyház. Hogy sikerül-e a misszió, hogy sikerül-e az embereket közelebb hozni Jézus szeretetéhez, ez a magyar katolikus egyház nagyon nagy kérdése. Ahogyan manapság karakterisztikus egyéniségek a Bokorban nem annyira láthatók, mint korábban, ugyanúgy a katolikus egyházban is leginkább csak a média által kreált nagy egyéniségek vannak, akikről nem az tűnik föl, hogy egy alulról jövő tisztelet teszi őket karakteres egyéniségekké. Szóval ne úgy beszéljünk a Bokorról, mintha lenne egy, idézőjelben mondva, normálisan működő nagy egység, egy nagy tábor, amit mondjuk úgy hívunk, hogy a magyar katolikus egyház, és valahol mellette egy Bokor nevű szervezet. Ez egyáltalán nem jó modell, mert a Bokor szerves részét alkotja az egyháznak számos más ilyen kezdeményezéssel együtt, és reprezentálja mindazon nehézségeket, melyekkel az egész egyház rendelkezik. Ugyanakkor, hogy csak egy jellemző Bokor-specifikumot említsek,

minden szociológiai vizsgálat azt mutatja, hogy minálunk mégis csak a hívők vállalnak leginkább gyermeket, és ebben a tekintetben a Bokor eminensen képviseli ezt a trendet.

Hivatkozott művek

Bajnok Dániel (2012) Istenre hangolni lelkünket

<https://talita.hu/magazin/istenre-hangolni-a-lelkuenket-bajnok-daniel-a-bokor-koezoessegrl/>

Bruni, Luigino (2023) Az önfelforgatás dicsérete. Budapest: Új város Alapítvány.

Bulányi György (1995) *A Bokor lelkisége*; Bokorliget, Budapest.

Bulányi György (2016) *Egyházrend*. <http://mek.niif.hu/15000/15077/>

Bulányi György (1990) *Keressétek az Isten országát!* Budapest: Irotron.

Gárdonyi Máté (2004) A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején. In *Vigilia*: 01:25-29.

Kamarás István (1994) *Bensőséges bázisok (Katolikus kisközösségek Magyarországon)* Budapest: Országos Közoktatási Intézet.

Máté-Tóth András (1995) Bokorból bozótba? In: *Távlatok*: 6:768-773

Máté-Tóth András (1996) *Bulányi und die Bokor-Bewegung. Eine pastoraltheologische Würdigung*. Wien, UKI.

Merza József (2022) *Levelek Hunniából*. Budapest: Napkút.

Völgyesi, Orsolya (2024) Bulányi György alternatív egyháztörténete: A bázisközösségek és a magyar katolikus hierarchia viszonya az 1945 utáni évtizedekben. In: *Korunk*: 35 :11: 81-97.

Kritika és recenzió

NEMES MÁRK: KAMARÁS ISTVÁN OJD - EGYHÁZAM
LÁBNYOMÁBAN

Kamarás István OJD – Egyházam lábnyomában

GlobeEdit 2025 (ISBN: 9786208832353)

Nemes Márk recenziója

Kamarás István OJD a napjaink szociológiájának, vallás- és egyházkutatásának egyik, talán legnevesebb hazai kutatója. A korai 1970-es évek óta szakadatlan munkásságát – annak mennyiségét és minőségét – igen kevés szakember tudja felülmúlni. Tudományos munkásságán felül, ugyanakkor annak szerves részeként, tucatnyi szép- és ifjúsági irodalmi művet, verseskötetet és novellát, közéleti és intellektuális cikket köszönhet neki a magyar olvasóközönség. Munkássága és személye alapvetően határozzák meg itthoni szociológusainak és szociográfusainak, religiográfusainak és vallástudósainak (köztük a szerzőnek is), valamint egyházi munkatársainak és hitéleti szakembereinek szemléletmódját, de ugyanígy hatással vannak a könyvtárszakma és olvasástudomány, a kortárs magyar irodalom és költészet, továbbá olvasni szerető fiatalok és felnőttek szemléletére is.

2025 májusában a GlobeEdit kiadó kezelésében *Egyházam lábnyomában* címmel megjelent munkája a fent felsorolt befogadóközönség eddigi talán leszélesebb körét szólítja meg. A mű több mint egy vallás- vagy egyházszociológus elemzése: olyan személy visszaemlékezéseinek és önreflexióinak gyűjteménye, aki nem csupán átélte, de *benne élt*, a '80-as évek és azt követő évtizedek katolikus felekezeti valóságában, *át is látta*, és *aktívan formálta is* ezen évtizedek szellemi fejlődését. A szerző már Előszavában transzparensen kezeli a katolikus egyházban az elmúlt 40-50 évben lezajlott folyamatokat – azok pozitív és negatív aspektusait is. Címválasztásával kifejezetten személyes élményeire és korábbi munkáiból ilyen-olyan okokból

korábban kimaradt, esetleg szerkesztés során kivágott, vagy ebben a formában még nem közölt gondolataira és élményeire utal. Felütésében igazi különlegességet ígér: néhány autentikus visszapillantást a '80-as évekkel meginduló katolikus lelkiség formálódásába és a szabadság érzetét ekkor még nehezen feldolgozni képes hazai kereszténység életérzésébe. E sokrétű korszak momentumait az ő szemüvegén és narrációján keresztül élheti át az Olvasó. Szemben korábbi írásainak többségével, 2025-ös könyvében Kamarás összefűzi a korábbi művekben tudatosan szétválasztott meseírói, költői, felekezeti-hitéleti, oktatói-kutatói, társadalom- és kultúratudósi szemléletpontjait. Ezek mostani fúziójából egy újfajta, könnyedebb hangvétellű, ugyanakkor komoly témákat is életszerűen tagláló narrátor emelkedik ki, aki képes kezén fogni és végig kísérni az Olvasót a rendszerváltáskori és azt követő hazai katolicizmus társadalmi valóságának gyakorta igen zavaros közegén. Ennek során az Olvasó Kamarás személyében élheti át az egyházakkal foglalkozó szociológust ért meglepetéseket, nagy találkozásokat, nehézségeket és esetleges sérelmeket követő megbékélést és lelki felfrissülést is.

A műben olvasható tematikus és korszakos pluralitás miatt a könyvet igen nehéz egy hagyományos recenzió keretei között értékelni. A kötetnek nem is célja mondanivalójának szingularitásba való tömörítése, sokkal inkább egy közel félévszázados munkásság lábjegyzeteként, a szerző visszaemlékezéseinek sorbarendezéseként egységesül. Stílusában szintén sokféle; az Olvasó találkozhat hagyományosabb kutatói jegyzettel, interjúkivonatokkal, már-már naplójellegű visszaemlékezésekkel, rövidebb szociográfiai elemzéssel, történet- és életútírással, de olvashat kendőzetlen kritikát, őszinte méltatást és még hosszabb-rövidebb adomákat is.

Kamarás történeteiben egyszerre narrátor (mesélő), saját hangján megszólaló szereplő és külső elemző is. Különböző minőségeiben az

eseményeket „innen” és „onnan” nézve képes egy valódi tematikus és lelkeségi pluralitást tárni az Olvasó elé. Egyes fejezetei látszólag nem, vagy csak igen kis mértékben kapcsolódnak egymáshoz; első olvasatra külön-külön is élvezhető epizódjai egy barátokban és élményekben gazdag, igen aktív életútnak. A bepillantások összessége ugyanakkor a kötet végére érve amolyan hálószerű egységgé válik. E hálóra feltűzve az Olvasó megtalálja az elmúlt 40-50 év nevesebb lelkeségi és felekezeti-, köz- és kultúréleti figuráit, számos lokális vonatkozásban fontos személyt, sőt egyetemi tankönyveinkből és hazai katedráinkról jól ismert tudósokat és kollégákat is. Közös fiatal(abb) korukba való bepillantással Kamarás 'életszagúvá' teszi karrierjüket, felfedve számos olyan kapcsolódást, amelyet eddig nem, vagy nem ilyen mélységben ismerhettünk. A kötet így nem csupán az Egyház és annak holdudvarában tevékenykedő sokaság apróbb lábnyomainak felfedése, hanem ezen nyomok hajszálvékony fonallal való összekötése és adott lábnyomcsoportokból kialakuló csapások ösvénnyé jelölése is – a leghitelesebb értelemben korszak – és valóságírás.

Pontosan ebből adódóan a recenzió írójának nem áll szándékában felfedni az összes fejezet történetét és tanulságát – egy ilyesfajta ismertető nem szabad, hogy erről szóljon. Helyette a Kamarás által prezentált sokféleségből válogatva, a teljesség igényére legkevésbé sem törekedve emel ki néhány igazán szemléletes pillanatképet. Ezzel célja, hogy az Olvasó érdeklődését felkeltse és a kötet felnyitását követően elindítsa a korábban említett hajszálvékony fonalak mentén azért, hogy saját maga alkothasson meg – természetesen Kamarás segítségével – egy élményszerű képet az Egyház és állam, közügyek és hitkérdések, teológiai és egyházzociológiai nézőpontok közötti elmosódni látszó határ-valóságában.

Kamarás a Lajosmizsén – a Nagyhajtáson – végzett kutatási jegyzeteivel nyitja fel 'emlékes dobozát'. Jegyzetei által megismerhetjük a keresztény (többségi katolikus) identitások hazánkban már a korai '80-as években is fellelhető sokféleségét: a „hívők”, a „vallásosak”, a „templomba járók” és az „idealisták” révén. A fejezetben szereplő káptalanok történetén keresztül – akiket a szerző eredeti narratív és szociális mátrixukban helyez el – betekintést nyerünk a katolikus alsópapság világnézeti és hivatástudati pluralitásába, valamint a kései békepapsággal gyakorta oppozícióban működő kislelkes megélt vallásosságba is. Későbbi fejezetében a káposztásmegyeri lakótelepen, Tomka Ferenc körében végzett kutatásra való reflexiója egy hasonlóan érdekes mikrokozmoszba nyújt betekintést: az Intarzia történetén keresztül a rendszerváltást követő 'lakótelepi katolicizmus' revitalizációjának egy esetét ismerhetjük meg. Nagyhajtás tükörképeként itt nem sokfélévé váló és feloldódó katolikus lelkiséggel találkozunk az Olvasó, hanem az egység felé orientálódó lokális szellemmel. Az intarziai „mag” helyi egyházközségépítése így Magyarország kezdeti demokratikus újrendeződésének (vagy átrendeződésének) részeként, annak amolyan miniatűr Petri-csészéjeként kontextualizálódik. A kötet jóval későbbi részében (az *Utópiák és Egy szentlelkes plébánia* c. fejezetekben) ugyanezen fonalat veszi fel Kamarás, ekkor már azonban a szellemi és nem utolsósorban emberi erőforrásaiból kifutni látszó mozgalmi katolicizmust tárgyalja.

„Blankenstein atyacról” szóló rövidke visszaemlékezésében saját körének egy igazán érdekes élettörténeti csomópontját fedi fel Kamarás. A kötetben több alkalommal is megjelenő Blankenstein Miklós Szalonja, a regnumiak mellett (esetleg mögöttük amolyan háttérként), a későbbi évek egyik felekezeti- és kulturális életét meghatározó gyülekezési pontja volt. Az itt összefonódó életutak felvetik az érdeklődő Olvasóban a kérdést: vajon milyen

egyéb háttországi fórumok létezhetnek, amelyek tevékenysége hasonlóan hatással van napjaink hazai intellektuális életére? Később a Zsinati Kör, majd Klub történetén keresztül megismerhetünk egy ilyen, ugyanakkor láthatóbb és szélesebb tevékenységi körű csoportot. Hasonlóan a két előbbihez, a *Közművelő papok* c. fejezetben ismét felmerül több korábban más kontextusban említett hitéleti háttérű személy. A fejezet legnagyobb értéke, hogy rámutat az ő művelődés- és kultúraszervezői tevékenységük igen kiterjedt világi hálózatára is. Körükben előkerülnek olyan, a korszakban már tevékenyen alkotó művészek és gondolkodók is, mint Makovecz Imre, Nógrádi Gábor, Csete György, vagy éppen Krausz Tamás. Ugyanígy e fejezetben felsejlenek a '80-as évekbe repedező pártállami apparátus és besúgórendszer felszínre sodródó maradványai, a földalatti lelkiségi mozgalmakkal – köztük a bulányistákkal – kapcsolatos kezdeti ellenérzés majd fokozatos enyhülés jelei, de a korszakban egyre népszerűbbé váló újpünkösdi megújulással kapcsolatos felekezeti félelmek sokfélesége is. A Bokor mozgalom utóéletével, '89 utáni rövid kivirágzásával, valamint a katolikus főszódon Bulányi Györggyel kapcsolatos ambivalens véleményével a szerző később a *Barátságvonat* c. fejezetében is foglalkozik, ahol a Bokor történetét a Hálózathoz (avagy a Katolikus Közösségek Hálózatához) fonja egy megvalósult kibékélési kísérlet során.

A rendszerváltást követő fejezeteiben a szerző igen szemléletesen ír a 'hirtelen szabadság' okozta kezdeti tanácstalanságról, utalva a politikai- és identitás-kereszténység már ekkor elvetett és napjainkra határozottan termést hozó bálványfa-magjaira is. Olyan hitéleti relikviák jelképes és szó szerinti napvilágra hozataláról mesél ekkor, mint az eleve plurális „mi keresztények” és még annál is ambivalensebb „mások” – kisebb és nagyobb ördögök – dichotóm koncepciói. Az említett fogalmak később visszaköszönnék, például a *Csetepaték* és *Választás és szavazás* fejezetekben. Ugyanígy szemléletesen tárja elénk a

Keresztény Pedagóguskamara 1992. május 16-i alkalmán elhangzott előadását követő kisebb morális pánik történetét és ideiglenes *persona non grata*-vá válását, melyek mögött hasonló identitáspolitikai és útkeresési – esetleg úttévesztési – problémákat sejtet. A recenzió szerzője számára talán az erről szóló fejezet (Az „ügy” címmel) nyújtotta a legnagyobb intellektuális élményt: rámutatott arra, hogy a rendszerváltás során a katolikus értékrend (poszt-)modernitásba való átemelése korántsem volt olyan zökkenőmentes, mint azt sokan képzelnék. Az első nehézségek felmerülésekor többen egészen 1936-ig visszanyúlva próbáltak felvenni egy elképzelt pédumot, némileg elfeledkezve az addigra eltelt majd egy emberöltő sokkal autentikusabb értékteremtési tanulságairól. A későbbi fejezetek hasonlóan fontos tanulságokkal szolgálhatnak az Olvasó számára. Ezek közül – hagyva az Olvasónak is felfedezni valót – a recenzió szerzője egy esetet ajánl figyelembe. Az *Egy religiográfia visszhangja* c. fejezet kifejezetten a tudós valóságíráshoz való jogát (sőt hivatásszerű kötelezettségét) húzza alá, még akkor is, ha ezért saját kollégáitól és barátaitól negatív visszhangot kap. Bár, mint olvashatjuk ezek többsége inkább teológiai mintsem az elmondott tényeket cáfoló empirikus ellenérv volt.

Rövid fülszövegemet egy, a kötetből vett idézettel zárnám, melyet a kései Venesz Ernő 2003. február 16-i méltató írásából ragadok ki: „*Kamarás szorgalmas, de mindig előre szalad. És még egy kicsit liberális is.*” Kedves István, bízom benne, hogy sokáig fogsz még nekünk, kutatóknak, olvasóknak, fiataloknak és idősebbeknek *szorgalmasan, liberálisan elénk szaladni* és továbbra is hajlandó leszel annak a sok lábnyomnak a kiolvasására, amelyet magunk mögött hagyunk és fogunk hagyni a jövőben.

Szociofotó

FRIESZ-KOVÁCS KAMILLA: INTERJÚ HORVÁTH PÉTERREL
HORVÁTH PÉTER: ÚJPALOTA 1974 ÉS 2010

„Az emberi sorsok érdekeltek”

Interjú Horváth Péterrel

Friesz-Kovács Kamilla

Horváth Péter dokumentarista fényképész 1974-ben készítette első fotóit az akkor még épülő Újpalotáról. Néhány évtizeddel később, 2010-ben újra ellátogatott a telepre, és megörökítette az akkori állapotokat. A képek segítségével a változás lenyűgözően megragadható.

Melyek voltak pályája, eddigi munkássága legmeghatározóbb állomásai?

A nyolcvanas évek legszínvonalasabb hetilapjának munkatársa voltam, olyan kiváló fotográfusok társaságában, mint Benkő Imre, Féner Tamás, vagy Kerekes Gábor. A legemlékezetesebb feladatom a Képes7 riportereként az volt, amikor képriportot készítettem a Berlini fal megnyitásáról.

Hogyan határozná meg, mit jelent az Ön számára a szociofotó, és miért fontos ez a műfaj az Ön munkáiban?

Kezdő riporterként őszintén hittem a fénykép objektívitasában és jobbító erejében. Az emberi sorsok érdekeltek, leginkább a társadalom periferiáján tengődőké. A sajtó klasszikus kulcsszavain túl: ki, mit, mikor, hol; egyre gyakrabban éreztem, nem tudok választ adni a legfontosabb kérdésre: miért? Zavart, hogy a történetekből kiragadott egyetlen pillanat sokszor inkább elfedi, mint megmutatja az igazságot. Ezért kezdtem fotóesszéket készíteni. A szociofotó meghatározása koronként változott, ma sincs szerintem olyan definíció, amely pontosan fedné a műfajt. Ha mindenképp be kell sorolnom magamat, azt mondom, dokumentarista vagyok. Fontosnak gondolom a képi

minőséget, de ugyanakkor igyekszem objektív maradni. Ez utóbbi már csak azért is izgalmas feladat, mert sokszor reménytelen.

Az aktuális lapszámban tíz fotója szerepel az Újpalotáról készült sorozatból. Elmesélné, hogyan születtek ezek a képek, és milyen gondolatokat, történeteket hordoznak?

Albérő voltam a félkész Újpalotai lakótelepen, láttam az építést, a friss beköltözőket, a régi otthonukból kiszakított időseket. Kezdő fotóriportiként ez volt a vizsgamunkám. Lett belőle egy kötetre való képanyag, de persze könyv sohasem. Harminc év után újra kezdtem Újpalotát fényképezni és két anyagból lett egy kiállítás Kincses Károly biztatására Időutazás címmel. Itt aztán kiderült, hogy minden változik és minden marad a régiben.

A Horváth Péter fotóiból készült online galéria megtekinthető a következő weboldalon: <https://www.studio-h.hu/>

Szociofotó

HORVÁTH PÉTER

Újpalota

1974

Újpalota

1974

Újpalota

1974

Újpalota

1974

Újpalota

1974

Újpalota

2010

Újpalota

2010

Újpalota

2010

Újpalota

2010

Újpalota

Képzőművészet és vizuális kultúra

DECSI ILONA LUCA ÉS KÉRY IMRE ROVATA

DECSI ILONA: GONDOLATOK A MŰVÉSZI FELDOLGOZÁSRÓL

Gondolatok a művészi feldolgozásról

Bemutakozás a Szociográfia online folyóiratban

Decsi Ilona Luca

Kéri Imre Munkácsy-díjas, Érdemes művész és Decsi Ilona Luca Munkácsy-díjas festő- és grafikusművészek vagyunk. Ketten szeretnénk megszólalni a folyóirat hasábjain, képzőművészeti élményeinkről és benyomásainkról beszélve — bízva abban, hogy írásaink kedvükre valók lesznek. Engedelmezzük, nőként, én kezdem a bemutatkozást.

Nagy öröm és élmény ért a napokban: egy magyar író kapta az irodalmi Nobel-díjat. E hír hallatán mégis képzőművészeti vonatkozású emlékemet szeretném felidézni — egy megfilmesített *Krasznahorkai László*-regény, a *Sátántangó* kapcsán.

Supka Magdolna művészettörténész írta egykor Kéri Imre illusztrációiról:

„A Kéri Imre által illusztrált *Sátántangó* (Tarr Béla filmje) annyira érzékletes és szuggesztív esztétikai és muzikális élmény, hogy az prológusként a film bevezetőjének tekinthető, de hasonlatul is szolgál a csalogató népámítás filmbéli történetéhez, a táncoló, imbolygó lápi lidérctánc káprázatszerű természeti pantomimjával. A sötétségnek és a fénynek ilyen mágikus hatású felszíkázása mindig is e művész mesterségi bravúrai és költői képi parabolái közé tartozott.”

Ezek a sorok 1996-ban íródtak. A Magyar Filmintézet akkoriban remek ötlettel kiválasztott néhány magyar filmet, s felkért művészeket, hogy ezekhez készítsenek illusztrációkat. A témákat sorsolással osztották ki: Kéri Imrének Tarr Béla *Sátántangója* jutott, amely *Krasznahorkai László* regénye alapján készült.

Supka Magdolna a film és a grafika kapcsolatáról is ír:

„A sokszorosított rajz, a grafika mint tartalmat, gondolatot közvetítő ábrázoló művészeti ág némiképp közelebb áll a filmhez a nonfigurativitásra manapság inkább hajló festészetnél.”

Emlékszem, milyen hatással volt rám és gimnazista fiamra, amikor együtt néztük videokazettán a filmet. A lepusztult táj, a kocsmajelenetek és a különös, lassú ritmus maradtak meg bennünk. A filmben szereplő művészek közül sokan kortársaink voltak — köztük Dobai Péter, a kiváló író, akivel Imre később többször is találkozott a Víg Matrózban. Sajnos Péter már nincs közöttünk; e hónapban távozott, immár az égi társaság tagja.

A művészettörténész a grafika fekete-fehér világát is megemlíti, amely rokon a film tónusvilágával. Kéri Imre a mezzotinto-eljárás mestere, amely sav nélkül, a rézlemez finom megmunkálásával hoz létre mély, bársonyos árnyalatokat. E technikát Európában 1645 óta használják. Ilyen eljárással készült *H. Bosch* című lemeze is, amely idén szerepelt a kaposvári *Groteszk* című kiállításon.

A tárlat számomra különösen kedves emlék. Csodáltam a kisváros rendezett hangulatát, és élvezettel hallgattam, milyen büszkék a helyiek Rippl-Rónai Józsefre és Vaszary Jánosra, a város szülötteire. Az új, modern képtár, ahol a *Groteszk* kiállítást is megrendezték, Vaszary János nevét viseli.

Kéri Imre: H. Bosch emlékére. 2004. (Mezzotinto átmérő 19cm)

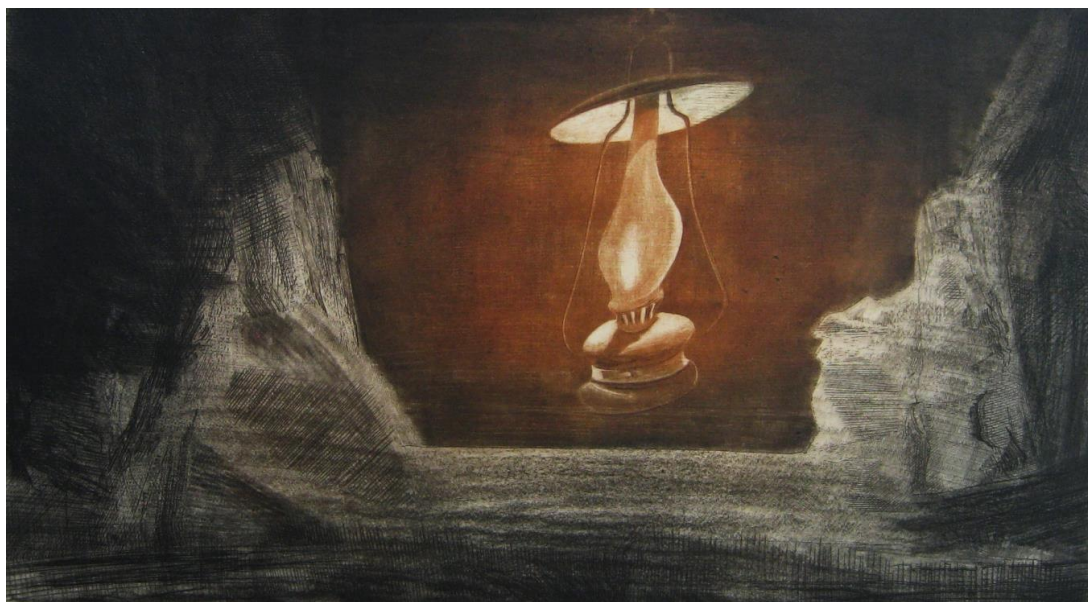
Egy másik emlék is ide kívánczik: a Ligetben, a felújított Mezőgazdasági Múzeum dísztermében nyílt meg az a kamarakiállítás, amely tizennégy grafikus munkáját mutatta be. A nyomatokból készült díszmappát 2021-ben Ferenc pápa kapta ajándékba magyarországi látogatásakor. Az ötlet és a megvalósítás Szunyoghy András grafikusművészt dicséri.

A fotóművészet is egyre nagyobb szerepet kap a képzőművészetben. Az 1840-es években felfedezett technika ma már szervesen beépül a festészet és a grafika világába. A *Groteszk* tárlat egyik díjazottja, Pató Károly például természetfotóját dolgozta át linómetszet formájában.

Pató Károly: Tükröződések. 2008. (Linómetszet 60x85 cm)

Pató fekete-fehér grafikája mellé hívom párhuzamként Kéri Imre mezzotintóját, hogy lássuk, miként alkalmazható a szín a grafikai alkotásokban. Mindig különös izgalmat ad, ha a grafika festői hatásokat idéz meg. Kéri *Franz Kafka* világát idéző műve például gyermekkori petróleumégő fényével teremti meg a cseh író borongós hangulatát: a balatonfüredi falusi otthon lámpája világítja meg a fantáziát.

Kéri Imre: *F. Kafka lámpája*. 1974–2025. (Színes mezzotinto 30x20 cm)

A Szépművészeti Múzeum *William Blake*-kiállítása talán nem vonz majd akkora tömegeket, mint egy impresszionista tárlat, mégis lenyűgöző vállalkozás: a romantika korának varázsát idézi. Ezzel egy időben Tatabányán is látható volt az *In Memoriam William Blake* című kiállítás, amely kortárs művészek alkotásain keresztül hajtott fejet a 18–19. századi angol mester előtt.

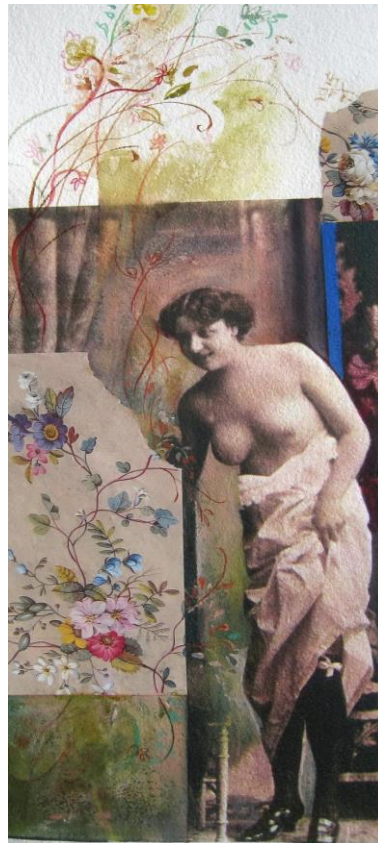
Blake Dante-illusztrációi régóta hatással vannak rám. Londonban, önálló kiállításom idején a Tate Modernben látott rézkarcai és akvarelljei csak fokozzák csodálatomat. Bibliai témájú grafikáinak különös, szürreális figurái és aktjai elbűvöltek. Blake kortársa, Henry Fuseli hasonló fantáziavilága a Courtauld Galériában ragadott magával.

Blake költészetét magyar írók és költők is fordították. Kálnoky László tolmácsolásában így szól *Az ártatlanság jövődölései*:

„Egy porszem világot jelent,
S egy szál vadvirág az eget,
Fogd föl tenyeredben a végtelent,
S egy percben élj évezredet.”

Blake misztikus költészete ma is hat: több irodalomtörténész szerint *Tolkien* világát is inspirálta a *Gyűrűk Ura* és *A hobbitok* megalkotásakor.

A fotók és régi felvételek alkalmazása ma már természetes része az alkotói folyamatnak. Én magam is élek ezzel a lehetőséggel: évekkel ezelőtt kezdtem el foglalkozni a „Hajdanvolt idők szépasszonyaival” – hogy Kosztolányit idézzem. A múlt század fényképei inspirációt jelentenek számomra, és örömmel építem be őket munkáimba.

Decsi Ilona Luca: *Egy hölgy a múlt századból*. 2022. (Vászon, fotó, tempera, olaj 44x21,5 cm)

A grafika számomra mindig is az egyik legintimebb műfaj volt. Olyan, mint a kamarazene: kis térben, személyes közelségben hat. A papírra nyomtatott grafika kézbe vehető, a részletekben való gyönyörködésre hív. A szemlélő ilyenkor nemcsak néző, hanem részese is a törtéetésnek.

A papírra nyomtatott grafika méreténél fogva alkalmas rá hogy kézbe véve lehessen szemlélni és az apró mozzanatok észrevéve gyönyörködni a részletek gazdagságában. Olyanná válik a néző mintha egy törtéetés részese lenne. Így a zenéhez hasonlóan közeli kapcsolatba kerül a szemlélővel.

Budapest, 2025 őszén

Könyvrészlet

FALUSI MÁRTON: A KIKÉNYSZERÍTETT ÁLOM. TAMÁSI ÁRON
SZÜLŐFÖLDJÉN (RÉSZLET)

A kikényszerített álom

Tamási Áron szülőföldjén

(részlet)

Falusi Márton

20.

Gyomromat azonban elrontotta, elcsapta ez a kis pálinkázás; de nem vészes, vedelem a Salvust, hozzá egy kis Iberogastot is keverek, majd Rennie-t ropogtatok savlekötőnek. Ledőlök az ágyra. Lenne még tennivaló, találkozhatnék ma még többekkel, ám nem merek inni, pedig elkerülhetetlen. Mialatt a gyógynövények és a szódabikarbóna valamelyest lágyítják emésztőszerveimet, könnyítenek puffadásukon, megszólal a telefon. Hadnagy Géza jelentkezik be; vár a Hadnagy Oil benzinkúton, a Kotyogó és a gyrosozó – mert itt olyan is van – között.

Rövid ideig érek rá, hiszen Emilék pontosan terítenek, tálalnak a vacsorához. Géza magától értetődően két üveg saját pálinkával jön ki a rokoni kézben levő csapszékről. Egyik ajándék, a másikat kóstoljuk meg. Óvatosan kortyolok, nem ürítem ki a poharat, amíg nem muszáj, de csakhamar muszáj. Sör is dukál hozzá, hogy jobban csússzon, mint a csiga; meg is szótható a lúgosítás végett. Másfél óráam van, addig nem rúgok be, másodjára a mai napon. Géza nem játszódja az indiánt toll nélkül, pedig alighanem ő az utolsó mohikán, és ha a fejként érdem szerint dúsul, az övé lenne a legtekintélyesebb. Találó kifejezés ez rá: tekintélyes, de mindjárt odatolakodik egy másik is, a félszeg. Tagbaszakadt ember, aki úgy testesíti meg a székelő őserőt, hogy közben olvas, mint egy régi regulában nevelkedett pesti bölcsész; ismeri az

írókat és a politikusokat, nemcsak könyvekből és a tévéből, de személyesen is. Kívülről fújja Tamásit, betéve tudja Dsida *Psalmus hungaricus*-át, Radnóti Miklós verseit. Még tévés, rádiós szerepléseimről is naprakészen tájékozott, akárcsak az autók, házak és termények piaci árfolyamáról. Hogyan fér bele ennyi világ egyetlen koponyába? Mindez azért különösen izgalmas, merthogy kapcsolati tőkéjét nem pénzügyileg kamatoztatja, hanem barátilag, sőt tamásilag: programosság nélkül élteti az író szellemiségét. Van abban valami magától értetődően egyszerű összefüggés, hogy Géza feneketlen, nagy lelkébe a pálinkán keresztül pillanthatunk le. Ha pálinkája megzavarosodna, opálossá válna, személyiségének áttetsző alaptermészete is rafinériákba csapna át.

Aki tudja jól magáról, hogy agyafúrtsága és kemény kötésű kiállása szinte bármire képessé tenné, de lelkiismerete szigorú korlátokat állít, állandóan meghasonlani kényszerül. Nincsen ugyan élő székelj jogszokás, sőt mára a székelkedés terminus inkább gyarló üzelmeket takar, de Géza és néhány nagygazda falustársa – Lehel, a polgármester is bizvást közéjük sorolható – mentalitásában megőrizte az *Ősvigasztalás* Csorja Ambrusának kettős törvényi rendjét. Az íratlan isteni, örök vagy természeti törvények a szívünkben felülírják az írott emberi normákat, ha összeütközésbe kerülnek egymással. No de milyenek azok az isteni törvények? Platónnál, Aquinói Szent Tamásnál tiszták, de amióta a kíváncsi reneszánsz szellem párhuzamosan két nyomvonalon is továbbindult, beszennyeződtek. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az észelvű megismerés, mely csakugyan domináns szerephez jutott, maga alá temette az intuitív felismerés gyakorlatait, de Lucretius és Francis Bacon mellett a neoplatonikus Marsilio Ficino munkássága is hatni tudott. Ez az utóbbi, nem is annyira lappangó hagyomány tüzesíti át Tamási Áron spirituális szemléletmódját, és ez kél birokra Hadnagy Géza lelkében is a kispolgári etikával, valamint a pozitív joggal. Más kérdés, hogy a szívbéli jog, a szívet

melengető ethosz ugyancsak deformálódott az évszázadok során; s a méltányosságba olyan tartalmak is belekeveredtek, mint az önbíráskodás vagy az ittas vezetés. Amíg gyorsan felhajtjuk a második pohárkával, le is húzódnak a rendőrök a síremlék előtti parkolóöbölbe, és bekapcsolják a traffipaxot – a Traffic Pax Romania égisze alatt. A halálos közúti balesetek világviszonylatban is kiugróan magas száma egy másik erkölcs előírásainak követésével, a gyorshajítás tilalmának és a zéró tolerancia semmibe vétele révén a magabíró polgár rosszul felfogott republikanizmusával kérkedik. A székely termet és öntudat nem hagy kétséget afelől, hogy a központosított államhatalom ugyanolyan lassan terjeszti ki erőszakmonopóliumának joghatóságát ezekre a falvakra, mint amilyen ütemben a kereszténység szorította vissza a pogány szokásokat Szent István regnálása idején. Csakhogy, és ez a bökkenő, a keresztény állam egy magasabb rendű tekintélynek, a szentségnek szerzett érvényt a babonákkal szemben, míg a modern uralom észérvei nem apellálnak egyéb instanciára, mint a lehető legtöbbek lehető legnagyobb boldogsága, az elvárhatóság és a bölcs előrelátás. Nincs min csodálkoznunk hát, hogy a felvilágosult vívmányok nehezebben váltanak ki jogkövető magatartást, nem csekély mértékben a számítások közé becsúszott hibák, a szabályozás túlkapásai miatt, mint a hajdani jogérzet, a történelem mélyéről áramló, farkasordító hideg, mely az idetévedőt is kirázza bőréből, hacsak fel nem öltözik kellően rétegesen.

Géza a vicceiben és a dalaiban ébred öntudatra, amikor elemében van. Ugyan, ehhez kinek nem hiányozna az alkohol? Szemérmesen igyekszem palástolni, hogy én bizony már nem bírom úgy, mint fiatalabb koromban. Megittam már a magamét. Érzem az értelmét ennek a mondásnak, és nem csak a teljes hasi ultrahangfelvételek vagy a gasztroenterológusok eredménye miatt. Sohasem égettem két végén a gyertyát, és csakis jókedvemben világítottam.

Ha valaki, én igazán jól ismerem a gátlásoldás kénytelenségét. Berúgok a gólyatáborban, táncolok, fűzöm a lányt, későbbi feleségemet, még későbbi hites válótársamat, és a másnapos lelkipurdalást eloszlatja a diadalmámor: fölszedtem végre. Társaságom fesztelenségének árát a gyomor és a máj fizeti meg. Húzásra megiszom fél üveg kommersz vodkát a felvételi előkészítő bizottság táborában, immár mint oktató, aki idősebb jurátus kollégáinak paríroz, s hogy növendékei el ne tunyuljanak, jó példával jár elől. Eszméletvesztésemből térek magamhoz; felvonszoltak valahogy az ágyamba, s egy kedves lány ül haló poraim mellett, akinek nem is aggodalom, egyenesen rémület tükröződik arcán. Nem kell halálra innod magadat ahhoz, hogy jófej legyél. Azóta sem hiszem el ezt, hiába fogom föl ésszel; elkeseredetten küzdök nőért, figyelemért, elismerésért, s ha megszerzem, meg nem tarthatom, ha megtartom, meg nem becsülöm őket. Sérült maradtam anélkül is, hogy a szesz fogságba vetett volna. Hazudnék azonban, ha az ivást az önbizalom kóros hiányának számlájára írnám, de akkor is, ha a társadalmi igazságtalanság elleni rugódozás pótcselekvését látnám benne.

Mindnyájunk fő életcélja, akár szembesülünk vele, akár nem, saját magunk elviselése, ám a szenvedélyes ivók fájdalma mélyebb gyökerű. A züllött ember azért iszik, mert haszontalan, mert nem jut neki normális élet; a szenvedélyes ember viszont azért, mert pontosan felméri, hogyan kellene viselkednie a beilleszkedés érdekében, ám az átlagosnál különb, és ezt bizonyítandó hajtja a becsvágy. Szomorúan konstátálom, hogy a természetes többnyire az átlagos; a társadalmi elvárásoknak a maguk idejében történő teljesítése pedig úgyszintén természetszerű: tanulás, házasság, gyerekek, szakmai előmenetel, kiérdemesült öregkor családi körben. Egy-két év csúszás belefér, ám annál több ugyanúgy tönkreteszi az életkörülményeinket, mint a tengerek egy-két fokos, globális fölmelegedése. Jaj annak, így nekem is, aki kizökken a kerékvágásból; ám jaj

annak is, aki annak ellenére ragad benne, hogy másra hivatott. A filozófusok a komoly gondolkodás serkentésére esküdtek fel, ezért úgy vélik, hogy az nem utilitarista és nem konzekvencialista, hanem lényegszerű; ez a szemlélet szerintük képes bennünket visszavezetni emberi természetünk eredetéhez, ám csak a velejéig romlott, gonosz zseni titkolja el, ennek oltárán mi mindent áldoz fel a saját útját választó kivételezett: a másik természetet; az a másik ugyanis boldoggá avathatná, nem úgy, mint az eredeti, amely viszont megsemmisíti az üggyel-bajjal hozzá elmerészkedőt.

Fölkelek az asztaltól, hogy Emiléknél elköltsem vacsorámat. Géza megígérteti, hogy utána visszatérek. Megfogadom, amit kér, elvégre vele együtt a lényegszerűt keressük a kocsmaasztalon; a támasztékot, hogy legyen mibe fogódzkodnunk, valahányszor kiűzetünk boldoggá tevő természetünkből, és nem akkor, amikor részegen elszédülünk. Nem szédülünk el ugyanis, mindketten gyermek lelkületű vasgyúrók lévén; nekem is csupán a gyomrom makacsolja meg magát, nem a szellemem, az frissen és üdén tekintget körbe, amikor elbotorkálok Ábel bölcsőjéből Hadnagy kármentőjéhez. Géza már viccet mesél, ízesen, szituációérzékenyen, ahogyan szokott. Az öreg székely és fia rázkódnak, döcögnek a szekéren, melyet egy kehes ló húz. Lassan haladunk, apám. Nem is baj, fiam, mert rossz irányba tartunk. Ki ne azonosulna ezzel a helyzettudattal? Példának okáért Géza vitális ivócimborái, akik tejüzemek, fejőberendezések létesítése miatt utaztak át, szálltak meg Farkaslakán, s a szomszéd munkaáldomáról megszimatolhatták, hogy nem akárki poharazgat mellettük, így köréje telepedtek. A csapat főnöke, egy ereje teljében lévő, fiatal vállalkozó Debrecenből Hadnagy Géza minden egyes szavába bekukkantott, hogy fölvegye a kesztyűt, csak éppen sehol sem lelte.

Gazdaemberek vagytok-e? Nem, szerelők. Szó szerint a szartól az úrhajóig mindennel foglalkozunk. Ez az élet, nem a pityókaszedés. Egy pohárral

kétszer koccintani nem ér. Ami a minőségi tejhez kell, megcsináljuk. Azért a minőségi tejtért mennyit adnak? Az én legelőim harminc éve se műtrágyát, semmit nem láttak. Gyógynövényt esznek a marhák. Egy lej hatvan banival számlázzák az én tejemet. Nem az enyémet, a marháimét. Az megint más. Van, akinek egy-nyolcvanat adnak, ami nem mindegy, ha hat-hétezer liter tejed van, persze most nincsen, mert nagy a szárazság. Az a baj, hogy nem álltok össze szövetkezetbe. Az a szerencse, hogy húsz éve itt a családom. Igaz, hogy az asszony háromhavonta bedobja, hogy itt hagynak. Mondom is, három éve, hogy mentek el. Annak örülnék, ha megszabadulnék a hatvan darab marhától, és érezném meg azt az életet, hogy milyen, mikor nincs semmim. A cigány is azt mondja, semmim nincs, de nem adnám magamat semmiért. Az a hihetetlen, hogy érezzük, hogy miről beszélsz. Mit gyártotok? Csak jót gyártunk. Trágyakihúzó, bokszt, ahol aludhat a jószág, vakaródzó kefé, robotot, tejfeldolgozót, itatót, sajtgyárat, vízagyat, amit kell. Ha a tehének vízágyon alusznak, az négy és fél százalék pluszt jelent a tejtermelésben. A debreceni egyetem kutatásai azt az eredményt hozták ki, hogy azok a gazdaságok, amelyek hajlandók vízágyra fektetni a teheneket, sokkal nagyobb tejhozamot produkálnak, és azt figyelték meg, hogy a tehén pofájának boldogsága: az egyén ábrázatának vigassága. Nehogy elmondjátok, mit tanultatok az agráregyetemen. Nekem már a nagyapám és az üknagyapám. A legnagyobb tudás a tapasztalat. Ezeröttszáztól éves elszámoltatásban. Úgy van, hogy ötszáz eurótól ezeröttszáz euróig. Ők az ezeröttszáz helyett költenek csak négyszázat per év, per állat, ami mindent megér nekik, egy hotelt is szívesen építenek a marháknak. A háztáji marha nem koptatja el a körmét. A huszonöt literes átlagból. Köszönöm, nem kérek. Melyik a házi? Jó srác. Juhot nem tartok, úgy utálom a juhót, apám a lovat szerette, 1919-ben született, azt mondta, fiam, tanuld meg, a ló egy ló, vagy ahogy Rózsa Sándor is megmondta, *a lú az lú*.

Ez a ló gatyát nem látott. Mi az, hogy gatyát nem látott? Ha éjjel föl kell kelni, a lónak enni kell adni, éjjel nem öltözől fel díszmagyarba, de ez a ló gatyát nem látott. Nem is tudom, mit akartam mondani.

Kocsmai fecsegés; félmondatok, hallomások, amelyeknek másnapra nyomuk vész. Ennek közép-európai válfaját Hrabal tökéletesítette művésziileg. Ami azonban a k. und k. glóbuszon az Európa-középi válság bénultsága, a svejki teszetoszaság, *Az én kis falum* együgyűsége, itt, Székelyföldön a megfeszült izomzat, a felpiszkált dölyf, az előrántható bicska, s ez utóbbiak korántsem ártalmatlanok. A kocsmá sajátos közönségétől mindig is irigyeltem a felügyelet alól kikerülő szabadságát, a kontrollvesztést, a féktelenséget. Felháborítom önmagamot azzal, hogy folyton reflektálok rá, egy percre sem függesztem fel az önszabályozást. Husserl szigorú introspekciója tart hatalmában. Számomra, aki nem örökölte, csupán felszedte magára a hagyományt, életbe vágó, hogy mi jut a gyomorba, a véráramba, a nyirokrendszerbe, a szókincsbe. Milyen a pálinka összetétele, és milyen a szomszédos benzinkúton, a Hadnagy Oil tartályaiban az üzemanyagé? Bizalmi kérdés, hogy rendesen kiválogatták, kifőzték, finomították, összekeverték. Régebben még rizikós volt itt tankolni, mert előfordult, hogy a szemcséktől menet közben bekrepált az üzemanyagszivattyú, de mára a töltőállomás kikupálódott. Vajon a véralkohol-százalék és a koleszterinszint emelkedése hogyan befolyásolja gondolkodásomat és személyiségemet; úgy fogok-e vajon hazatérni, mint akit kicseréltek? Javul-e írásaim stílusa a levegőtől és a falusi kosztól? És mi a helyzet fordítva? Hevenyészett ötleteim, tekervényes mondataim meglátszanak-e majd az itt hagyott arcokon, nyomot hagynak-e a tájon, módosítják-e a székely oktánszámot, a pálinkaivók vércukorszintjét, levágják-e a beszélt nyelv kanyarjait?

Találok-e rólad valamit a neten, fordul felém a vízágyszakértő, ugye, nem gond, hogy kíváncsiskodom, megnézhetem-e, faggat, kihez volt szerencsém, természetesen, reagálok szégyenkezve, pedig éppen hogy nincs miért, író meg költő meg irodalomtörténész, egy élmény volt, nem számítottam rá, te mit keresel itt, Uramisten, ez angolul van, mit keresel itt, ezen a helyen, ismétlgeti, téged pedig meg foglak keresni a pálinka miatt, nincs sok, mentegetőzik Géza, mert nem lesz az idén termés, 2020-ban, mikor bájött a pandémia, annyit szedtünk le, hogy ha Isten megsegít, a tavalyi az utolsó év, János bácsi, szólítják meg az öreg székelty, maga fél-e a vírustól, én nem, azt mondja, mert van pálinkám, miért, az megóvja-e a vírustól, hát azt nem tudom, de a félelemtől megóv, az biztos. Tényleg, miért éppen itt múlatom az időt, mi keresnivalóm akad éppen itt? Bujkállok vagy pihenek? A komoly ember külföldre távozzon; odahaza, Újbudán vagy Zuglóban is úgy hivalkodom, lépdelek peckesen, kackiásan, hónom alá csapott könyvekkel, mintha a Yale-en vagy a Princeton-on vonulnék, holott a magyar elmét ugaroltatom, a dudva, a gaz, a muhar, az húz le, altat és fed be. Ámuldozik találati listámon az egyébként képzett agrárguru, én meg büszke is vagyok magamra, nem tagadom, elvégre én tudom a legjobban, mennyi munkát feccöltem abba, hogy *idáig* jussak; de azt sem felejttem el, a gáncsokodásoknak hála mennyiszor buktam orra, hasaltam el, tört derékba a karrierem; végső soron pedig a teljes ismeretlenségben és elhagyatottságban fogok elpusztulni, s ha így folytatom, már holnap, a magas vérnyomástól.

A gordonos fiát úgy megvertem, ahogyan tetszett. A napszemüveg messze repült. Azért, mert nem fértünk el az úton egymás mellett. Tiszta józan voltam egyébként. Szenttamás felé, Szelykefürdő előtt, ezelőtt tíz esztendeje. Mondom, húzódj le kicsit, mert nagy a sár a szűk, kétirányú úton. Terepjárót vezettem, temesvári rendszámmal, mert az idő tájt kocsikkal kereskedtem. Na,

te nem vagy székel. Eltelt két-három nap, elmentem egy táborba, olyan hülye vagyok, hogy táborokba járok, népművészet s kutyafasza, egyszer csak jön a rendező, hogy nézzek ki, mert négy vagy öt rendőr járkal a kocsim körül, azt mondják, köröznék, kérdezik, hol jártam két-három nappal ezelőtt, kiderült, hogy az ötven-hatvan kilós fickó, akit megvertem, valami nagyfejű, a tejgyáros fia, megadták a számát, felhívtam, hát nem tudtam, hogy te ki vagy, mondtam, de akkor tisztázzuk, és áll a vásár, erre ő, hogy holnapután a tejgyár udvarán találkozunk, miért nem Udvarhelyen, az közelebbi, legyen a tejgyár, nincs mit szépíteni a dolgon, perzsára vagyok hívatva, megjelent ott a csávó, ki volt dagadva a szeme, úgy, ahogy helybenhagytam, nyolc napon túli, papírt állítottak ki róla, mi a kár, kifizetem, leonidász, adidász, valamilyen ruhája szakadt, mert a tökit én megfogtam, sokba került, nem ott veszi, ahol más, vagy megegyezünk, vagy perre megyünk, hát kérdeztem, mennyit gondoltál, kétezer eurót, megbolondultál, kétszázat adok, apáméknak többszáz ügyvédje van, kétezer euróért én is ügyvédet fogadok, tőlem nem kapsz semmit, ezért nem kótyavetyélem el a házamat, a vagyonomat. Hihetetlen energiával rendelkez, vezérigazgató kellett volna legyél, szól közbe a tehénvízágyas. Annyi autót eladtam. Isten éltesse. Lehettem volna én is kamikáze, amikor a japán a fehér sálját kidobta, és repült bele az amerikai hajóba. De Géza már belefog a nótázásba.

Ne sírj, édesanyám, hogyha én meghalok, mindig azt hallottam, hogy a legrosszabb én vagyok. Édesanya voltál, sosem tanítottál, gyöngé nádszál voltam, sosem gyógyítottál. Gyöngé nádszál voltam, aki meghajlottam...

Aztán Géza kísér át az autóúton, s mivel Ábel Bölcsőjének kapuja bezárva, lecövekel a kerítés tövében, és fennhangon énekelni kezd. Ezzel ébreszti vendéglátóimat, énekel bé engem a portán, ahová a világért se tenné be a lábát. Emil indítványára ugyanis az egyháztanács a hajnal ötórai harangszó lehalkításáról határozott, ám az utazók álmába, így az enyémbe ennek ellenére is beleszól a mennyország hírnöke. Másik oldalamba fordulok a farkasok óráján, a szesztől szapora szívdobogás és a torkomba felcsapó gyomorsav belülről rázkódtatnak. Hiába fordulok át azonban, nem alhatok tovább; kerülget a rosszullét. Addig-addig kínlódom, mígnem a banki üzenet és a beállított paraméterek alapján válogató, trieszti lakásfigyelő is elküldi értesítését. Megnyugtat a harang is, és amióta tudom, hogy az ötórai lenne a legfőbb, az kimondottan hiányzik.

Életemnek a remélt tengerparti lakás ad más távlatot. Triesztben írni, onnét óceánjárókon messzi földre utazni: odüsszeuszi vágy. Trieszt csöndben harangoz a telefonomon. Elégedetlen vagyok azzal, ami odahaza vár? Mi tagadás, a család és a polgári életforma anyagi látszata mögül nagy belmagasságú üresség türemkedik ki. Beveszek egy No-spát, ez az ultima ratio, és fölkerelkedem, hogy ússzak egyet a rugonfalvi tóban. Ki dönti meg az anyatejrekordot? Ez a félig álombeli mondatfoszlány lebeg a szaruhártyán, mikor a függönyön átszűrődő fénybe hunyorgok. A múlt és a szoba pszichés egységet alkotnak: ruhadarabjaim is emlékeznek, könyveimben felüti fejét a talpas betűkből álló kétségbeesés. Mit csinálhat R.? Kislányával, nevelt lányommal a Balatonra utaztak. Együtt kellene most építenünk a párkapcsolatot, én meg csak ezt az úti esszét formálom az ágyban fekve. Ma is forróság várható. Két székelő kapál a kánikulában. Apa és fia. Édesapám, megdöglünk ebben a rekkenő hőségben! Harminchét fok van árnyékban. Az a szerencsénk, fiam, hogy mi a napon dolgozunk!

Fölszáradt fürdőszobámban a víz. Megreszkírozom, hogy reggeli után volán mögé üljek, és nekivágjak az útnak Székelykeresztúr felé, mert arról kell letérni Rugonfalvához. Aránylag kiegyensúlyozott a keringésem, és a gyomrom is elcsitul, de tudom jól, hogy ez még a részegség lecsengése; az alkoholos állapot és a macskajajos kijózanodás közötti mezsgyén lépegetek, teszem óvatosan egymás elé a két talpamat; ez a sérülékeny helyzet nem tartható fenn sokáig. Hamarosan ki leszek szolgáltatva a méreganyagok bomlástermékeinek, az enzimeknek, a gőzök és gázok illuzionista mutatványának. Jószágnak érzem magamat; egy jókora vágóhídi marhának.

VÁRJUK OLVASÓINK VÉLEMÉNYÉT!

A szerkesztőség szeretettel várja olvasóink visszajelzéseit folyóiratunk első számáról.

Osszák meg velünk gondolataikat, észrevételeiket, javaslataikat – számunkra fontos, mit gondolnak!

A beérkezett levelek és írások legérdekesebb részleteiből válogatást közlünk a második számban.

Kapcsolatfelvétel:

titkar.magyarorszagfelfedezese@gmail.com

